

UHASSELT

KU LEUVEN

Maastricht University

KNOWLEDGE IN ACTION

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De afwezigheid van de relativiteitsvereiste in het Belgische aansprakelijkheidsrecht

Kaya Vanhellemont

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Ilse SAMOY

De transnationale Universiteit Limburg is een uniek samenwerkingsverband van twee universiteiten in twee landen: de Universiteit Hasselt en Maastricht University.

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be

Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2022
2023

KU LEUVEN

Maastricht University

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De afwezigheid van de relativiteitsvereiste in het Belgische aansprakelijkheidsrecht

Kaya Vanhellemont

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Ilse SAMOY

Samenvatting

Dit onderzoek gaat in op de afwezigheid van de relativiteitsvereiste in het Belgische aansprakelijkheidsrecht. De relativiteitsvereiste houdt in dat niet verlangd wordt dat de specifiek geschonden rechtsnorm ook effectief tot doel had om de getroffen persoon te beschermen. Eenieder kan elke schending van elke rechtsnorm aanhalen om zijn schade vergoed te zien. Deze figuur wordt niet herkend door onze wetgever, noch in het oud Burgerlijk Wetboek, noch in haar vernieuwde versie, ontstaan uit het Hervormingsproject. Het is opvallend dat in de hervorming veel inspiratie werd gehaald uit het Nederlandse recht, maar dat de absolute onrechtmatigheid, in tegenstelling tot in Nederland behouden werd. Om deze keuze te begrijpen is in dit onderzoek een vergelijking tussen beide rechtsstelsel gevoerd.

Bij de start van deze vergelijking werd er van uit gegaan dat de Belgische wetgever een interessante opportuniteit had laten liggen bij de hervorming van het aansprakelijkheidsrecht. De voordelen van een relativiteitsvereiste, met name de inperking van een overdreven aantal aansprakelijkheidsvorderingen, leken ook voor België een gewenst resultaat te bieden.

Aangezien het onderzoek bestaat uit een vergelijking van twee rechtsstelsel, is eerst het Belgische stelsel helemaal ontleed op vlak van de buitencontractuele aansprakelijkheid. Nadien is het Nederlandse recht op eenzelfde manier besproken. Op deze manier is gebleken dat, hoewel in Nederland de relativiteitsvereiste wettelijk verankerd en algemeen aanvaard is, de kritieken toch lijken te groeien. De toepassing van deze beperking verloopt minder strikt dan in de beginjaren en er zijn constructies opgezet die haar effect lijken te omzeilen.

Uiteindelijk is gebleken dat, ondanks het afwezig zijn van een beperking op objectief vlak van de fout, de vorderingen teneinde een schadevergoeding te bekomen op Belgisch en Nederlands recht veelal tot eenzelfde resultaat zullen leiden. De toenemende tegenstand van de relativiteitsvereiste heeft er ook voor gezorgd dat boeiende alternatieven ontwikkeld zijn. Het niet- bestaan van de relativiteitsvereiste naar Belgisch recht wordt niet meer in twijfel getrokken, doch zijn er andere pistes die de aandacht verdienen. Gelet op deze ontwikkelingen, hebben de hervormers van het Belgische aansprakelijkheidsrecht een goede afweging gemaakt om uiteindelijk te beslissen dat de kernfiguren van het aansprakelijkheidsrecht niet gewijzigd zullen worden wanneer het nieuwe Boek 6 in werking zal treden.

Dankwoord

Het schrijven van een masterscriptie als slotstuk van een opleiding van 7 jaar is op z'n minst gezegd een bijzondere ervaring. Bij het schrijven van dit werk zijn er veel mensen die mij hebben bijgestaan met raad en daad, ik zou dan ook graag van de gelegenheid gebruik maken om enkele van hen te bedanken.

Mijn keuze voor een onderwerp in het kader van het aansprakelijkheidsrecht kan worden teruggebracht naar de start van mijn carrière in het hoger onderwijs, meer bepaald naar mijn eerste lessen verbintenissenrecht aan de Hogeschool PXL. Daar werd het zaadje van interesse voor dit vakgebied geplant. Doorheen de jaren is dit steeds verder gegroeid, in het bijzonder door de lessen van Professor Dr. Ilse Samoy, die haar vakken op zo'n gedreven manier doceert dat het moeilijk is om niet zelf enthousiast te worden. Om haar als mijn promotor voor dit werk te mogen aanspreken was dan ook bijzonder leerrijk en waardevol. Daarom gaat in de eerste plaats mijn dank uit naar haar voor haar feedback en inzichten die mij tijdens het schrijven van dit werk op het goede spoor hebben gezet.

Daarnaast zou ik enkele van mijn medestudenten binnen de rechtenopleiding willen bedanken voor hun continue steun en luisterend oor in moeilijke momenten, met name Margot Janssens en Mariet Stiers. Tijdens het schrijven van deze scriptie heb ik ook van vrienden en familie veel liefde en steun mogen ontvangen. Daarom zou ik ook een aantal van hen persoonlijk willen bedanken, met in de eerste plaats mijn ouders, Mia Paesmans en Luc Vanhellemont. Zij hebben mij gedurende mijn hele opleiding op elk mogelijk vlak gesteund en mij alle kansen geboden om deze studie aan te vatten en tot een goed einde te brengen. Zonder hun bemoedigingen, bijstand en goede zorgen tijdens de examenperiodes, zou het voltooiën van deze opleiding zonder twijfel zwaarder geweest zijn. Voor dit laatste wens ik zeker ook mijn oma, Lucienne Hendrickx en mijn vriend, Maxim Vandenberghe te bedanken. Tot slot waren ook de aanmoedigingen en ondersteuning van mijn vrienden en de rest van mijn familie van onschatbare waarde, met in het bijzonder dank aan Tine Moens, Dries Vandewoude, Tinne Mertens en Yoni Vangoethem. Ik prijs mezelf gelukkig met zoveel goede mensen rondom mij.

Inhoud

Samenvatting	1
Dankwoord	2
Inleiding	1
1.1 <i>Probleemstelling</i>	1
1.2 <i>Onderzoeksvragen</i>	2
1.1.1. Centrale onderzoeksvraag: De afwezigheid van de relativiteitsvereiste in het Belgische aansprakelijkheidsrecht.....	3
1.1.2. Sub onderzoeksvragen.....	3
1.1.2.1. De relativiteitsvereiste in België	3
1.1.2.2. Wat is de waarde van de normbestemmingsleer in het Nederlandse recht?	3
1.1.2.3. Evaluatie Belgisch recht ten opzichte van het Nederlandse recht.....	4
1 De relativiteitsvereiste in België	5
1.1 <i>Begrip: Wat is de betekenis van de relativiteitsvereiste?</i>	5
1.1.1 De buitencontractuele aansprakelijkheid	5
1.1.1.1 De fout: 'de grondslag van de aansprakelijkheid'	6
1.1.1.2 Het oorzakelijk verband.....	10
1.1.1.3 De schade	11
1.1.2 Voorlopige conclusie.....	12
1.2 <i>Voorbeelden uit de rechtspraak</i>	12
1.2.1 Cassatie, 22 augustus 1940.....	13
1.2.2 Rechtbank van eerste aanleg Brussel, burgerlijke kamer, 25 mei 1951	13
1.2.3 Rechtbank van eerste aanleg Kortrijk, 13 februari 2013 en hof van beroep Gent, 14 januari 2014	14
1.2.4 Hof van beroep Gent, 4 februari 2021 en Cassatie, 13 januari 2022.....	15
1.3 <i>Wat zijn de gevolgen van het (niet-) bestaan van de relativiteitsvereiste?</i>	16
1.4 <i>De positie van de relativiteitsvereiste in het hervormingsproject</i>	20
2 Wat is de waarde van de normbestemmingsleer in het Nederlandse recht?	25
2.1 <i>De relativiteitsvereiste in het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht</i>	25
2.1.1 Een inbreuk op een recht.....	27
2.1.2 Een doen of nalaten in strijd met een wettelijke plicht.....	28

2.1.3	Een doen of nalaten in strijd met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt	30
2.2	<i>Het oorzakelijk verband in het aansprakelijkheidsrecht</i>	32
2.3	<i>Schade naar Nederlands aansprakelijkheidsrecht</i>	32
2.4	<i>Analyse van Nederlandse rechtspraak in het licht van de relativiteitsvereiste</i>	33
2.4.1	Brandstichtingsarrest	33
2.4.2	Tandartsenarrest	34
2.4.3	Taxi bus	35
2.4.4	Duwbak Linda	36
2.4.5	Io vivat zeilweekend	37
2.4.6	Het Alphen aan den Rijn arrest	38
2.5	<i>Wat is de weerslag van een erkenning en toepassing van de relativiteitsvereiste?</i>	38
3	Evaluatie Belgisch recht ten opzichte van Nederlands recht	45
3.1	<i>Reden van vergelijking</i>	45
3.1.1	Geschiedenis aansprakelijkheidsrecht België en Nederland	45
3.1.2	Toekomst: een eengemaakt Europees aansprakelijkheidsrecht?	47
3.2	<i>Kan de toepassing van de normbestemmingsleer een meerwaarde vormen in het Belgische aansprakelijkheidsrecht?</i>	48
	Conclusie	55
4	Bibliografie	57
4.1	<i>Wetgeving</i>	57
4.1.1	België	57
4.1.2	Nederland	57
4.1.3	Duitsland	57
4.2	<i>Rechtspraak</i>	57
4.2.1	België	57
4.2.2	Nederland	58
4.3	<i>Rechtsleer</i>	59
4.3.1	België	59
4.3.2	Nederland	61
4.3.3	Internationaal	63
4.4	<i>Overige bronnen</i>	63

Inleiding

1.1 Probleemstelling

1. Van oudsher speelde het idee 'the loss lies where it falls', of om het met andere woorden te zeggen: hij die schade heeft, heeft pech. We voelen meteen aan dat deze uitspraak niet strookt met de verwachtingen die we hebben als burgers in een moderne verzorgingsstaat. We vinden dat hij die benadeeld wordt door de daden van een ander, daar op z'n minst vergoed voor moet worden. Vanuit dat oogpunt is het aansprakelijkheidsrecht ontstaan, als een compensatiemechanisme. Binnen dat aansprakelijkheidsrecht rijst de vraag: onder welke voorwaarden kan een benadeelde die schade lijdt ten gevolge van activiteiten van andere personen aanspraak maken op herstel van de geleden schade? In geval van een fout van een ander, buiten uitvoering van een overeenkomst, dan valt men onder het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht. Reeds jaar en dag kon men daarvoor terugvallen op het art. 1382 van het oud Burgerlijk Wetboek. *"Elke daad van de mens, waardoor aan een ander schade wordt veroorzaakt, verplicht degene door wiens schuld de schade is ontstaan, deze te vergoeden."*
2. In dit artikel zijn de drie kernelementen van de buitencontractuele aansprakelijkheid te vinden: fout, schade en oorzakelijk verband. Het eerste element, de fout, bestaat vervolgens uit twee cumulatieve bestanddelen: het objectief en het subjectief element. Om in aanmerking te komen als een fout, moet het gaan om een onrechtmatige daad, hetgeen in ons Belgische rechtsstelsel twee verschillende vormen kan aannemen: de overtreding van een specifieke rechtsnorm of de schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm.
3. Het wordt al meteen duidelijk dat er veel daden zijn die als fout beschouwd kunnen worden in het Belgische aansprakelijkheidsrecht. En bovendien, gelden er geen a priori beperkingen op het niveau van de fout door toepassing van een zogenaamde relativiteitsvereiste, normbestemmingsleer of Schutznorm-theorie, waar wel gebruik van wordt gemaakt in onze buurlanden Nederland en Duitsland. Elke schending, van elke rechtsnorm, ingeroepen door elke benadeelde kan een fout uitmaken en (indien voldaan is aan de overige twee vereisten van schade en oorzakelijk verband) leiden tot de aansprakelijkheid van de 'dader'. Dit systeem, dat dankzij dit gebrek aan een relativiteitsvereiste zeer slachtoffergezind is, zal in het kader van deze masterscriptie verder bestudeerd en geanalyseerd worden. Tijdens dit werk wordt er afwisselend gebruik gemaakt van de begrippen relativiteitsvereiste en normbestemmingsleer daar deze dezelfde figuur inhouden.
4. We staan op dit moment midden in het hervormingsproces van het Burgerlijk Wetboek in al haar facetten. Onder leiding van toenmalig Minister van Justitie Koen Geens¹ werd in 2014 het startschot gegeven voor een hele reeks hervormingen en vooral modernisering van de zogenaamde 'basiswetgeving'. Ook het burgerlijk recht is ondertussen stukje bij beetje gehercodificeerd tot het "nieuw Burgerlijk Wetboek". Er moet opgemerkt worden dat naar de

---

¹ Minister van justitie van 2014 tot 2020.

bepalingen uit dit wetboek in deze proef verwezen zal worden als "Burgerlijk Wetboek", waar de artikelen uit zijn voorganger aangeduid zullen worden met "oud Burgerlijk Wetboek". Tijdens de ontwerpen van deze hervormingen zijn bepaalde keuzes gemaakt met als doel een coherente, moderne en duidelijke wetgeving op te stellen. In het kader van deze masterscriptie gaat de aandacht vooral naar boek 6: Buitencontractuele aansprakelijkheid. Bij het raadplegen van de voorbereidende werken van het boek, wordt het, zelfs zonder de inhoud van de artikels te consulteren, meteen duidelijk dat een aantal grote veranderingen zijn doorgevoerd. De buitencontractuele aansprakelijkheid werd namelijk eerst samengevat in een summiere zes artikelen, hetgeen meer dan vertienvoudigd is tot zeventig artikelen. Dit boekdeel is bovendien ook bijzonder, aangezien het niet tot de originele plannen behoorde. De invoeging van de bepalingen betreffende buitencontractuele aansprakelijkheid behoorde oorspronkelijk namelijk tot een van de onderdelen van het nieuwe Boek 5: Verbintenissen. Hierdoor stonden de voorbereidingswerken voor dit boekdeel al een stap verder dan bij de resterende delen. De Commissie voor de hervorming van het aansprakelijkheidsrecht had namelijk reeds een voorontwerp van de wet houdende invoeging van de bepalingen betreffende buitencontractuele aansprakelijkheid in het Burgerlijk Wetboek en een memorie van toelichting uitgewerkt in 2019. In dit voorontwerp buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht werden een aantal dingen gewijzigd of verduidelijkt, ten opzichte van de regelgeving in het oud Burgerlijk Wetboek, maar er werd nagelaten om een relativiteitsvereiste of normbestemmingsleer in te voegen in het Belgische aansprakelijkheidsrecht. Recenter, op woensdag 8 maart 2023, werd in de kamer van Volksvertegenwoordigers het Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek ingediend, en ook hier werd de lijn uit het voorontwerp doorgetrokken en resoluut gekozen om geen relativiteitsvereiste in te voeren.²

5. Het doel van deze scriptie is om te achterhalen wat de gevolgen zouden geweest zijn, moest er toch geopteerd zijn voor zulke invoeging in het Belgische rechtssysteem. Het vorige burgerlijke wetboek dateert van 1804 en heeft dus meer dan twee eeuwen standgehouden. Als haar vernieuwde versie het minstens even goed wil doen, is het belangrijk dat we achter de keuzes staan die vandaag gemaakt worden en dat we ons bewust zijn van eventuele kansen die we laten liggen door het maken van deze keuzes. Al deze veranderingen maken van deze periode het ideale moment om deze hervormingen in vraag te stellen.

1.2 Onderzoeksvragen

6. Zoals reeds aangehaald is er een hele evolutie aan de gang binnen het Burgerlijk Wetboek. Oude ideeën en denkwijzen worden verlaten of verduidelijkt en er wordt een wettelijke grondslag gegeven aan vaststaande rechtspraak. Het doel van dit onderzoek is meervoudig. Het wil ten eerste nagaan of in het Belgische rechtstelsel a priori beperkingen worden ingesteld door vereisten met betrekking tot de relativiteit op te leggen, zowel in het kader van het vernieuwde aansprakelijkheidsrecht als in de vroegere wetgeving. Daarnaast zal het onderzoek trachten op eenzelfde vraag een antwoord te formuleren voor het Nederlandse rechtstelsel om zo na te gaan

---

² Wetsvoorstel (K. GEENS e.a.) houdende invoeging van de bepalingen betreffende buitencontractuele aansprakelijkheid in het Burgerlijk Wetboek, Parl.St. Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001 (hierna: Wetsvoorstel).

of een eventueel verschil in aanpak ook leidt tot verschillende oplossingen. Tot slot zal bekeken worden of er tijdens het opstellen van het hervormingsproject kansen gemist zijn door het Belgische recht niet op één lijn te brengen met de principes uit Nederland.

1.1.1. Centrale onderzoeksvraag: De afwezigheid van de relativiteitsvereiste in het Belgische aansprakelijkheidsrecht

7. De centrale onderzoeksvraag tracht een antwoord te vinden op de vraag of de relativiteitsvereiste of de normbestemmingsleer, in het Belgische aansprakelijkheidsrecht zou moeten worden toegepast. Het onderzoek zal zich beperken tot een traditioneel, monodisciplinair, rechtswetenschappelijk onderzoek met als object het geldend positief recht zoals neergelegd in geschreven en ongeschreven nationale beginselen, leerstukken, rechterlijke uitspraken en van commentaar voorzien in de literatuur.

1.1.2. Sub onderzoeksvragen

8. Deze centrale onderzoeksvraag kan worden opgesplitst in drie sub- onderzoeksvragen.

1.1.2.1. De relativiteitsvereiste in België

9. Het eerste deel zal zich richten op het Belgische recht, meer specifiek het aansprakelijkheidsrecht. Er kan geen onderzoek gedaan worden naar de voor- en nadelen van de relativiteitsvereiste zonder eerst een goede notie te hebben van dit begrip. Om de impact van deze leer te begrijpen is het daarom onontbeerlijk om dit concept te kunnen plaatsen binnen het aansprakelijkheidsrecht. Er wordt ingegaan op de aloude figuur uit artikel 1382 oud BW in al haar facetten, namelijk de fout, de schade en het oorzakelijk verband tussen beiden. In deze bespreking wordt extra aandacht gegeven aan het ontbreken van de relativiteitsvereiste. Vervolgens worden een aantal voorbeelden uit de rechtspraak aangehaald met in het achterhoofd de vraag: Is de relativiteitsvereiste nergens in het Belgische recht terug te vinden, teneinde de uiteengezette theorie te verduidelijken. Daarna volgt een beschrijving van de huidige stand van zaken inzake het hervormingsproject in het Belgische recht, waar de focus zal liggen op Boek 6: De buitencontractuele aansprakelijkheid. Het wordt duidelijk dat in deze hervorming tal van veranderingen en moderniseringen zijn doorgevoerd, maar met betrekking tot inzake het ontbreken van een relativiteitsvereiste blijft de situatie onveranderd. Dit eerste deel is enerzijds definiërend en beschrijvend van aard, met anderzijds een intern vergelijkend aspect in de analyse van de hervormingen in het Wetsvoorstel.

1.1.2.2. Wat is de waarde van de normbestemmingsleer in het Nederlandse recht?

10. Het tweede gedeelte van dit onderzoek behandelt de buitencontractuele aansprakelijkheid naar Nederlands recht. Dit onderzoek zal zich beperken tot een rechtsvergelijkend onderzoek tussen het Belgische en Nederlandse rechtssysteem. Hoewel, zoals reeds aangehaald, ook in Duitsland de 'Shutznormtheorie' speelt, zal deze hier niet verder onderzocht en vergeleken worden. Er wordt enkel een kleine zijsporging gemaakt naar het Duitse recht, in de bespreking van de geschiedenis

Nederland. De keuze voor Nederland wordt in de behandeling van de volgende sub onderzoeksvraag verder verduidelijkt. Naar Nederlands recht wordt dan eerst bekeken wat de gevolgen zijn wanneer er zich wel een a priori beperking op gebied van de fout in de vorm van een relativiteitsvereiste bevindt. Bij deze beoordeling wordt ook gekeken naar voorbeelden uit de rechtspraak om een zo volledig mogelijk antwoord te kunnen geven. Deze sub onderzoeksvraag wordt gekenmerkt door haar externe rechtsvergelijkende karakter langs de ene kant en langs de andere kant haar beschrijvende aard opdat het Nederlandse buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht voldoende duidelijk zou zijn.

1.1.2.3. Evaluatie Belgisch recht ten opzichte van het Nederlandse recht

- 11.** Tot slot worden de Belgische en de Nederlandse rechtsstelsels tegenover elkaar geplaatst. Allereerst zal kort worden verduidelijkt waarom er gekozen is voor een vergelijking met Nederland. Om deze keuze beter te duiden wordt er enerzijds gekeken naar de geschiedenis van beide stelsels en anderzijds naar de toekomst. Nadien zal aan de hand van de reeds uiteengezette analyse bekeken worden hoe deze systemen in de praktijk te werk gaan en welke tekortkomingen beide zienswijzen eventueel met zich meebrengen. Om af te sluiten wordt er dan bekeken of de toepassing van de relativiteitsvereiste of de normbestemmingsleer naar Belgisch recht een meerwaarde had kunnen vormen, met andere woorden of er in de hervorming van het Burgerlijk Wetboek een kans gemist werd om dit principe in te voeren. Ook wordt gekeken of de relativiteitsvereiste de enige methode is om tot dit resultaat te komen of er nog alternatieven zijn. Dit derde gedeelte van de studie is dan ook van evaluatieve en aanbevelende aard.

1 De relativiteitsvereiste in België

1.1 Begrip: Wat is de betekenis van de relativiteitsvereiste?

1.1.1 De buitencontractuele aansprakelijkheid

12. De term aansprakelijkheid is een begrip dat vele ladingen kan dekken en om de draagwijdte van dit onderzoek ten volle te appreciëren is het daarom ook van belang dat de contouren eerst duidelijk worden uitgetekend. Wanneer we stapsgewijs het onderwerp van deze scriptie van dichterbij bekijken, komen we eerst tot de vaststelling dat er drie grote categorieën van aansprakelijkheid bestaan. Dit zijn de burgerrechtelijke aansprakelijkheid, de strafrechtelijke aansprakelijkheid en de tuchtrechtelijke aansprakelijkheid. Deze laatste twee vallen buiten het vangnet van dit onderzoek en zullen daarom ook niet verder worden toegelicht. Binnen de eerste vorm, met name de burgerrechtelijke aansprakelijkheid zijn ook twee vormen waar te nemen: de contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid. Deze eerste vorm, de contractuele aansprakelijkheid zal spelen wanneer er aan drie cumulatieve voorwaarden voldaan is³:

1. Een geldig gesloten en nog bestaand contract tussen schadeverwekker en benadeelde op het ogenblik van het schadegeval.
2. De schadeverwekker (of zijn hulppersoon) begaat binnen dat contract een contractuele wanprestatie, een toerekenbare niet- nakoming van een contractuele verbintenis. Er wordt in het algemeen een ruime opvatting gehanteerd om het contractuele veld te bepalen, op grond van de artikelen 1134 lid 3 en 1135 oud BW. Dit heeft tot gevolg dat partijen niet enkel verantwoordelijk zijn om de verbintenissen zoals ze expliciet in het contract zijn opgenomen uit te voeren, maar ook aanvullende verplichtingen moeten voldoen, zoals daar zijn de informatieverplichting, waarschuwingsplicht, veiligheidsplicht... De grens tussen de algemene zorgvuldigheidsnorm, een aansprakelijkheidsgrond binnen het buitencontractuele veld, wordt op die manier heel vaag. Met andere woorden, hoe groter het contractuele veld, hoe sterker de aanvullende werking van de goede trouw, hoe kleiner de mogelijkheden om een contractspartij aan te spreken op buitencontractueel vlak.
3. De benadeelde (of zijn rechtsopvolger) lijdt schade ten gevolge van die contractuele wanprestatie. Aangezien het hier gaat om een contractueel recht, kan dit zowel via algemene of bijzondere rechtsopvolging worden overgedragen.

Wanneer niet aan deze voorwaarden voldaan is, dan zal de burgerrechtelijke aansprakelijkheid buitencontractueel van aard zijn. Over de mogelijkheid tot samenloop van deze beide vormen van burgerrechtelijke aansprakelijkheid zal in het kader van deze masterscriptie niet verder worden ingegaan.

13. De basis voor de buitencontractuele aansprakelijkheid was gedurende jaar en dag artikel 1382 oud BW: "*Elke daad van de mens, waardoor aan een ander schade wordt veroorzaakt, verplicht degene door wiens schuld de schade is ontstaan, deze te vergoeden.*". De opvolger van dit befaamde artikel wordt in het wetsvoorstel van de wet houdende invoeging van de bepalingen

---

³ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 32, nr. 49 en T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009,84-86.

betreffende buitencontractuele aansprakelijkheid in het Burgerlijk Wetboek geplaatst in artikel 6.6: *“Eenieder is aansprakelijk voor de schade die hij door zijn fout aan een ander veroorzaakt.”*⁴ Uit deze beide bepalingen zijn drie kernelementen binnen de buitencontractuele aansprakelijkheid te ontdekken, namelijk de fout, de schade en het oorzakelijk verband tussen beide. Deze aspecten zullen achtereenvolgens besproken worden.

*1.1.1.1 De fout: ‘de grondslag van de aansprakelijkheid’*⁵

- 14.** Rekening houdend met het doel van deze uiteenzetting, zal op de foutloze of objectieve aansprakelijkheid niet verder worden ingegaan. De focus ligt hier op de zogenaamde ‘foutaansprakelijkheid’, waarbij iemand door een foutieve gedraging schade veroorzaakt aan een ander en deze bijgevolg zal moeten vergoeden. Deze foutieve gedraging kan zowel een opzettelijke als onopzettelijke daad zijn en kan bestaan uit een handelen of een nalaten om te handelen.⁶ Naar het oud burgerlijk wetboek bestond deze gedraging uit zowel een objectief als een subjectief element. Over de draagwijdte van het subjectief element kunnen we hier kort zijn. De foutieve gedraging moet aan de dader toerekenbaar zijn, hij moet, anders gezegd, gehandeld hebben uit vrije wil en bovendien moet de dader over de nodige schuldbekwaamheid beschikken.⁷ In de vernieuwde versie van het burgerlijk wetboek echter, wordt de idee dat een fout ‘wetens en willens’⁸ moet zijn gepleegd achterwege gelaten. De fout op zich wordt hier beperkt tot het objectieve bestanddeel, waarover hierna verder uitgeweid zal worden. Eens een objectieve schending van een gedragsregel vaststaat, ontstaat er een vermoeden van onwettigheid, hetgeen de verweerder in kwestie zal moeten proberen weerleggen (bijvoorbeeld door gebruik te maken van een uitsluitingsgrond zoals dwang of overmacht).⁹
- 15.** In de tekst van het oud burgerlijk wetboek was geen concrete definitie terug te vinden van wat een fout kon uitmaken¹⁰. Rechtspraak en rechtsleer zijn tot de conclusie gekomen dat onder het objectieve element de fout twee vormen kan aannemen.¹¹ Beide mogelijkheden komen uiteindelijk neer op de vraag of de schadeverwekker in een welbepaald geval rechtmatig gehandeld heeft, hetgeen steeds een feitenkwestie zal uitmaken en dus buiten de beoordelingsmarge van het Hof van Cassatie valt. Het Hof oordeelde hierover zelf reeds in 2014: *“Het hof gaat enkel na of de rechter uit de door hem vastgestelde feiten en omstandigheden geen gevolgen trekt die daarmee geen verband houden of op grond daarvan niet kunnen worden verantwoord en of hij het begrip fout niet miskent.”*¹² De zienswijze die

---

⁴ Wetsvoorstel, 174.

⁵ S., SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten: Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 261.

⁶ Wetsvoorstel, 40.

⁷ . VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009,147-151, nrs. 203-208.

⁸ Cass. 10 april 1970, *Pas.* 1970, I, 682.

⁹ Wetsvoorstel, 42.

¹⁰ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009,125, nr. 175 en X. THUNIS, “Théorie générale de la faute”, in J.L. FAGNART (ed.), *Responsabilités. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2001, 14.

¹¹ Cass. 25 maart 2010, AR C.09. 0403.N, *Arr.Cass.* 2010,920; H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 89-90, nrs.142-143 en T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009,126, nr. 175

¹² Cass. 14 november 2014, AR C. 14.0043.N.

werd ontwikkeld in de praktijk krijgt nu ook een wettelijke fundering in artikel 6.7 van het reeds vermelde wetsvoorstel.¹³

De fout kan enerzijds bestaan uit de overtreding van een specifieke gedragsnorm en anderzijds uit een overtreding van de algemene zorgvuldigheidsnorm. Het is in deze eerste categorie dat we de spilfiguur van dit onderzoek, de relativiteitsvereiste, (niet) terugvinden. Voor de overtreding van een specifieke rechtsnorm, nu vermeld in artikel 6.7 §1 BW, levert volgens de rechtspraak van het Hof van Cassatie¹⁴ de schending van deze norm automatisch het bewijs van de fout op. Een bijkomende toetsing aan de algemene zorgvuldigheidsnorm is hier niet meer aan de orde. Dit standpunt wordt ook gevolgd in het wetsvoorstel: *“Wanneer de wettelijke regel een bepaald gedrag oplegt, maakt de schending ervan een fout uit (...) In dat geval moet geen beroep worden gedaan op het criterium van de voorzichtige en redelijke persoon, en moet evenmin de vraag worden gesteld naar de opportuniteit of de doelmatigheid van de betrokken wettelijke regel.”*¹⁵ De rechtsnorm die geschonden wordt, moet echter wel een wet in materiële zin uitmaken, waardoor onder andere de schending van deontologische regels op zich niet voldoende is om te spreken van een onrechtmatige daad. Ook moet het gaan om een rechtsnorm die een specifiek gebod of verbod wil opleggen en niet om een rechtsnorm ter invulling van de algemene zorgvuldigheidsnorm.¹⁶ Het is evenwel zo dat niet enkel de nationale rechtsregels in acht genomen moeten worden, ook een schending van internationale normen, op voorwaarde dat deze rechtstreekse werking hebben, voldoet om te spreken van een fout in deze zin.¹⁷ Dit is een standpunt ingenomen door het Hof van Cassatie in zijn arrest van 9 februari 2017.¹⁸ Deze zienswijze heeft echter wel wat kritiek opgeleverd, aangezien de benadeelde zijn subjectief recht put uit het burgerlijk wetboek en de internationale rechtsnorm slechts een invulling is van de schending die noodzakelijk is om deze artikels toe te passen. De uitwerkers van het wetsvoorstel hebben er echter voor gekozen om deze visie verder te zetten¹⁹.

- 16.** Het Belgische recht verlangt ook niet dat de specifiek geschonden rechtsnorm ook effectief tot doel had om de getroffen persoon te beschermen.²⁰ Er worden op vlak van het objectieve element van de fout geen a priori beperkingen opgelegd in de vorm van een relativiteitsvereiste, normbestemmingsleer of *Schutznormtheorie*. Ook dit wordt nogmaals benadrukt in de zinsnede die hierboven reeds werd geciteerd uit het wetsvoorstel, namelijk: *“... en moet evenmin de vraag worden gesteld naar de opportuniteit of de doelmatigheid van de betrokken wettelijke regel”*²¹. De schending van een specifieke rechtsnorm kan naar het Belgische recht dus door iedere

---

¹³ Wetsvoorstel, 40.

¹⁴ Cass. 3 oktober 1994, AR C.93.0243.F.

¹⁵ Wetsvoorstel, 45.

¹⁶ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 92-95, nrs. 148-152 en T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 137-139, nrs. 190-193.

¹⁷ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 93, nr. 150 en T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 138, nr. 191.

¹⁸ Cass. 9 februari 2017, Arr. Cass. 2017, 348.

¹⁹ Wetsvoorstel, 45.

²⁰ S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten: Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 288, nr. 370.

²¹ Wetsvoorstel, 45.

benadeelde ingeroepen worden. Moesten we wel deze vereiste hanteren, dan zou een vordering die ertoe strekt de schade te vergoeden, enkel toegekend kunnen worden als de rechtsnorm die geschonden werd ook effectief tot doel had om het getroffen slachtoffer te beschermen. Om na te gaan of de benadeelde zijn recht kan doen laten gelden, moet in zo een geval dus steeds worden nagegaan wat het doel was van de rechtsnorm die voorgehouden wordt geschonden te zijn en anderzijds of het desbetreffende slachtoffer tot het beschermingsbereik van deze geschonden norm valt. Slechts als het antwoord op deze laatste vraag positief is, zal de benadeelde de schadeverwekker in dat specifieke geval kunnen aanspreken voor de opgelopen schade. Het niet opnemen van deze beperking heeft tot gevolg dat elke schending, van elke rechtsnorm (op voorwaarde dat deze voldoende specifiek is en een wet in materiële zin uitmaakt) grond kan zijn voor een aansprakelijkheidsvordering.

- 17.** Ook het wetsvoorstel benadrukt de keuze om geen relativiteitsvereiste of 'theorie van de aquilische relativiteit' in te voegen, maar geeft wel als nuance mee dat: "*de rechtscolleges, bij het onderzoek naar de inhoud en de strekking van een wettelijke regel, zullen moeten onderzoeken aan welke categorie personen of tegen welke soort schade deze bescherming biedt.*"²² Het Belgische recht profileert zich op deze manier als een zeer slachtoffervriendelijk systeem, hetgeen dankzij de soepelheid en flexibiliteit als een van de kenmerken gezien wordt van het Belgische aansprakelijkheidsrecht. Dit heeft enerzijds tot gevolg dat een zeer ruime bescherming geboden wordt in geval van schade, waardoor het aloude principe, 'the loss lies where it falls', duidelijk niet meer gehandhaafd wordt in ons rechtssysteem. Anderzijds zorgt dit er ook voor dat een enorme hoeveelheid schadeclaims ingediend kan worden. Dit slachtoffervriendelijke karakter van het Belgische rechtssysteem komt ook nog in andere facetten van het aansprakelijkheidsrecht aan bod. Om de uitwerking hiervan ten volle te kunnen vatten, zullen deze elementen hierna kort worden toegelicht.
- 18.** Een eerste voorbeeld hiervan situeert zich nog steeds op het gebied van de fout, zijnde de schending van een bepaalde rechtsregel. Zoals reeds werd aangehaald, *supra* nr. 15, is bij de schending van een wettelijke regel dus geen verdere toets van de algemene zorgvuldigheidsnorm vereist.²³ Dit wordt in de rechtsleer aangeduid als de 'eenheidsleer': normovertreding en fout zijn één.²⁴ Het wetsvoorstel voegt hier een nuance aan toe zijnde dat "*De toepasselijke wettelijke regel moet immers eerst worden geanalyseerd om uit te maken welk bevel hij precies inhoudt en om aldus de inhoud en de strekking ervan te bepalen. Het spreekt vanzelf dat alleen degene die verplicht was zich te houden aan een norm die een bepaald gedrag oplegt, een schending kan worden verweten.*" Het principe van de eenheidsleer zorgt opnieuw voor een ruimere bescherming, aangezien de eiser enkel de schending van een rechtsnorm zal moeten bewijzen en de verweerder enkel van zijn aansprakelijkheid bevrijd zal kunnen worden door een schulditsluitingsgrond of rechtvaardigingsgrond.²⁵

---

²² Wetsvoorstel, 46.

²³ Cass. 31 januari 1944, *Pas.* 1944, 178; Cass. 10 april 1970, *Pas.* 1970, 682 en Cass. 22 september 1988, *Pas.* 1989, 83.

²⁴ S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten: Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 289; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 203.

²⁵ Cass. 10 april 2014, AR C. 11.0796. N.

19. Bovendien heeft de schadelijder op vlak van de grondslag van de aansprakelijkheid, de fout, nog een mogelijkheid om zijn schade vergoed te zien. Aangezien niet enkel de schending van een specifieke rechtsnorm een fout in de zin van artikel 1382 oud BW en artikel 6.6 BW kan uitmaken, maar ook een schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm hiervoor voldoende is. Gelet op de codificatie van deze vaststaande regel in de praktijk, werd hiertoe artikel 6.7 §2 in het nieuw burgerlijk wetboek opgenomen. In zo'n geval is het niet vereist dat de schadeverwekker een overtreding van een rechtsregel begaat, hij zal dan in een vergelijking geplaatst worden met een normaal, vooruitziend en zorgvuldig persoon in dezelfde omstandigheden.²⁶ Een aansprakelijkheidsvordering instellen op basis van een schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm zorgt echter wel voor een zwaardere bewijslast in hoofde van de schadelijder. Bij een vordering op basis van een schending van een specifieke rechtsnorm is het bewijs van de overtreding een automatisch bewijs van een onrechtmatige daad (behoudens onoverwinnelijke dwaling of grond tot ontheffing van aansprakelijkheid) en zal de vraag naar de voorzienbaarheid van de schade zelfs niet gesteld moeten worden. Bij een toetsing aan de algemene zorgvuldigheidsnorm gaat men ervan uit dat een redelijk persoon probeert om de nadelige gevolgen die redelijk voorzienbaar zijn, te voorkomen door gepaste voorzorgsmaatregelen te nemen. Een handeling is daarom slechts onrechtmatig voor zover de schade vermijdbaar is. De algemene zorgvuldigheidsnorm is een inspanningsverbintenis. De bewijslast ligt bij de benadeelde, die moet aantonen dat de schadeverwekker onvoldoende inspanningen leverde om de redelijk voorzienbare schade te vermijden.²⁷

Deze vergelijking met een normaal, vooruitziend en zorgvuldig persoon zal steeds een beoordeling in abstracto uitmaken, daar de persoonlijkheid van de schadeverwekker niet meegenomen wordt in de redenering van de rechter. Deze afbakening wordt iets of wat getemperd door de toevoeging van 'in dezelfde omstandigheden'. Hierdoor worden externe elementen, zoals de plaats en het tijdstip ook betrokken in de beoordeling van de rechter, maar het geslacht of het karakter bijvoorbeeld worden als interne kenmerken niet meegenomen. Er gaan wel stemmen op om bepaalde persoonlijke kenmerken zoals de beroepsbekwaamheid en leeftijd toch mee te nemen in het oordeel.²⁸ In het nieuwe boek 6 van het Burgerlijk Wetboek worden in artikel 6.7 §2 tweede lid een aantal, niet exhaustieve, criteria opgesomd die de rechter kan gebruiken als houvast in zijn beoordeling. Deze zijn als volgt: wat zijn de gevolgen van het gedrag; wat waren de eventuele kosten en inspanningen om de schade te voorkomen, hoe zit het met de huidige stand van technologische en wetenschappelijke kennis, hoe zou er gehandeld worden in het kader van een

---

²⁶ Wetsvoorstel, 48; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 127-128 en H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 90, nrs. 144-145.

²⁷ E. MONTERO en B. GOFFAUX, "La référence au paradigme du 'bon père de famille' et responsabilité extracontractuelle", *For. Ass.* 2014, (1) 2; H. VANDENBERGHE, "Overzicht van de rechtspraak (2000-2008). Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad.", *TPR* 2010, (1749) 1771; L. WYNANT, "De aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad." in S. STIJNS en H. VANDENBERGHE (eds.), *Verbintenissenrecht. Themis vormingsonderdeel 5.*, Brugge, die Keure, 2001, 81-82; H. VANDENBERGHE, M. VAN QUICKENBORNE en P. HAMELINK, "Overzicht van rechtspraak (1964-1978). Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad.", *TPR* 1980, (1139) 1147.

²⁸ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 128-134 en R. VERCRUYSSSE, Subjectivering van de zorgvuldigheidsnorm in het kader van buitencontractuele aansprakelijkheid: Een analyse van de Belgische rechtspraak, onuitg. masterproef rechten UGent, 2014, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/163/053/RUG01-002163053_2014_0001_AC.pdf, 33-47.

goed vakmanschap en goede beroepspraktijk en in geval van goed bestuur en goede organisatie?²⁹ Wanneer uiteindelijk uit deze analyse blijkt dat de 'modelpersoon' anders gehandeld zou hebben, begaat de schadeverwekker een fout die grond kan zijn voor zijn aansprakelijkheid, indien aan de andere voorwaarden voldaan is. Dit geeft de benadeelde een extra piste, hetgeen zijn kansen om zijn schade vergoed te zien opnieuw doet groeien.

- 20.** Een inbreuk op een subjectief recht wordt evenwel niet vermeld in de opsomming van mogelijke fouten als grond voor de aansprakelijkheid. In het wetsvoorstel verklaart men dit door te stellen dat: *"Deze fout vertoont weliswaar bijzondere kenmerken, maar de constitutieve bestanddelen ervan blijven fundamenteel hetzelfde. Het materiële bestanddeel van de fout bestaat in dit geval uit de tekortkoming aan de verplichting tot onthouding die voortvloeit uit de tegenstelbaarheid aan derden van het subjectief recht, wat gelijkstaat met een schending van een gedragsnorm die een welbepaald gedrag oplegt."*³⁰ Ook het rechtsmisbruik wordt niet toegevoegd als mogelijke 'fout' in de zin van artikel 6.6 BW. De verklaring hiervoor is dat in art. 1.10 BW reeds gewag werd gemaakt van deze figuur, namelijk door te stellen dat *"wie zijn recht uitoefent op een wijze die kennelijk de grenzen te buiten gaat van de normale uitoefening van dat recht door een voorzichtig en redelijk persoon in dezelfde omstandigheden geplaatst"*. Hierdoor leek een herhaling in het kader van de buitencontractuele aansprakelijkheid overbodig.³¹

1.1.1.2 Het oorzakelijk verband

- 21.** Ook op het vlak van het oorzakelijk verband tussen de begane fout en de geleden schade zijn elementen terug te vinden die de slachtoffervriendelijke visie van het Belgische aansprakelijkheidsrecht in de verf zetten.³² Met name de equivalentie leer speelt hier een belangrijke rol. Bij het nagaan van het oorzakelijk verband, wordt er gekeken of de schending van de rechtsnorm geleid heeft tot de in concreto geleden schade. Als dit niet het geval is, zal er geen schadevergoeding gevraagd kunnen worden door het slachtoffer. In het Belgische recht wordt de vraag naar dit verband opgelost onder de equivalentietheorie.³³ Deze leer wordt gekenmerkt door het oplossen van de zogenaamde 'conditio sine qua non' test, waarbij de vraag wordt gesteld of het gevolg hetzelfde zou gebleven zijn wanneer een bepaalde handeling niet zou gesteld zijn. Cassatie zegt namelijk dat er een oorzakelijk verband is wanneer vaststaat dat zonder die welbepaalde fout de schade zich niet zou hebben voorgedaan zoals ze zich in concreto heeft voorgedaan.³⁴ Er wordt met andere woorden gekeken of de fout een noodzakelijke voorwaarde is voor de schade en of de schade ook zou zijn ontstaan zonder de betrokken fout. Om op deze vraag een antwoord te krijgen moeten de feiten worden gereconstrueerd zonder de bewuste fout, met behoud van alle andere gebeurtenissen, dit wordt ook de leer van het

---

²⁹ Wetsvoorstel, 49-50.

³⁰ Wetsvoorstel, 43.

³¹ Wetsvoorstel, 44.

³² H. BOCKEN, 'Toerekening van aansprakelijkheid op grond van de equivalentie leer', in *Buitencontractuele aansprakelijkheid, Reeks Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2007, 244.

³³ H. BOCKEN, en I. BOONE, "Feitelijke en juridische causaliteit vallen in feite samen in het Belgische recht", *T.P.R.*, 2002, p.1634, nr. 7; M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in M. KRUIHOF (ed.), *Inzichten in actueel aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 139-208; H. BOCKEN, 'Toerekening van aansprakelijkheid op grond van de equivalentie leer', in *Buitencontractuele aansprakelijkheid, Reeks Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2007, 215-44.

³⁴ Cass. 18 november 1963, Pas. 1964, I, 288, RGAR 1964, nr. 7336, noot J. SCORIELS en RCJB 1965, 24, noot R. BUTZLER; J.L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, nr. 48 en J. SPEYBROUCK, *Recht. Principes en praktijk*, Academia Press, Gent, 2007, 249.

rechtmatig alternatief genoemd. Als de schade nog steeds zou zijn ingetreden indien het rechtmatig alternatief voor deze fout geen hypothese, maar werkelijkheid was geweest, dan kan in die situatie geen sprake zijn van een oorzakelijk verband. Anders geformuleerd is aan de 'conditio sine qua non' test voldaan wanneer de schade zich niet zou hebben voorgedaan zonder de fout.

Andere landen, zoals Nederland, hanteren ook eerst de 'conditio sine qua non test', om een antwoord te vinden op de vraag of de schade ook zou zijn ontstaan zonder de fout. Nadien wordt aan de hand van een eigen leer een selectie gemaakt van de relevante feitelijke oorzaken. In Nederland wordt hiervoor de theorie van de toerekening naar redelijkheid gehanteerd. Op de draagwijdte hiervan zal in een volgend hoofdstuk, *infra* nr. 64 verder ingegaan worden. In ons land was het echter zo dat alle voorwaarden die ervoor gezorgd hebben dat de schade is ontstaan, allemaal als noodzakelijk worden gezien om tot deze concrete schade te komen. Alle oorzaken waren met andere woorden even belangrijk of equivalent in de totstandkoming van het eindresultaat. Dit zorgde uiteraard voor een zeer ruime selectiemogelijkheid voor de benadeelde, aangezien hij iedereen persoon die een 'noodzakelijke' bijdrage in de afloop heeft gehad, voor het geheel van de schade kan aanspreken.

- 22.** Ook de opstellers van het wetsvoorstel waren zich van deze kritiek bewust en hebben er daarom voor gekozen om de gevolgen hiervan op twee manieren te temperen. Enerzijds wou men de tekortkomingen van de 'conditio sine qua non leer' opvangen op basis van artikel 6.19 §1 2^e lid: *"Indien een tot aansprakelijkheid leidende feit geen noodzakelijke voorwaarde is voor de schade om de enkele reden dat een of meer andere feiten, afzonderlijk of samen, een voldoende voorwaarde zijn voor de schade, is het echter ook een oorzaak."*³⁵ En anderzijds wordt de equivalentieleer gecorrigeerd in artikel 6.19 §2 BW: *"Er is evenwel geen aansprakelijkheid indien het verband tussen het feit dat tot aansprakelijkheid leidt en de schade dermate verwijderd is dat het kennelijk onredelijk zou zijn de schade toe te rekenen aan de persoon die wordt aangesproken"*.³⁶ Op de concrete impact van deze bepalingen wordt in het kader van dit werk niet verder ingegaan, maar er kan volstaan worden met te stellen dat, ondanks de temperingen, deze leer het slachtoffervriendelijke karakter van het geldende Belgische aansprakelijkheidsrecht nog steeds ten goede komt.

1.1.1.3 De schade

- 23.** Om de bespreking van de elementen die tot aansprakelijkheid leiden te vervolledigen, moet ook de schade die uit de fout ontstaat nog aangehaald worden. Om deze te bepalen wordt een vergelijking gemaakt tussen hoe de situatie waarin de benadeelde zich bevindt nu is en de situatie waarin de benadeelde zich zou bevonden hebben, als het feit dat aanleiding heeft gegeven tot de schade niet was voorgevallen. Als uit die vergelijking blijkt dat de huidige, werkelijke toestand negatiever is dan de hypothese zonder schade, dan kan er gesproken worden van schade. In het oude burgerlijk wetboek werd nergens een definitie van het begrip schade opgenomen, de

---

³⁵ Wetsvoorstel, 90.

³⁶ Wetsvoorstel, 93.

invulling was afkomstig uit de rechtspraak en de rechtsleer.³⁷ Dit zou voor verwarring of onduidelijkheid kunnen zorgen, hetgeen opgelost wordt in het wetsvoorstel. Zo stelt artikel 6.25: "§ 1. Schade bestaat uit de economische en niet- economische weerslag van de aantasting van een juridisch beschermd belang. De aard en omvang ervan worden bepaald door vergelijking van de feitelijke toestand waarin de benadeelde zich bevond voor de aantasting en de feitelijke toestand waarin hij zich bevindt na deze aantasting. § 2. Schade die haar oorsprong vindt in een onrechtmatige gebeurtenis of activiteit die aan de benadeelde kan worden aangerekend, wordt niet hersteld."³⁸ De vergelijking tussen de feitelijke toestand voor en na de schade verwekkende gebeurtenis wordt op deze manier wettelijk verankerd.

1.1.2 Voorlopige conclusie

- 24.** Wanneer we gaan kijken naar de taak die het aansprakelijkheidsrecht toegemeten krijgt, valt er meteen een verklaring te vinden voor dit systeem, dat het slachtoffer van een eventueel schadegeval bevoordeelt. Het is namelijk zo dat de hoofdfunctie van het aansprakelijkheidsrecht nog steeds de vergoeding is van de schade van de benadeelde. Deze zienswijze speelt reeds jaar en dag, maar is niet altijd even sterk aanwezig geweest. Onder invloed van onder andere de industrialisering en socialisering is deze rol steeds meer naar boven gekomen als essentieel. Dat dit de komende jaren niet zal veranderen zien we bevestigd in het hervormingsproject: "*Het gemeen aansprakelijkheidsrecht behoudt zijn hoofdzakelijk vergoedende functie.*"³⁹

1.2 Voorbeelden uit de rechtspraak

- 25.** In wat volgt zullen een aantal uitspraken van verschillende hoven en rechtbanken besproken worden. Achtereenvolgens zal worden nagegaan in welke gevallen de toepassing van de relativiteitsvereiste werd aangenomen en ook wanneer deze verworpen werd. Deze laatste zienswijze is tot op de dag van vandaag de weg die in het overgrote merendeel van de Belgische rechtspraak en rechtsleer gevolgd wordt, de mogelijke redenen waarom dit het geval is, komen in de volgende sub-onderzoeksvraag aan bod. In het algemeen zijn er vrij weinig gevallen waarin het bestaan van een normbestemmingsleer door de Belgische hoven en rechtbanken wordt aangenomen. Ons hoogste rechtscollege, het Hof van Cassatie, heeft deze overweging slechts eenmaal gemaakt, in haar arrest van 22 augustus 1940. Lagere rechtbanken hebben hiertoe vaker een poging ondernomen (rechtbank van eerste aanleg Brussel 25 mei 1951, rechtbank van eerste aanleg Kortrijk 13 februari 2013 en hof van beroep Gent 4 februari 2021), maar werden vrijwel altijd teruggefloten door hogere rechtbanken (hof van beroep Gent 14 januari 2014 en Cassatie 13 januari 2022).

---

³⁷ E. DEGRANDE, Het schadebegrip in het voorontwerp van nieuw Burgerlijk Wetboek: much ado about nothing?, onuitg. masterproef rechten UGent, 2019, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/862/921/RUG01-002862921_2020_0001_AC.pdf, 3.

³⁸ Wetsvoorstel, 88 en 119.

³⁹ Ibid, 13.

1.2.1 Cassatie, 22 augustus 1940⁴⁰

- 26.** Het cassatieberoep handelt over een arrest van het hof van beroep van Luik van 30 juni 1938. Er wordt door Cassatie uiteraard niet aan een beoordeling van de feiten gedaan, en gelet op het feit dat het arrest van het hof van beroep te Luik niet terug te vinden is in de bronnen, kan slechts op basis van de bewoordingen van Cassatie een beperkte samenvatting van het feitenrelaas gebeuren. Het ging in casu om aandelen die door de verweerder niet werden vrijgegeven aan de eiser, nadat deze zonder toestemming in pand gegeven werden aan een derde. Het hof van beroep had hierover geoordeeld dat dit onwettig was. Ze ging zelfs verder door te zeggen dat deze gedraging een fout uitmaakte, waarvoor de verweerder aansprakelijk was.
- 27.** In haar oordeel maakte Cassatie de volgende redenering: *“Overwegende dat de verantwoordelijkheid voor een schade uiteraard veronderstelt dat de dader van het schadelijk feit, door dit te volbrengen, een verplichting die hij jegens den benadeelde had, verzuimd heeft”*. Hier wordt dus een verband gecreëerd tussen de schade die veroorzaakt werd en de geschonden norm. Als de norm niet tot doel had om een verplichting op te leggen tussen dader en slachtoffer (met andere woorden als het slachtoffer niet tot het beschermingsbereik van de norm behoorde), zou er volgens deze uitspraak geen sprake kunnen zijn van aansprakelijkheid. De verweerder had kortom niet de verplichting om de aandelen terug te geven aan de eiser, waardoor het niet-teruggeven dus ook geen fout kon zijn in hoofde van hem.

1.2.2 Rechtbank van eerste aanleg Brussel, burgerlijke kamer, 25 mei 1951⁴¹

- 28.** Onderneming X is een verzekeringskantoor dat een aansprakelijkheidsverzekering heeft gesloten met de eiser voor schade die aan derden wordt toegebracht bij het gebruik van haar motorrijtuigen. In de nacht van 11 op 12 juni 1950 veroorzaakt een derde persoon verschillende ongelukken met de wagen van de eiser. Deze persoon wordt gedagvaard voor de correctionele rechtbank van Bergen om zich te verantwoorden voor de verschillende strafbare feiten (doodslag en onvrijwillige slagen en verwondingen) die hem ten laste worden gelegd. Eveneens zou deze persoon het voertuig hebben bestuurd ondanks het feit dat zijn rijbevoegdheid hem ontzegd werd door het vonnis van de rechtbank van eerste aanleg van Mechelen van 20 januari 1940. De verzekeraar weigerde de schade te vergoeden, gelet op het feit dat de werkelijke bestuurder niet had mogen sturen. Echter had het Hof van Beroep geoordeeld dat de verdachte ten tijde van het ongeval van 11 juni 1950 geen ontzegging van de rijbevoegdheid had, aangezien niet was voldaan aan de voorwaarden waaronder de door de rechter gelaste ontzegging van de rijbevoegdheid zou ingaan. Om deze reden vraagt de verzekeraar om de Belgische staat, in de persoon van de minister van Justitie, en de gemeente Schaarbeek in de zaak te laten tussenkomen om zo de kosten van de aansprakelijkheid niet alleen te moeten dragen. Als antwoord hierop zegt de rechtbank: *“ni l’Etat, ni la commune, dans son rôle de subordonné, n’avaient l’obligation vis-à-vis de la Compagnie X, personne privée, de faire exécuter la sanction répressive prononcée dans le seul intérêt de la société”*.

---

⁴⁰ Cass. 22 augustus 1940, Pas. 1940, I, 205 en Arr.Cass. 1940, 76.

⁴¹ Rb. Brussel 25 mei 1951, RGAR 1952, nr. 5.033.

29. Ook hierin zien we dat er afgeweken wordt van de regel om geen relativiteitsvereiste toe te passen en wordt dus opnieuw een extra vereiste aan de foutaansprakelijkheid toegevoegd. Na het arrest van het Hof van Cassatie dat in *supra* nrs. 26-27 werd besproken, kan het zijn dat de rechter in casu dacht dat hij dit oordeel moest volgen, gelet op het gezaghebbend karakter van de uitspraken van het Hof van Cassatie.

1.2.3 Rechtbank van eerste aanleg Kortrijk, 13 februari 2013⁴² en hof van beroep Gent, 14 januari 2014⁴³

30. De eiser claimt dat de 'dader', via oneerlijke en misleidende handelspraktijken klanten van haar heeft afgenomen. De dader zou dit gedaan hebben door zich voor te stellen onder een andere hoedanigheid, namelijk deze van de eiser of op z'n minst als onderdeel uitmakend van dezelfde groep. Daarnaast werd er onjuiste informatie over de eiser en haar overkoepelende groep verspreid, met als doel en resultaat klanten een commercieel besluit te laten nemen dat zij anders niet zouden hebben genomen. Als rechtsgrond voor deze aanspraken maakt de eiser gebruik van volgende artikelen uit het wetboek economisch recht (toen nog Wet betreffende marktpraktijken en consumentenbescherming)

- Art. VI.95. Oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten zijn verboden.⁴⁴
- Art. VI.97. Als misleidend wordt beschouwd een handelspraktijk die gepaard gaat met onjuiste informatie en derhalve op onwaarheden berust of, zelfs als de informatie feitelijk correct is, de gemiddelde consument op enigerlei wijze, inclusief door de algemene presentatie, bedriegt of kan bedriegen ten aanzien van een of meer van de volgende elementen, en de gemiddelde consument er zowel in het ene als in het andere geval toe brengt of kan brengen een besluit over een transactie te nemen dat hij anders niet had genomen⁴⁵
- Art. VI.100. Worden onder alle omstandigheden als oneerlijk beschouwd, de volgende misleidende handelspraktijken:
  - o 13°: een product dat lijkt op een door een bepaalde fabrikant vervaardigd product op een zodanige wijze promoten dat bij de consument doelbewust de verkeerde indruk wordt gewekt dat het product inderdaad door die fabrikant is vervaardigd, terwijl zulks niet het geval is;⁴⁶

31. In haar beoordeling zegt de rechtbank dat op basis van deze artikelen de schade niet vergoed kan worden. Het oorzakelijk verband tussen de tenlasteleggingen en de schade ontbreekt namelijk. Het is evenwel niet duidelijk waar de rechtbank deze bijkomende eis van een oorzakelijk verband tussen schade en norm haalt. In haar oordeel gebruikt de rechtbank van eerste aanleg volgende bewoordingen: "*De rechtbank kan enkel schadevergoeding toekennen aan de burgerlijke partij in zoverre de schade die gevorderd wordt in oorzakelijk verband staat met een bewezen tenlastelegging. De kwalificaties voorzien in de tenlasteleggingen beschermen de*

⁴² Rb. Kortrijk 13 februari 2013, *TBH* 2015/7, 737.

⁴³ Gent 14 februari 2014, *TBH* 2015/7, 729, noot D. VERVOORT.

⁴⁴ Art. VI. 95 WER

⁴⁵ Art. VI. 97 eerste lid WER

⁴⁶ Art. VI. 100, 13 ° WER

belangen van de consument zodat de burgerlijke partij als onderneming op grond van deze telastleggingen geen schadevergoeding kan vorderen. De kwalificaties voorzien in de telastleggingen (...) beschermen de belangen van de consument zodat de burgerlijke partij als onderneming op grond van deze telastleggingen geen schadevergoeding kan vorderen. Artikel 86 wet marktpraktijken⁴⁷, (...), heeft het immers over oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten.” Het probleem is volgens de rechtbank dus gelegen in de bewoordingen van artikel VI.95 WER, waar notie wordt gemaakt van ‘jegens consumenten’. De eiser is een onderneming en zou zich vanuit deze hoedanigheid niet op deze bescherming uit die bepalingen kunnen beroepen. Met andere woorden: de eiser behoort niet tot het beschermingsbereik van de voorgehouden geschonden norm en kan daardoor geen schadevergoeding krijgen. De rechtbank geeft ook meteen een andere mogelijkheid, waar volgens haar wel dit oorzakelijk verband aanwezig is: “De telastleggingen voorzien daarentegen niet in artikel 95 wet marktpraktijken⁴⁸ (...) dat het heeft over oneerlijke marktpraktijken waarmee een onderneming de beroepsbelangen van een of meerdere andere ondernemingen schaadt”.

- 32.** Tegen deze beslissing werd beroep aangetekend bij het hof van beroep te Gent, dat hierover uitspraak deed in haar arrest van 14 januari 2014. Aangezien het hier gaat om een uitspraak in beroep met betrekking tot het vonnis dat reeds werd besproken in *supra* nr.30, blijven de feiten uiteraard hetzelfde. Als groot verschilpunt is hier de ondubbelzinnige afwijzing van een relativiteitsvereiste, daar waar het vonnis in eerste aanleg deze beperking wel trachtte toe te passen. De enige beperking die volgens het hof van beroep te Gent bestaat in het Belgische aansprakelijkheidsrecht is de noodzaak van een oorzakelijk verband, op basis van de equivalentieleer. Wanneer na deze toetsing vaststaat dat de schade zoals zij zich in concreto heeft voorgedaan, zich niet zou hebben gerealiseerd zonder de fout, moet er geen bijkomend oorzakelijk verband tussen de norm en de schade aangetoond worden. Het hof haalt aan: “Op grond van de equivalentieleer is er sprake van een causaal verband tussen de (delictuele) fout en de schade indien de schade zoals zij zich in concreto heeft voorgedaan, zich niet zou hebben gerealiseerd zonder de fout. Het gegeven dat de door NV J.S. (verweerder) geschonden bepalingen van de WMPC (...) enkel de belangen van de consument beschermen doet hieraan niet de minste afbreuk”.

1.2.4 Hof van beroep Gent, 4 februari 2021 en Cassatie, 13 januari 2022⁴⁹

- 33.** In een feestzaal liet een werknemer een kom met hete soep vallen op een van de klanten. Deze liep hierdoor zware brandwonden op, in zo'n mate dat zij operaties moest ondergaan. De klant vorderde daarom een schadevergoeding van de werkgever. Volgens zijn vordering had de werkgever niet de nodige maatregelen genomen om te voldoen aan de verplichting uit artikel 5 van de Welzijnswet: “De werkgever treft de nodige maatregelen ter bevordering van het welzijn van de werknemers bij de uitvoering van hun werk. Daartoe past hij de volgende algemene preventiebeginselen toe: a) risico's voorkomen; b) de evaluatie van risico's die niet kunnen

---

⁴⁷ Nu art. VI. 95 WER.

⁴⁸ Nu art. VI. 104 WER.

⁴⁹ Cass. 13 januari 2022, C.21.0345.N.

worden voorkomen; c) de bestrijding van de risico's bij de bron;(...)⁵⁰ Volgens de eiser/ klant had de wetgever een risicoanalyse moeten uitvoeren en geleid door deze resultaten preventiemaatregelen moeten nemen.

- 34.** Het hof van beroep oordeelde dat deze wet het welzijn van de werknemers beschermt en geen betrekking heeft op het welzijn van de klanten. Om deze reden werd de vordering van de eiser hier afgewezen. Het hof voegt hier dus opnieuw de extra voorwaarde toe, namelijk dat de persoon die de schending van een welbepaalde norm inroept, ook effectief tot het beschermingsbereik van deze norm behoort. Hierin zien we de ratio legis van de relativiteitsvereiste naar Nederlands recht, zoals deze ook wordt verduidelijkt in de parlementaire geschiedenis, *infra* nr. 81: *"In de woorden 'tot bescherming tegen de schade zoals de benadeelde die heeft geleden' ligt opgesloten dat de vordering moet worden afgewezen, zowel wanneer de geschonden norm niet ter bescherming van de eiser strekt, als wanneer de soort van de schade en de wijze waarop de schade is ontstaan buiten het bereik van die bescherming vallen"*.⁵¹
- 35.** Wanneer deze zaak echter voor Cassatie kwam, werd deze beoordeling niet gevolgd. Het arrest van het Hof wordt vernietigd, aangezien: *"De overtreding van een wettelijke of reglementaire bepaling is in beginsel op zichzelf een fout die leidt tot de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van degene die de overtreding heeft begaan wanneer die fout schade veroorzaakt. Hierbij is niet vereist dat de norm het belang beschermt van degene die de overtreding ervan inroept. De appelrechter die oordeelt dat de Wet Welzijn Werknemers vooral het welzijn van de werknemers beschermt en geen betrekking heeft op het welzijn van de klanten, en op die grond de vordering van de eisers gesteund op een fout van de verzekerde van de verweerster wegens een inbreuk op artikel 5 Wet Welzijn Werknemers afwijst, verantwoordt zijn beslissing niet naar recht."*. Het Hof van Cassatie heeft dus zeer recent nogmaals de afwezigheid van een relativiteitsvereiste naar Belgisch recht bevestigd en benadrukt dat het van geen belang is of de eiser in kwestie tot het beschermingsbereik van de geschonden norm behoorde. Over het al dan niet toekennen van de schadevergoeding doet het Hof uiteraard geen uitspraak, daarvoor werd de zaak verwezen naar het hof van beroep in Antwerpen.

1.3 Wat zijn de gevolgen van het (niet-) bestaan van de relativiteitsvereiste?

- 36.** Uit de bovenstaande analyse van rechtspraak en rechtsleer kunnen we afleiden dat de relativiteitsvereiste naar Belgisch recht tot op heden niet wordt toegepast en ook de wetgever lijkt deze strekking te zijn gevolgd in het Hervormingsproject. Zowel in het artikel 1382 oud BW als in zijn vernieuwde versie in artikel 6.6 BW, wordt aan de aansprakelijkheid geen toevoeging gedaan van een voorwaarde of een beperking in de vorm van de relativiteitsvereiste. Zoals reeds aangehaald zorgt dit ervoor dat naar Belgisch recht geen beperking bestaat die zich toespitst op de personen die aanspraak kunnen maken op een schadevergoeding. Met andere woorden: iedereen kan elke rechtsnorm die geschonden is, inroepen voor de rechter om zijn of haar schade vergoed te zien.

---

⁵⁰ Art. 5 §1 Wet van 4 augustus 1996 betreffende het welzijn van de werknemers bij de uitvoering van hun werk.

⁵¹ C. J. VAN ZEBEN, J. W. DU PON, M. M. OLTROF, *Parlementaire Geschiedenis van het nieuwe Burgerlijk Wetboek. Boek 6, Algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 1981, 637.

- 37.** Een gevolg van de afwezigheid van deze beperking is dat de toestroom aan vorderingen op het gebied van aansprakelijkheid niet getemperd wordt. Het zal steeds een beslissing in concreto van de feitenrechter vragen om te bekijken of de opgeworpen schending de beweerde schade heeft veroorzaakt. Moest de relativiteitsvereiste in ons rechtssysteem worden toegepast, zou als het ware een voorafgaande filter worden ingevoegd, waardoor bepaalde zaken sneller afgehandeld zouden kunnen worden. De vraagstelling aan het begin van de vordering is dan: "had deze rechtsregel tot doel om deze specifiek betrokken benadeelde in deze hoedanigheid te beschermen?" Is het antwoord nee, dan zal er geen verdere beoordeling van eventuele verschoningsgronden of gebrek aan oorzakelijk verband nodig zijn.
- 38.** De toevoeging van een dergelijke beperking brengt zeker niet enkel voordelen met zich mee, en er zijn dan ook verschillende motieven om deze leer niet toe te passen. Allereerst kan niet zomaar een bijkomende voorwaarde worden toegevoegd aan artikel 1382 oud BW. De voorwaarden voor aansprakelijkheid die hieruit volgen zijn: fout, schade en oorzakelijk verband. De wetgever heeft de kans gekregen om deze voorwaarde op vlak van de relativiteit wel op te nemen in het vernieuwde burgerlijk wetboek, maar heeft, zoals hiervoor reeds werd aangehaald *supra* nr. 17, deze mogelijkheid expliciet links laten liggen. Als hiervoor wel gekozen zou zijn, dan zouden er vanaf de inwerkingtreding van dit boek 6 gevallen kunnen ontstaan waarbij een fout was begaan, schade was veroorzaakt en een oorzakelijk verband bestond tussen beide, doch geen recht op vergoeding zou zijn voor het slachtoffer door de draagwijdte van de geschonden bepaling. Verschillende auteurs hebben over het niet bestaan van de relatieve onrechtmatigheid reeds hun tevredenheid geuit.⁵² Ook VANSWEEVELT heeft de beperking van de rechten van de benadeelde aangehaald als een reden om het Belgische aansprakelijkheidsrecht niet aan te vullen met de relativiteitsvereiste.⁵³
- 39.** Bovendien zou het invoeren van deze beperking ervoor zorgen dat een zekere vorm van rechtsonzekerheid ontstaat. De rechter zal steeds in casu moeten bekijken wat exact het doel en de groep van beschermden is die beoogd werd door de rechtsnorm die geschonden werd. Niet alle wetgevende werken bieden hierover evenveel uitsluitel, waardoor de ruimte voor de rechter om te beoordelen eventueel te groot zou worden. Deze mening is ook commissielid JOCQUÉ toegedaan, door de a priori beperking op niveau van de fout wordt volgens hem een bijkomende matigingsbevoegdheid aan de rechter gegeven, als uitzondering op het traditionele

⁵² RONSE: "La jurisprudence belge est dès lors basée à bon droit sur la conception de l'illicéité absolue. L'on est responsable envers celui que a subi un dommage qui est la conséquence de l'acte illicite, quelle que soit la finalité de la règle violée, pourvu que la relation causale entre la faute et le dommage allégué fasse apparaître un caractère de nécessité." in J. RONSE, "La notion du dommage : lésion d'intérêt.", *RCJB* 1957, 107; LIMPENS: "Toute faute, quelle qu'elle soit, – donc aussi toute violation d'une disposition légale impérative – peut donner lieu à l'action en réparation, dès l'instant où il y a un lien de causalité suffisamment précis (nécessaire dira la jurisprudence) entre la faute et le dommage." in J. LIMPENS, "La théorie de la relativité aquilienne en droit comparé" in *LIBRAIRIE DALLOZ (ed.), Mélanges offerts à René Savatier*, Parijs, Librairie Dalloz, 1965, 575, nr. 29 ; J.L. FAGNART, "Chronique de jurisprudence. La responsabilité aquilienne (1955-1967)", *JT* 1969, 275, nr. 42 ; E. DIRIX, *Het begrip schade*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 22, nr. 11; X. THUNIS, "Théorie de la faute civile. Volume 1. La faute civile, un concept polymorphe" in J.L. FAGNART (ed.), *Responsabilités. Traité théorique et pratique*, Luik, Kluwer, 2017, 6-7, nr. 5; H. VANDENBERGHE, M. VAN QUICKENBORNE, K. GEELLEN en S. DE COSTER, "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad (1979-1984)", *TPR* 1987, 1266, nr. 3; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 125, nr. 174; H. BOCKEN, I. BOONE en H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 51, nr. 77.

⁵³ C. BORUCKI, 'Verslag van het Rondetafelgesprek over de hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht', *TPR* 2022 afl. 3, (1099) 1118.

uitgangspunt van integraal herstel, en hier moet je "(...) heel zorgvuldig mee omgaan en heel concrete maatstaven hebben om van dat principe af te stappen".⁵⁴ Het tegenargument van GILLAERTS, als voorstander van een billijkheidscorrectie op alle toepassingsvereisten, *infra* nr. 99, is dat een matigingsbevoegdheid voor de rechter nog gemoduleerd kan worden. Deze kan namelijk algemeen of bijzonder zijn en kan ook nog variëren qua intensiteit.

- 40.** In de rechtsleer wordt door CORNELIS⁵⁵ geoordeeld dat het Belgische recht wel al gebruik maakt van de relativiteitsvereiste. Hij bekijkt het namelijk als volgt; "*Artikel 1384 lid 2 B.W. beoogt alleen derden te beschermen tegen de schade die hen door kinderen wordt berokkend; die bijzondere bescherming wordt niet aan de kinderen zelf of aan hun ouders geboden. Ouders en kinderen vallen dus buiten het beschermingsbereik van artikel 1384 lid 2. Artikel 1384 lid 2 B.W is dan ook een "Schutznorm", een toepassing van de relatieve onrechtmatigheid, waardoor sommige schade omwille hetzij van de persoon die er het slachtoffer van wordt, hetzij van het soort waartoe zij behoort, buiten het toepassingsgebied van een aansprakelijkheidsregel wordt gehouden. De bewering dat de Schutznormtheorie in het Belgisch recht onbekend is, lijkt dan ook onjuist*"⁵⁶

De bedenking die door CORNELIS wordt gemaakt, zal nu worden ontleed. In artikel 1384 tweede lid van het oude Burgerlijk Wetboek staat het volgende: "*Men is aansprakelijk niet alleen voor de schade welke men veroorzaakt door zijn eigen daad maar ook voor die welke veroorzaakt wordt door de daad van personen voor wie men moet instaan, of van zaken die men onder zijn bewaring heeft.*"⁵⁷ Het artikel geeft in de daaropvolgende leden een aantal situaties waarin men aansprakelijk gesteld kan worden voor daden van een ander, let wel, deze lijst is limitatief⁵⁸.

- "*De vader en de moeder zijn aansprakelijk voor de schade veroorzaakt door hun minderjarige kinderen;*
- *De meesters en zij die anderen aanstellen, voor de schade door hun dienstboden en aangestelden veroorzaakt in de bediening waartoe zij hen gebezigd hebben;*
- *De onderwijzers en de ambachtslieden, voor de schade door hun leerlingen en leerjongens veroorzaakt gedurende de tijd dat deze onder hun toezicht staan"*

In het wetsvoorstel wordt dit artikel uit elkaar gehaald en gespreid over meerdere artikelen, met name de artikelen 6.13 tot en met 6.16. Het doel van deze bepaling is derden te beschermen wanneer schade veroorzaakt wordt door andere dan de persoon die men gaat aanspreken voor de vergoeding. Deze persoon is aansprakelijk enkel door de hoedanigheid die hij in deze situatie opneemt. Het gaat hier met andere woorden om een kwalitatieve aansprakelijkheid. De betrokkenen zelf kunnen echter in geen geval gebruik maken van dit artikel⁵⁹. Het kan enkel ingeroepen worden door derden-benadeelden die de schade hebben geleden door de onrechtmatige daad. Noch de ouders, de aanstellers, de onderwijzers, noch de minderjarige zelf,

---

⁵⁴ *Ibid.*, 1121.

⁵⁵ Hoogleraar emeritus verbintenissenrecht en advocaat

⁵⁶ L. CORNELIS, *Beginnelsen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht. 1: De onrechtmatige daad*, Antwerpen, Maklu, 1989, 309, nr. 179.

⁵⁷ Art. 1384 oud BW, eigen markering.

⁵⁸ R. KRUIJTHOF, "Aansprakelijkheid voor andermans daad: kritische bedenkingen bij enkele ontwikkelingen", *RW* 1979,1399; M. MUYLLE, "En wat als 'supernanny' te laat komt. Actualia inzake de aansprakelijkheid van ouders voor minderjarige kinderen" in X., *Aansprakelijkheids- en Verzekeringsrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 88.

⁵⁹ Cass. 20 januari 2000, *RW* 2001-02, 631.

de aangestelden of de leerlingen kunnen hiervan gebruik maken om hun schade vergoed te zien⁶⁰. Volgens CORNELIS maakt dit dan ook een toepassing het relativiteitsvereiste uit. Om deze zienswijze op de proef te stellen, starten we vanuit dezelfde vraag die de rechter zou moeten stellen wanneer en sprake zou zijn van een relativiteitsvereiste, namelijk: "Wiens bescherming wordt beoogd door deze rechtsregel?". En het is inderdaad zo dat bepaalde personen niet tot de categorie van beschermde personen behoren en dus buiten de reikwijdte van dit artikel vallen. Zij zullen dan ook nooit deze bepaling kunnen gebruiken als rechtsgrond voor hun vergoeding. Evenwel is de vraag rond de gelding van de relativiteitsvereiste: "Welke rechtsregel werd hier geschonden en werd de benadeelde in kwestie door deze overtreden norm beschermd?" Het gaat hier niet om de vraag of de benadeelde tot de categorie van beschermden behoorden van de grond tot aansprakelijkheid, maar de categorie van beschermden van de wetsbepaling die geschonden werd. Dus dit heeft mijns inziens tot gevolg dat ook hier niet van een relativiteitsvereiste in de klassieke zin van het woord gesproken kan worden. Het is bovendien ook zo dat een enkel artikel en een visie van een enkele auteur hieromtrent niet voldoende grond zijn om te spreken van een algemene aanvaarding van deze leer in het Belgische aansprakelijkheidsrecht.

- 41.** Ook het feit dat in de rechtspraak de voorbeelden van toepassingen hiervan niet zo veelvoorkomend zijn en dat bovendien in recentere uitspraken een gebruik hiervan alsnog in beroep en door cassatie werd teruggefloten, voedt het vermoeden dat naast de rechtsleer ook de rechtspraak er weinig voor voelt om een a priori beperking onder deze noemer in te lassen. Voor eventuele alternatieve beperkingen van de relatieve aansprakelijkheid lijken meer voorstanders te bestaan, dit wordt besproken in *infra* nrs. 93-100. Hoe de wetgever hierover denkt en welke piste zij heeft ingenomen in het kader van het hervormingsproject wordt in het volgende deel besproken.

---

⁶⁰ F. GLANSDORFF, "Les présomptions de responsabilité n'existent-elles qu'en faveur des victimes?", *Mélanges R.O. DALCQ*, Brussel, Larcier, 1994, 227.

1.4 De positie van de relativiteitsvereiste in het hervormingsproject

42. Oorspronkelijk was het plan om het nieuw Burgerlijk Wetboek te hervormen en dit vorm te geven in negen nieuwe boeken, dit is uitgebreid naar tien boeken, aangezien de buitencontractuele aansprakelijkheid een apart boek zal uitmaken.⁶¹ Voorlopig zijn van de tien vooropgestelde boeken die het nieuw Burgerlijk Wetboek zullen uitmaken reeds zes boeken, al dan niet volledig, ingevuld. Het gaat hier met name om Boek 1: Algemene bepalingen (inwerkingtreding 1 januari 2023), Boek 2: Personen, familie en relatievermogensrecht, doch voorlopig enkel titel 3, 'Relatievermogensrecht' (inwerkingtreding 1 juli 2022), Boek 3: Goederen (inwerkingtreding 1 september 2021), Boek 4: Nalatenschappen, schenkingen en testamenten (inwerkingtreding 1 juli 2022), Boek 5: Verbintenissen (inwerkingtreding 1 januari 2023) en Boek 8: Bewijs (inwerkingtreding 1 november 2020). Voor de overige boekdelen, met name Boek 6: Buitencontractuele aansprakelijkheid, Boek 7: Bijzondere overeenkomsten, Boek 9: Zekerheden en Boek 10: Verjaring, zetten de desbetreffende commissies op heden hun werkzaamheden verder.
43. In de inleiding werd al aangehaald dat we aan de vooravond staan van een ware evolutie binnen het Belgische recht. Voormalig Minister van Justitie Koen Geens stak het vuur aan de lont voor een grootschalige hervorming met zijn beleidsplan 'De sprong naar het recht voor morgen: hercodificatie van basiswetgeving'. Hij wou een einde maken aan de toenemende discrepantie tussen de formele wetten en het geldende recht om zo terug meer rechtszekerheid te garanderen. *"Onze samenleving kan niet functioneren indien er niet van wordt uitgegaan dat iedere burger, en bij uitbreiding iedere jurist die hem adviseert of iedere rechter die hem beoordeelt, wordt geacht de wet te kennen ('nemo censetur ignorare legem')."*⁶² Minister Geens ging daarom resoluut voor vernieuwing van het tamelijk verouderd Belgisch recht en koos voor een aanpassing aan de huidige maatschappij. Ook het burgerlijk wetboek, bestaande uit tien nieuwe boeken werd hiertoe stukje bij beetje hervormd.⁶³ Het doel van deze hervorming was vooral om een wettekst op te stellen die de actuele visies binnen het Belgische recht weergeeft.⁶⁴
44. Minister Geens was zich naar alle waarschijnlijkheid ook bewust van de zwaarte van het werk dat hij begonnen was en wist dat hij, om dit project tot een goed einde te brengen, zou moeten steunen op anderen met meer ervaring en kennis in de te veranderen gebieden. Daarom werd op 30 september 2017 een Ministerieel besluit uitgevaardigd tot oprichting van de Commissie tot hervorming van het burgerlijk wetboek. Voor de verschillende boeken werden ook afzonderlijke commissies samengesteld met als doel hun deskundig advies te bekomen. Elke commissie werd belast met het uitwerken van een voorstel van hervorming om zo tot een burgerlijk wetboek te komen dat het beste aansloot bij de huidige stand van zaken in rechtsleer en rechtspraak. Want, volgens Minister Geens: *"Diegene die louter vertrouwt op de tekst van een bepaald artikel uit het wetboek, komt soms bedrogen uit wanneer hij ziet hoe deze bepaling in feite door de hoven en*

⁶¹ FOD JUSTITIE, *Hervorming Burgerlijk Wetboek*, <https://justitie.belgium.be/nl/bwcc>.

⁶² K. GEENS, 'De sprong naar het recht voor morgen: hercodificatie van basiswetgeving', <https://www.koengeens.be/policy/hercodificatie>, 3.

⁶³ I. SAMOY, 'Het Belgische hervormingsproject aansprakelijkheidsrecht: de dagen van het iconische artikel 1382 en de gendergevoelige bonus pater familias lijken geteld...', NTBR 2018/29, afl. 7.

⁶⁴ K. GEENS, 'De sprong naar het recht voor morgen: hercodificatie van basiswetgeving', <https://www.koengeens.be/policy/hercodificatie>, 3.

rechtbanken wordt toegepast. Het wetboek geeft dan ook geen getrouw beeld meer van hoe het burgerlijk recht in feite is. Het behoeft geen betoog dat dit afbreuk doet aan de doelstellingen van kenbaarheid en transparantie van het recht die met een wetboek worden nagestreefd. In sommige onderdelen zoals het verbintenissenrecht en het aansprakelijkheidsrecht kan men zelfs gewagen van een heus precedentensysteem. Deze rechtsvorming door de rechter is onvermijdelijk. Alleen op die manier kan het wetboek bij de tijd blijven. De vraag rijst of thans niet de grenzen van deze ontwikkeling zijn bereikt en of het niet noodzakelijk wordt om de wetteksten aan te pakken. Dit klemt des te meer omdat een jurisprudentiële evolutie niet alles vermag. Voor sommige problemen of voor gevallen waar de rechtspraak is vastgelopen, kan immers enkel de wetgever het verlossende antwoord bieden.”⁶⁵

- 45.** Het werd net al benadrukt in de bewoordingen van Minister Geens zelf, maar de rol van het verbintenissenrecht en aansprakelijkheidsrecht zijn niet te onderschatten in de totstandkoming van het hervormingsproject van het Burgerlijk Wetboek. Gelet op de focus van deze uiteenzetting, zal in wat volgt enkel verder ingegaan worden op de rol van deze laatste. Dat deze tak in het Belgische recht aan vernieuwing of op z'n minst actualisering toe was dient niet te verbazen. Het gaat namelijk om een rechtsgebied waar bijna iedereen vroeg of laat wel eens mee in aanraking komt en ook een groot deel van het takenpakket van de lagere rechtbanken uitmaakt (denk bijvoorbeeld aan de vele verkeersongevallen die voorgedragen worden bij de politierechtbank). En toch was alles wat over aansprakelijkheid in de wet terug te vinden was, ondergebracht in slechts zes artikelen, van art. 1382 tot en met 1386bis oud BW. Dat in deze artikels nagelaten werd om de kernbegrippen van aansprakelijkheid (fout, schade en oorzakelijk verband) te definiëren werd in de sub- onderzoeksvraag hiervoor al verduidelijkt. Voor de invulling en toepassing van deze bepalingen moest dus gedurende lange tijd beroep gedaan worden op de rechtspraak en rechtsleer. Enerzijds geeft dit ruimte voor een meer flexibele interpretatie, maar anderzijds kan dit ook rechtsonzekerheid tot gevolg hebben. De mening van een auteur of uitspraak van een rechter kunnen weliswaar toonaangevend zijn, maar er moet op toegezien worden dat de scheiding van de machten niet geschonden wordt. Het maken van wetten en regels is nog steeds in handen van de wetgever. Deze rol tracht de wetgever terug met beide handen vast te nemen, door middel van het zeer uitgebreide boek 6: Buitencontractuele aansprakelijkheid.
- 46.** Voor de hervorming van het aansprakelijkheidsrecht werd ook een Commissie samengesteld, die nog werd aangepast met het ministerieel besluit van 12 juli 2021, nadat reeds een eerste versie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht werd opgesteld.⁶⁶ Reeds in 2015 kwam deze commissie naar buiten met een beleidsnota waarin ze stelde dat: *“De hercodificatie van belangrijke delen van het aansprakelijkheidsrecht heeft tot algemeen doel de kwaliteit van het aansprakelijkheidsrecht te verhogen, in het bijzonder door de huidige aansprakelijkheidsregels, waar nodig, te moderniseren en aan te passen aan huidige en te verwachten maatschappelijke*

---

⁶⁵ *Ibid.*, 28.

⁶⁶ Sinds deze wijziging is de samenstelling als volgt: Prof. dr. Hubert Bocken in de hoedanigheid van co-voorzitter, Prof. dr. Bernard Dubuisson in de hoedanigheid van co-voorzitter, Prof. dr. Geert Jocqué in de hoedanigheid van ondervoorzitter, Prof. dr. Geneviève Schamps in de hoedanigheid van ondervoorzitter, dr. Jeroen Delvoie in de hoedanigheid van expert, Prof. dr. Thierry Vansweevelt in de hoedanigheid van expert en de heer Jean-Christophe Boulet in de hoedanigheid van vertegenwoordiger van de FOD Justitie.

en technologische ontwikkelingen; een aantal betwistingen en onduidelijkheden uit de weg te ruimen; aansprakelijkheidsregels waar mogelijk te vereenvoudigen en onderling te harmoniseren of beter af te stemmen; het aansprakelijkheidsrecht waar nodig beter te coördineren met andere schadevergoedingsstelsels, zoals het contractenrecht, het verzekeringsrecht en het socialezekerheidsrecht; het aansprakelijkheidsrecht door een nieuwe en toegankelijke formulering beter kenbaar te maken voor de burger, zonder echter toekomstige jurisprudentiële ontwikkelingen onmogelijk te maken."⁶⁷

- 47.** In 2018 werden een eerste en tweede versie van het ontwerp ingediend, maar hierin waren elementen opgenomen waarover geen consensus bereikt kon worden vóór de val van de regering Michel. Het ging onder andere over het voorstel om het samenloopverbod af te schaffen. Hierdoor werd het aansprakelijkheidsrecht uit boek 5 over het verbintenissenrecht gehaald en een extra boek 6 ingevoerd met als titel 'de buitencontractuele aansprakelijkheid'. Over het deel van verbintenissenrecht bestond namelijk wel reeds eensgezindheid, waardoor dit ondertussen ook reeds in werking is getreden (1 januari 2023). Sedert 2018 heeft de commissie haar werkzaamheden verdergezet met als resultaat een wetsvoorstel dat op woensdag 8 maart 2023 werd neergelegd bij de Kamer door Koen Geens en Katja Gabriëls, met name het Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek ingediend bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Op deze manier wordt opnieuw een stap gezet richting een volledig nieuw Burgerlijk Wetboek.
- 48.** Het doel van de vernieuwing van het aansprakelijkheidsrecht was dus vooral om meer rechtszekerheid te bieden, gelet op het feit dat voordien de invulling van de drie elementen van de aansprakelijkheid, fout, schade en oorzakelijk verband, werd overgelaten aan in eerste instantie de rechtspraak gevolgd door de rechtsleer. Het valt wel op dat in het wetsvoorstel veel, om niet te zeggen alle, keuzes die genomen werden in de voorbije jaren in de praktijk gevolgd worden. Ook het slachtoffervriendelijke karakter van deze rechtstak wordt in het wetsvoorstel nog eens aangehaald en zelfs benadrukt door te stellen dat: "*Door zijn soepelheid en flexibiliteit is het Belgische aansprakelijkheidsrecht over het geheel genomen slachtoffervriendelijk. Dit perspectief wordt niet fundamenteel ter discussie gesteld, integendeel zelfs. Verschillende bepalingen over de grondslag van de aansprakelijkheid en het oorzakelijk verband verlichten de bewijslast voor de benadeelde*".⁶⁸ Dit lijkt dan ook de redenering te zijn achter de volgende overweging in het voorstel, over de kern van dit onderzoek, dat hier wordt aangeduid met de term 'aquilische relativiteit': "*De theorie van de aquilische relativiteit, volgens dewelke de schade van dezelfde aard moet zijn als degene die de norm beoogt te voorkomen of de benadeelde moet behoren tot de groep van personen die de norm wil beschermen, wordt, conform het huidige recht, niet overgenomen*".⁶⁹ Hier wordt echter wel de volgende nuance aan toegevoegd: "*Dit belet niet dat de rechtscolleges, bij het onderzoek naar de inhoud en de strekking van een wettelijke regel, zullen moeten onderzoeken aan welke categorie personen of tegen welke soort schade deze bescherming biedt*".⁷⁰ Commissielid JOCQUÉ haalt de reeds aangehaalde nood aan

⁶⁷ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure, 2019, IX.

⁶⁸ Wetsvoorstel, 5.

⁶⁹ *Ibid.*, 46.

⁷⁰ *Ibid.*

rechtszekerheid en de angst om het hele begrippenkader van het aansprakelijkheidsrecht te hervormen, aan als een van de redenen waarom de relatieve onrechtmatigheid niet werd ingevoegd in de hervorming.⁷¹

- 49.** Het is echter te kort door de bocht om te stellen dat in de Belgische rechtsleer nergens voorstanders te vinden zijn van de relativiteitsvereiste, enkel omdat deze niet is toegevoegd in de hervorming. Zo blijkt uit het Verslag van het Rondetafelgesprek over de hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht⁷², waarin onder andere DIRIX en SAMOY zich positief uitlaten over de gevolgen van de relativiteitsvereiste. DIRIX zegt hierover het volgende: *"Ik vind het in de praktijk vaak erg lastig dat men ziet dat een wetsbepaling of een reglementaire bepaling wordt overtreden en dat men dan aansprakelijk is tegenover heel de wereld, terwijl de benadeelde nooit in het zicht van de wet of het reglement kwam om beschermd te worden."*⁷³
- 50.** Voor de invulling van dit nieuwe Boek 6 is op verschillende vlakken inspiratie gezocht in het Nederlandse recht, zoals op vlak van de tempering van de equivalentieleer, de uitbreiding van de foutloze aansprakelijkheid naar niet enkel de moeder en vader, maar ook de titularis van het gezag over de minderjarigen. Het Nederlandse recht is echter een grote voorstander van de relativiteitsvereiste, deze komt hier in verschillende facetten terug op niveau van de fout. Op dit vlak is er dus duidelijk voor gekozen om in het hervormingsproject dit voorbeeld niet te volgen. Over de implicaties van het wel bestaan van een relativiteitsvereiste in Nederland wordt in de volgende onderzoeksvraag verder ingegaan.

---

⁷¹ C. BORUCKI, 'Verslag van het Rondetafelgesprek over de hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht', *TPR* 2022 afl. 3, (1099) 1117.

⁷² *Ibid.*, 1116 en 1119.

⁷³ *Ibid.*, 1116.

2 Wat is de waarde van de normbestemmingsleer in het Nederlandse recht?

2.1 De relativiteitsvereiste in het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht

52. Ook naar Nederlands recht wordt op burgerrechtelijk vlak een onderscheid gemaakt tussen enerzijds de contractuele aansprakelijkheid en anderzijds de buitencontractuele aansprakelijkheid. Opnieuw zal de focus uitgaan naar de buitencontractuele aansprakelijkheid, vanaf artikel 6:162 Nieuw Burgerlijk Wetboek. Het basisartikel hiervoor vinden we terug in boek 6 Algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht onder titel 3 (Onrechtmatige daad) van het Burgerlijk Wetboek: *"Hij die jegens een ander een onrechtmatige daad pleegt, welke hem kan worden toegerekend, is verplicht de schade die de ander dientengevolge lijdt, te vergoeden".*⁷⁴
53. Bij het lezen van deze passage zijn er een aantal elementen die in het oog springen. Zo wordt er een duidelijk onderscheid gemaakt tussen enerzijds de kwalificatie van het gedrag van de dader ('een onrechtmatige daad') en anderzijds de toerekening van dit onrechtmatige gedrag aan de dader ('welke hem kan worden toegerekend')⁷⁵. Dit doet denken aan de opdeling van de fout in een objectief en subjectief element naar het Belgische aansprakelijkheidsrecht. Zoals reeds werd gezegd, houdt het subjectieve element in dat foutieve gedraging aan de dader toerekenbaar moet zijn. Naar Nederlands recht wordt deze vereiste verder verduidelijkt in het derde lid van artikel 6:162 Burgerlijk wetboek: *"Een onrechtmatige daad kan aan de dader worden toegerekend, indien zij te wijten is aan zijn schuld of aan een oorzaak welke krachtens de wet of de in het verkeer geldende opvattingen voor zijn rekening komt"*. De onrechtmatige daad, oftewel het objectieve element van de fout, is ook hier de noodzakelijk grondslag voor een schadevergoeding. Wanneer we spreken over een onrechtmatige daad is het niet van belang of de dader zich schuldig heeft gemaakt aan een doen, dan wel of het een nalaten was, dat de schade heeft veroorzaakt. Het is evenwel opvallend dat hier wel een definitie in de wet gegeven wordt van wat deze fout kan zijn: *"Als onrechtmatige daad worden aangemerkt een inbreuk op een recht (1) en een doen of nalaten in strijd met een wettelijke plicht (2) of met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt (3), een en ander behoudens de aanwezigheid van een rechtvaardigingsgrond"*⁷⁶.
54. Ook hier valt er een verschil te noteren met het Belgische recht, waar in de uiteenzetting in *supra* nr. 20 duidelijk werd dat een inbreuk op een recht op zich geen grond is om te spreken van een fout, terwijl dit naar Nederlands recht als eerste onrechtmatigheidsgrond wordt aangehaald. Enige tijd was deze inbreuk zelfs, samen met een doen of nalaten in strijd met een wettelijke plicht, de enige erkende onrechtmatigheidsgrond. Na verloop van tijd echter en door rechtspraak⁷⁷ is men tot het besef gekomen dat deze visie tot gevolg had dat gedrag dat duidelijk onbehoorlijk was, geen aansprakelijkheid tot gevolg kon hebben, aangezien er geen inbreuk van een recht of strijd met wettelijke verplichting kon worden vastgesteld. De slachtoffers van zulke handelingen bleven dan ook met lege handen achter, hoewel iedereen het erover eens was dat de acties van de 'dader' niet tot de normale gang van zaken behoorden. Aan de hand van deze kritiek en input is

⁷⁴ Art. 6:162 lid 1 BW (NL), eigen markering.

⁷⁵ T. HARTLIEF, A. L. M. KEIRSE, S. D. LINDENBERGH en R.D. VRIESENDORP, *Verbintenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018,20-21.

⁷⁶ Art. 6:162 lid 2 BW (NL), eigen markering.

⁷⁷ HR (NL) 10 juni 1910, 'Zutphense juffrouw', *W. 9038*.

dan ook in de rechtspraak de onrechtmatigheid door het handelen in strijd met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt toegevoegd. In zijn Lindenbaum/Cohen arrest uit 1919, verwoordt de Hoge Raad deze redenering als volgt: *“Onder onrechtmatige daad is te verstaan een handelen of nalaten, dat òf inbreuk maakt op eens anders recht, òf in strijd is met des daders rechtsplicht of indruischt, hetzij tegen de goede zeden, hetzij tegen de zorgvuldigheid, welke in het maatschappelijk verkeer betaamt ten aanzien van eens anders persoon of goed, terwijl hij door wiens schuld tengevolge dier daad aan een ander schade wordt toegebracht, tot vergoeding daarvan is verplicht”*.⁷⁸ De wetgever is deze denkwijze dan ook gevolgd waardoor een doen of nalaten in strijd met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt als derde vorm van onrechtmatige daad in lid 2 van artikel 6: 162 werd geplaatst.⁷⁹

55. Volgend op artikel 6: 162 komt artikel 6:163, hetgeen een belangrijke nuance toevoegt aan de vereiste van een onrechtmatige gedraging: *“Geen verplichting tot schadevergoeding bestaat, wanneer de geschonden norm niet strekt tot bescherming tegen de schade zoals de benadeelde die heeft geleden.”* Ter verduidelijking van dit nogal beknopte artikel lezen we in de parlementaire toelichting het volgende: *“In de woorden ‘tot bescherming tegen de schade zoals de benadeelde die heeft geleden’ ligt opgesloten dat de vordering moet worden afgewezen, zowel wanneer de geschonden norm niet ter bescherming van de eiser strekt, als wanneer de soort van de schade en de schade is ontstaan buiten het bereik van die bescherming vallen”*.⁸⁰ Hieruit vloeit voort dat het perfect mogelijk is dat er een onrechtmatig handelen is, maar dat het slachtoffer in kwestie hiervoor toch geen vergoeding zal krijgen. Het is namelijk zo dat dit artikel de aansprakelijkheid wenst te begrenzen en dit op drieërlei wijze.

- Ten eerste moet het slachtoffer behoren tot de groep van personen die deze rechtsnorm trachtte te beschermen (‘zowel wanneer de geschonden norm niet ter bescherming van de eiser strekt’).
- Ten tweede moet de schade die geleden werd ook onder het beschermingsbereik van de norm vallen (‘wanneer de soort van de schade (...) buiten het bereik van die bescherming vallen’)
- En tot slot zal ook de wijze waarop deze schade is ontstaan meegenomen moeten worden om te bepalen of de norm in dat specifieke geval als onrechtmatigheidsgrond kan worden ingeroepen (‘wanneer (...) de wijze waarop de schade is ontstaan buiten het bereik van die bescherming vallen’).⁸¹

De Hoge Raad verwoordt deze beperking als volgt: *“Bij de beantwoording van de vraag of is voldaan aan het in art. 6:163 BW neergelegde vereiste dat de geschonden norm strekt tot bescherming tegen de schade zoals de benadeelde heeft geleden, komt het aan op het doel en de strekking van de geschonden norm, aan de hand waarvan moet worden onderzocht tot welke personen en tot welke schade en welke wijzen van ontstaan van schade de daarmee beoogde bescherming* *zich* *uitstrekt.”*⁸²

De relativiteitsvereiste wordt op negatieve wijze geformuleerd in artikel 6:163 BW, door te stellen

⁷⁸ HR (NL) 31 januari 1919, ‘Lindenbaum/ Cohen’, NJ 1919,161.

⁷⁹ T. HARTLIEF, e.a., *Verbintenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 20.

⁸⁰ C. J. VAN ZEBEN, J. W. DU PON, M. M. OLTHOF, *Parlementaire Geschiedenis van het nieuwe Burgerlijk Wetboek. Boek 6, Algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 1981, 637.

⁸¹ T. HARTLIEF, e.a., *Verbintenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 24-25.

⁸² HR (NL) 7 mei 2004, ‘Duwbak Linda’, NJ 2006, 281, noot J. HIJMA.

dat er "Geen verplichting bestaat...". Gelet op deze formulering zal het dus aan de vermoedelijke schadeverwekker zijn om te bewijzen dat zijn onrechtmatig handelen niet de bescherming van deze specifieke benadeelde of deze specifieke schade tot doel had. Als dit niet door deze gedaagde wordt aangevoerd, zal de vraag naar de relativiteit van de norm niet aan bod komen in de procedure. De andere elementen voor de buitencontractuele aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad moeten daarentegen niet door de verweerder, maar door de eiser aangevoerd worden. Het is ook niet aan de rechter om de vereiste naar relativiteit ambtshalve te onderzoeken. Als de rechter in zulk geval uitspraak doet over de vordering, zonder dat de vraag naar de relativiteit werd gesteld door de verweerder, kan uit deze uitspraak ook geen beoordeling over de vereiste gehaald worden.⁸³ Er kan worden gezegd dat deze negatieve formulering tot doel heeft om te vermijden dat in elke vordering over een mogelijke aansprakelijkheid een relativiteitsonderzoek zou moeten gebeuren.⁸⁴

- 56.** De ratio legis voor deze beperking van het aansprakelijkheidsrecht in Nederlands recht kan gezocht worden in de formulering van artikel 6: 162: "*Hij die jegens een ander...*", de onrechtmatige daad van de een wordt namelijk altijd geplaatst ten opzichte van de concrete gevolgen voor de ander. Had deze bepaling wel tot doel om *dé* persoon in zijn belangen te beschermen én vielen de in concreto geschonden belangen ook onder deze bescherming? ⁸⁵ Opvallend is ook dat de relativiteitsvereiste terugkomt bij elk van de drie onrechtmatigheidsgronden, maar telkens met een ander accent. Deze gronden zullen daarom ook eerst achtereenvolgens kort toegelicht worden om nadien de rol van de relativiteitsvereiste beter te kunnen duiden.

2.1.1 Een inbreuk op een recht

- 57.** De eerste onrechtmatigheidsgrond die wordt aangehaald in het Nederlands burgerlijk wetboek springt meteen in het oog wanneer we het Belgische systeem in het achterhoofd houden. Zoals reeds werd duidelijk gemaakt *supra* nr. 20 kan de inbreuk op een recht in België niet als derde categorie van fout beschouwd worden, dit in tegenstelling tot het Nederlandse recht. Wanneer we in deze context spreken van een recht, dan wordt niet bedoeld een recht in de klassieke zin, maar wel een aan een rechtsnorm ontleende bevoegdheid, of ook wel een subjectief recht genoemd. Klassiek worden twee soorten van subjectieve rechten onderscheiden: de persoonlijkheidsrechten (bijvoorbeeld: het recht op lichamelijke integriteit, recht op eerbiediging van persoonlijke levenssfeer, recht op vrijheid, op eer en op goede naam...⁸⁶) en de vermogensrechten (eigendomsrecht, zakelijke rechten, auteursrecht...). Binnen de subjectieve rechten valt op te merken dat het ene recht al wat concreter is dan het andere. Het recht op eerbiediging van

---

⁸³ T. HARTLIEF, 'Overheidsaansprakelijkheid op de weegschaal, enkele opmerkingen naar aanleiding van de afscheidsrede van H. Ph. J.A.M. Hennekens', *O&A* 2002, 19; R. MEIJER, 'Het relativiteitsvereiste: terug van nooit weggeweest: Over relativiteit in het algemeen en bij vernietigde overheidsbesluiten in het bijzonder', *MvV* 2008, 22-27 en L. DI BELLA, *De toepassing van de vereisten van causaliteit, relativiteit en toerekening bij de onrechtmatige overheidsdaad*, Deventer, Kluwer, 2014, 123.

⁸⁴ L. DI BELLA, *De toepassing van de vereisten van causaliteit, relativiteit en toerekening bij de onrechtmatige overheidsdaad*, Deventer, Kluwer, 2014, 123-124.

⁸⁵ T. HARTLIEF, e.a., *Verbindenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 65-73.

⁸⁶ HR (NL) 9 januari 1987, ECLI:NL: PHR:1987:AG5500, NJ 1987, 928, noot E.A. VAN DER ALKEMA.

persoonlijke levenssfeer is bijvoorbeeld een vager begrip dan een auteursrecht. Dit heeft ook een weerslag op de inbreuk op een recht als onrechtmatigheidsgrond. Hoe vager het recht waarvan de schending voorgehouden wordt geformuleerd is, hoe groter de kans dat deze schending alleen niet voldoende zal zijn om van een onrechtmatige daad te kunnen spreken. Dit zal aangevuld moeten worden met een belangenafweging waarbij het zogenaamde ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer een belangrijke rol zal spelen. De kern van een subjectief recht is het toekennen van een exclusief recht met uitsluiting van anderen, door het ontstaan van dat subjectief recht worden anderen uitgesloten. Het eigendomsrecht van de een zorgt er bijvoorbeeld voor dat een ander van dit goed geen gebruik meer van mag maken, zonder de toestemming van de eigenaar.⁸⁷

- 58.** Op basis van deze uiteenzetting wordt het relatieve karakter van deze vorm van onrechtmatigheid ook duidelijker: handelingen die een inbreuk op een subjectief recht uitmaken zijn verboden, maar enkel met als doel de belangen van de drager van deze subjectieve rechten te beschermen. Dit heeft als gevolg dat alleen deze persoon in kwestie de schending van zijn of haar geschonden subjectieve recht als grond voor een aansprakelijkheidsvordering kan invoeren. Met andere woorden: alleen jegens degene, op wiens recht inbreuk werd gemaakt, is onrechtmatig gehandeld.⁸⁸ Een derde die eventueel ook schade zou ervaren uit deze inbreuk zal een andere grond moeten zoeken om zijn schade vergoed te zien. Uit de aard van de fout is dus meteen voldaan aan het eerste aspect van de relativiteitsvereiste ('Ten eerste moet het slachtoffer behoren tot de groep van personen die deze rechtsnorm trachtte te beschermen'). Omwille van de andere twee criteria ('Ten tweede moet de schade die geleden werd ook onder het beschermingsbereik van de norm vallen en tot slot zal ook de wijze waarop deze schade is ontstaan meegenomen moeten worden om te bepalen of de norm in dat specifieke geval als onrechtmatigheidsgrond kan worden ingeroepen') is er evenwel nog steeds nood om de relativiteitsvereiste toe te passen op de inbreuk op een recht als fout.⁸⁹

2.1.2 Een doen of nalaten in strijd met een wettelijke plicht

- 59.** Vervolgens kan een fout naar Nederlands recht bestaan uit een doen of nalaten in strijd met een wettelijke plicht. Wanneer men hier spreekt over een wettelijke plicht dan gaat het over een rechtsnorm die ofwel een gebod of een verbod heeft opgelegd. Het moet niet per se een wet in formele zin zijn, ook verplichtingen en verbodsbepalingen uit algemeen bindende, door het bevoegde gezag uitgevaardigd rechtsvoorschriften, komen hiervoor in aanmerking. Te denken valt hier bijvoorbeeld aan een verdragsregel met rechtstreekse werking⁹⁰, hetgeen ook naar

⁸⁷ HR (NL) 12 maart 2004, *NJ* 2009, 549, noot P.B. HUGENHOLTZ en HR (NL) 14 oktober 2005, *NJ* 2007, 270.

⁸⁸ S.D. LINDENBERGH, "De betrekkelijkheid van de geschonden norm een verweer dat dwingt tot keuzes", *TPR* 2008, 909, nr. 5; A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht*, VI/4, Deventer, Kluwer, 2011, 131; A.J. VERHEIJ, *Onrechtmatige daad in Monografieën Privaatrecht*, Deventer, Kluwer, 2019, 33.

⁸⁹ C. J. VAN ZEBEN, J. W. DU PON en M. OLTROF, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek*, VI, *Algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 1981, 614; H. BOCKEN, "Nog iets over inbreuk op recht?" in H. COUSY, E. DIRIX, S. STIJNS, J. STUYCK en D. VAN GERVEN (eds.), *Liber amicorum Walter Van Gerven*, Deurne, Kluwer, 2000, (183) 198, nr. 13.; A. J. VERHEIJ, *Onrechtmatige daad in Monografieën Privaatrecht*, Deventer, Kluwer, 2019, 47-48; A.S. HARTKAMP en A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht*, VI/4, Deventer, Kluwer, 2011, 131 en 136.

⁹⁰ Art. 93 GW (NL): "Bepalingen van verdragen en van besluiten van volkenrechtelijke organisaties, die naar haar inhoud eenieder kunnen verbinden, hebben verbindende kracht nadat zij zijn bekendgemaakt."

Belgisch recht aanvaard wordt als algemeen geldende gedragsnorm.⁹¹ In principe is de schending van een wettelijke plicht op zich voldoende om te kunnen spreken van een onrechtmatigheid. Dit is echter niet altijd het geval, namelijk wanneer de rechtsnorm in kwestie niet voldoende specifiek is. In dat geval zal naast de overtreding ook een onrechtmatigheidsoordeel op grond van het handelen in strijd met het ongeschreven recht volgen.⁹² Hetgeen hier in het oog springt is het feit dat, net zoals bij de inbreuk op een (subjectief) recht, de bijkomende toetsing aan het ongeschreven recht niet is uitgesloten.

- 60.** Deze tweede categorie van fouten heeft ook de belangrijkste rol wanneer we kijken naar artikel 6:163 BW. Een rechtsnorm wordt normaal gezien niet in het leven geroepen om één iemand te viseren, maar zal op een deel of het geheel van de bevolking van toepassing zijn. Voor de relativiteitsvereiste is het van belang om het doel van die wettelijke norm te kennen. Ook de soorten schade die hierdoor gewaarborgd zijn en de manier waarop deze ontstaan, zullen in de norm terug te vinden zijn en zijn van belang om te weten of deze wettelijke plicht als grond tot aansprakelijkheid kan dienen. Hiervoor wordt er in eerste instantie gekeken naar de wetgever zelf, naar de voorbereidende werken van de wetgeving in kwestie. Het is echter wel zo dat bij het opmaken van een wet zelden actief stil zal worden gestaan bij de vraag wie door deze rechtsnorm beschermd zal kunnen worden en welke soorten schade en wijzen van ontstaan van deze schade door de norm in kwestie gevrijwaard zullen worden. Om dan toch tot een antwoord te komen in de vraag naar het doel van een wettelijke plicht, kan ook gekeken worden naar de inhoud van de betrokken wettelijke regeling, de wetsgeschiedenis, de bedoeling van de wetgever, het gehele systeem van de wet, de redelijkheid van het met een bepaalde interpretatie te verkrijgen resultaat en de ernst van de gevaren, waartegen de overtreden wetsbepaling wil beschermen.⁹³ De toelichting van het burgerlijk wetboek verwoordt het als volgt: *“Ook al levert een gedraging in strijd met een in publiekrechtelijk voorschrift omschreven verplichting in beginsel een onrechtmatige daad op in de zin van het onderhavig artikel, toch zal vaak degene die dientengevolge schade heeft geleden geen aanspraak op vergoeding van die schade ontlenen aan art: 6:126 en wel wegens hetgeen in art. 6:163 is bepaald. Indien uit de strekking van de overtreden rechtsbepaling volgt dat de dader door de overtreding niet jegens de benadeelde onrechtmatig handelde of de wettelijke plicht niet beoogde de benadeelde te beschermen tegen schade zoals hij heeft geleden, kan immers een vordering tot schadevergoeding door de benadeelde niet enkel op deze wetsovertreding gebaseerd worden”*.⁹⁴ Er zijn natuurlijk bepaalde wettelijke voorschriften die een uiterst ruime bescherming beogen, waardoor de relativiteitsvereiste hier een minder grote rol zal spelen. Voor andere rechtsnormen is het niet eenvoudig om de reikwijdte en het doel te achterhalen, bovendien zal ook de gedachtegang van de wetgever hier een rol spelen en het is uiteraard logisch dat deze doorheen de tijd sterk kan veranderen.

---

⁹¹ A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht*, VI/1, Deventer, Kluwer, 2012, 38-39, nrs. 34 en 35.

⁹² C. H. M. JANSSEN, *Onrechtmatige daad: algemene bepalingen*, Deventer, Kluwer, 1996, 100p; T. HARTLIEF, e.a., *Verbintenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 27-32.

⁹³ A.R. BLOEMBERGEN, *Schadevergoeding bij onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer, 1965, 172 en L. DI BELLA, *De toepassing van de vereisten van causaliteit, relativiteit en toerekening bij de onrechtmatige overheidsdaad*, Deventer, Kluwer, 2014, 125.

⁹⁴ T. HARTLIEF, e.a., *Verbintenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 67-68.

61. Aangezien volgens de wetgever drie categorieën van onrechtmatige daad bestaan, is het niet uit te sluiten dat één bepaalde handeling op meer dan een van deze gronden onrechtmatig kan zijn. Het kan bijvoorbeeld zijn dat een inbreuk op een recht op zulke wijze gebeurt dat dit ook kennelijk de grenzen van hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt te buiten gaat. Bovendien kan een handeling die niet voldoet aan de criteria van een schending van een wettelijke plicht, omdat bijvoorbeeld de benadeelde in kwestie niet tot de groep van personen behoorde die deze rechtsnorm trachtte te beschermen, toch nog steeds een onrechtmatigheid uitmaken, als dit opnieuw kennelijk de grenzen van hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt te buiten gaat. Het feit dat er wel degelijk gehandeld wordt in strijd met een wettelijke norm (die op zichzelf niet strekt tot bescherming van de persoon in kwestie) zal in zulk geval meegenomen worden in de invulling van een eventuele schending van hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt. Deze visie is tot stand gekomen dankzij de procureurgeneraal in de Hoge Raad in het Tandartsenarrest, dat ook verder in *infra* 69-70 geanalyseerd zal worden en werd naar hem de 'correctie Langemeijer' gedoopt.⁹⁵ Procureur Generaal Langemeijer vond namelijk dat de relativiteitsvereiste te verregaande gevolgen had wanneer een vordering werd afgewezen wegens het ontbreken van relativiteit, maar er toch sprake was van een wetsschending. Hij was van oordeel dat het ontbreken van de relativiteit niet voldoende was om te zeggen dat een vordering moest worden afgewezen, wanneer wel degelijk sprake was van een onrechtmatige daad. Met andere woorden kan het zijn dat een wettelijk voorschrift werd geschonden, maar dat dit voorschrift niet het geschonden belang in kwestie trachtte te beschermen. Vóór de correctie Langemeijer was er dan geen mogelijkheid tot schadevergoeding wegens gebrek aan relativiteit. Sinds deze constructie kan de geschonden regel wel meegenomen worden in de beoordeling voor een eventuele schending van hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt. Als laatste kanttekening voor deze figuur dient nog opgemerkt te worden dat in de rechtsleer luidop de vraag wordt gesteld naar het nut hiervan. De correctie zou te vaag en te moeilijk hanteerbaar zijn om met succes toegepast te kunnen worden.⁹⁶

2.1.3 Een doen of nalaten in strijd met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt

62. Tot slot noemt de wet nog een doen of nalaten in strijd met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt, waar vanaf heden naar verwezen zal worden als 'in strijd met het ongeschreven recht'. Ook hier kan een lijn getrokken worden naar België om zo de vergelijking te maken met de schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm. Geval per geval wordt bekeken hoe het gedrag van de betrokkenen vereenzelvigd kan worden met de maatschappelijk aanvaarde normen over behoorlijk en zorgvuldig gedrag, hetgeen geen sinecure is aangezien deze regels vanzelfsprekend ongeschreven zijn. De rechtspraak waarin deze grond

⁹⁵ T. HARTLIEF, e.a., *Verbintenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 69-71.

⁹⁶ HR (NL) 10 november 2006, 'Astrazenca/Menzis', NJ 2008, 491, noot. J.B.M. VRANKEN; G.H. Lankhorst, *De relativiteit van de onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer 1992, 26 en R. HERMANS, *De relativiteitsleer: het juiste instrumentarium ter beperking van de aansprakelijkheid?*, onuitg masterthesis rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134486>, 21.

toegepast wordt is dan ook zeer uiteenlopend omdat steeds een in concreto afweging gemaakt moet worden door de rechter of er in casu wel of niet sprake is van een onzorgvuldig gedrag. Dit is ook meteen de redenering achter de opzettelijk ruime formulering van deze onrechtmatigheidsgrond. Het zal aan de feitenrechter zijn om na te gaan of iemand naar algemeen inzicht onbehoorlijk jegens een ander heeft gehandeld, en deze dan vervolgens te veroordelen tot een schadevergoeding.⁹⁷ Om een leidraad te creëren in het kluwen van rechtspraak dat op basis hiervan is ontstaan, hebben auteurs en rechters geprobeerd om toetsingskaders vast te leggen naargelang de groep waartoe een situatie of individu behoort. Deze aanvulling op de wet kan dienen als houvast om de rechter toe te staan concrete omstandigheden te vergelijken met een zeker referentiekader. Dit zou ook de rechtszekerheid van de rechtsonderhorigen ten goede moeten komen: iedereen in een soortgelijke situatie, wordt op een soortgelijke manier geëvalueerd.⁹⁸

- 63.** Ook hier zal het enkel degene 'jegens wie' de onrechtmatige daad ten gevolge van een doen of nalaten in strijd met het ongeschreven recht gevolgen heeft, deze daad als grond voor zijn aansprakelijkheidsvordering kunnen instellen.⁹⁹ De schadeverwekker zal in zo'n geval gehandeld moeten hebben dat een persoon in dezelfde omstandigheden anders had gehandeld om de belangen, die de betrokkenen kenden of behoorden te kennen, van de benadeelde niet te schaden. De relatie tussen een doen of nalaten in strijd met het ongeschreven recht en de relativiteitsvereiste is op zijn minst ingewikkeld te noemen. Langs de ene kant is er de strekking die stelt dat in dit kader een vereiste van relativiteit overbodig is. Het ongeschreven recht wordt namelijk geval per geval vormgegeven, dus het lijkt evident dat dan steeds aan de relativiteitsvereiste voldaan zou zijn. Er mag echter niet uit het oog verloren worden dat, ondanks het feit dat de norminvulling zal verschillen afhankelijk van de omstandigheden, er toch getracht wordt een algemeen toetsingskader te formuleren. Anderzijds kan gesteld worden dat beide figuren net een sterke correlatie hebben met elkaar. Zoals net werd aangehaald is het van belang dat de aangesproken schadeverwekker zich bewust was van de belangen van de ander die hij niet had mogen schenden. Als hij echter een belang schendt dat hij niet kende of niet redelijkerwijze behoorde te kennen, dan zal aan de relativiteitsvereiste niet voldaan zijn, of nog beter, er zal zelfs geen sprake zijn van een onrechtmatige daad.¹⁰⁰ Het ongeschreven recht dat op de ene situatie van toepassing is, zal niet hetzelfde zijn op een andere, waardoor de relativiteitsvereiste op dit vlak misschien nog wel het sterkst met de onrechtmatigheidsgrond verweven is. In een uitspraak uit 1994 wordt het door de Hoge Raad als volgt verwoord: "*Dergelijke normen strekken aldus uitsluitend ter bescherming van belangen van anderen waarop de dader bedacht moest zijn. Schendt hij een belang van een ander waarop hij niet bedacht behoefde te zijn, dan is derhalve niet voldaan aan het relativiteitsvereiste, zodat het mogelijk is te zeggen dat de dader niet onrechtmatig heeft gehandeld jegens die ander; men kan dan evenwel even goed, zo niet beter*

---

⁹⁷ T. HARTLIEF, e.a., *Verbindenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 20.

⁹⁸ *Ibid.*, 42-64.

⁹⁹ *Ibid.*, 67.

¹⁰⁰ T. HARTLIEF, e.a., *Verbindenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 71-73.

zeggen dat de dader (in zoverre) niet onrechtmatig heeft gehandeld (...). In dit opzicht bestaat een nauwe samenhang tussen onrechtmatigheid en relativiteitsvereiste".¹⁰¹

2.2 Het oorzakelijk verband in het aansprakelijkheidsrecht

64. Het dient ook opgemerkt te worden dat niet enkel op het niveau van de fout als grondslag van aansprakelijkheid verschillen waar te nemen zijn met het Belgische recht, doch ook wanneer het gaat over het zogenaamde oorzakelijk verband. In overeenstemming met wat in Hoofdstuk 2 werd uiteengezet, volgt het Belgische recht de equivalentieleer om na te gaan welke oorzaken meegenomen zullen worden in de beoordeling van de aansprakelijkheid. Er werd daar al kort aangehaald dat Nederland deze visie niet volgt, zij passen namelijk de theorie van de toerekening naar redelijkheid toe. Opnieuw valt het op dat dit duidelijk in de wet verankerd is na een bevestiging van de Hoge Raad van vaststaande rechtsleer.¹⁰² In artikel 6:98 B.W. is te lezen: "Voor vergoeding komt slechts in aanmerking schade die in zodanig verband staat met de gebeurtenis waarop de aansprakelijkheid van de schuldenaar berust, dat zij hem, mede gezien de aard van de aansprakelijkheid en van de schade, als een gevolg van deze gebeurtenis kan worden toegerekend".¹⁰³ Het is aan de rechter om te bekijken of het aan de hand van onder andere de aard van de aansprakelijkheid en de aard van de schade redelijk is om de schade aan de betrokkene toe te rekenen. Om een houvast te geven in de factoren die een rol kunnen spelen voor deze beoordeling zijn in rechtspraak en rechtsleer zgn. deelregels voor toerekening opgesteld. De bekendste regels die hiervoor zijn uitgevaardigd zijn van de hand van Brunner¹⁰⁴, zo wordt bijvoorbeeld rekening gehouden met de waarschijnlijkheid van het gevolg, de mate van schuld en zal schade door verwonding sneller toegerekend worden dan zaakschade. Deze leer van toerekening naar redelijkheid wordt gevolgd sinds de jaren 70, waar voordien de adequatietheorie de voorkeur genoot. Dan is de schade slechts toerekenbaar wanneer deze het normale of redelijkerwijze te verwachten gevolg is van de onrechtmatige daad. Deze theorie werd verlaten wegens een vrees voor rechtsonzekerheid, de vraag is maar of met de theorie van de toerekening naar redelijkheid dit euvel verholpen is.¹⁰⁵

2.3 Schade naar Nederlands aansprakelijkheidsrecht

65. Om de vergelijking met hoofdstuk 2 compleet te maken wordt nog kort vermeld hoe het laatste component van de buitencontractuele aansprakelijkheid, de schade, naar Nederlands recht wordt ingevuld. Ook hier is van het begrip schade geen definitie opgenomen, hetgeen interessant is om

¹⁰¹ HR (NL) 30 september 1994, NJ 1996, 196, noot C.J.H. BRUNNER en L. DI BELLA, *De toepassing van de vereisten van causaliteit, relativiteit en toerekening bij de onrechtmatige overheidsdaad*, Deventer, Kluwer, 2014, 126.

¹⁰² HR 20 maart 1970, NJ 1970, 251; J. VAN SCHELLEN, *Toerekening naar redelijkheid naar huidig en komend recht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 9-13; J.M. VAN DUNNÉ, *Verbintenissenrecht in ontwikkeling: op de grenzen van geldend en wordend recht*, Deventer, Kluwer, 1986, 48-49; R.J.B. BOONEKAMP, "Artikel 98-99; Causaal verband", in X., *Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2014, 11.

en J. TANGHE, *Sporen van de toerekening naar redelijkheid in het aansprakelijkheidsrecht: Belgisch en Nederlands recht vergeleken*, ontuig. masterproef rechten, UGent, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/443/RUG01-002213443_2015_0001_AC.pdf, 17-22.

¹⁰³ Art. 6:98 BW (NL), eigen markering.

¹⁰⁴ T. HARTLIEF, e.a., *Verbintenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 294-295.

¹⁰⁵ *Ibid.* 287-294 en 772-774.

op te merken, aangezien de andere twee elementen van het aansprakelijkheidsrecht wel bij wet gedefinieerd zijn. Algemeen wordt de schade daarom beschreven als een vermindering in een object, waardoor er dus ook noodzakelijkerwijs een vergelijking gemaakt moet worden tussen de situatie waarin de benadeelde zich nu bevindt en de situatie waarin hij zich zou bevonden hebben, als het feit dat aanleiding heeft gegeven tot de schade niet was voorgevallen.¹⁰⁶

2.4 Analyse van Nederlandse rechtspraak in het licht van de relativiteitsvereiste

66. Ook voor het Nederlands recht is een analyse van rechtspraak op zijn plaats, teneinde de betekenis en de impact van het bestaan van de relativiteitsvereiste ten volle te kunnen vatten. Alleen zo kan in het volgende hoofdstuk een adequate vergelijking gemaakt worden tussen beide rechtsstelsels. Het dient ook opgemerkt te worden dat deze verschillende arresten een evolutie weergeven in de opvatting van de Hoge Raad ten opzichte van de relativiteitsvereiste. Waar deze in de beginjaren nog vrij strikt was, is er doorheen de tijd meer ruimte gekomen voor nuances en uitsluitingen van de relativiteitsvereiste.

2.4.1 Brandstichtingsarrest¹⁰⁷

67. Een vrouw besloot om het huis van haar man in brand te steken. Haar echtgenoot wou de hierdoor ontstane schade vergoed zien en richtte zich tot zijn verzekeraar. Bij de afhandeling van de schadevergoeding stelde de verzekeringsmaatschappij echter dat ze de schade niet zouden vergoeden. Volgens hen was het zelf stichten van de brand een onrechtmatige daad jegens hen en zou de vrouw na de uitkering aansprakelijk zijn om de sommen terug te betalen aan de verzekeringsmaatschappij, aldus verrekende ze de aanspraken. De Hoge Raad gaat ermee akkoord dat brandstichting inderdaad een norm overschrijdt, maar deze norm heeft tot doel andere belangen te beschermen dan het belang van de verzekeraar. De verzekeraar in kwestie kan dus niet stellen dat het stichten van de brand ook ten opzichte van haar onrechtmatig is, zelfs niet wanneer de persoon die de onrechtmatige daad heeft gepleegd de verzekeringsovereenkomst kende of kon kennen. Volgens de Hoge Raad: *"dat de omstandigheid dat iemand bij overeenkomst de verplichting op zich neemt om, indien zekere gebeurtenis plaats vindt, aan zijn wederpartij een geldsbedrag te betalen, aan derden niet den plicht oplegt om zich daarom te onthouden van handelingen, die bedoelde gebeurtenis moeten of kunnen veroorzaken, ook niet indien die derden met het bestaan der overeenkomst bekend zijn of dat bestaan moeten bevroeden"*. Stel dat de vrouw in kwestie de brand had gesticht met als doel de verzekeraar op te lichten, dan zouden de belangen van de verzekeraar wel geschaad zijn. Dan zou er een inbreuk geweest zijn op de plicht om niet zonder redelijke grond aan een ander opzettelijk nadeel toe te brengen, en hier valt ook de verzekeraar onder. Zo overweegt de Hoge Raad als volgt: *"indien de brand ware gesticht met de bedoeling om [de verzekeraar] te benadeelen, omdat dan inbreuk ware gemaakt op den – ook hem beschermenden – zedelijken plicht, om niet zonder redelijken grond aan een ander opzettelijk nadeel toe te brengen"*.

---

¹⁰⁶ *Ibid.* 258-259.

¹⁰⁷ HR (NL) 24 januari 1930, 'Vonk/ De Overijsselsche', NJ 1930, 299, noot E.M. MEIJERS.

- 68.** Deze zaak wordt gezien als een van de eersten waarin de Hoge Raad de relativiteitsvereiste inroept. Als allereerste zaak wordt het 'Onteigeningsarrest' gezien, waarover ook in *infra* 87 een korte analyse wordt gemaakt in het kader van de geschiedenis van de relativiteitsvereiste in Nederland. Doorheen de jaren is de werkingssfeer ook uitgebreid tot de ongeschreven normen.¹⁰⁸ Opvallend is dat in de Nederlandse wetgeving op dat moment nog geen gewag werd gemaakt van deze figuur, maar dat zij afkomstig was uit rechtsleer. Pas in 1992 werd de relativiteitsvereiste gecodificeerd.

2.4.2 Tandartsenarrest¹⁰⁹

- 69.** In deze casus was er een tandarts die zijn beroepsactiviteiten uitoefende zonder de correcte vergunningen. Hij werd hiervoor reeds vervolgd op strafrechtelijk gebied, maar dat hield hem niet tegen om zijn activiteiten verder te zetten. Als reactie hierop besloten een groep tandartsen, die wel over de juiste vergunningen beschikten, een vordering in te stellen opdat het de onbevoegde tandarts verboden zou worden om verder tandheelkunde uit te oefenen, omdat hij door dit wel te doen jegens hen een onrechtmatige daad pleegde. Zij betoogden dat de frauduleuze tandarts een inbreuk had gemaakt op "het uitsluitend recht van tandartsen tot de uitoefening der tandheelkunst". De tandartsen meenden bovendien dat ze door zijn optreden inkomsten waren misgelopen en dat zij morele schade leden doordat het vertrouwen van het publiek in de "stand der tandartsen" werd aangetast. De bevoegde rechtbank van Breda oordeelde dat het wettelijk voorschrift dat een onbevoegde uitoefening van de tandheelkunde verbiedt, in de eerste plaats de bescherming van de volksgezondheid tot doel heeft maar het toch ook aan tandartsen een uitsluitend recht tot uitoefening van de tandheelkunde verschaft. De Hoge Raad zegt echter dat het relativiteitsbeginsel ervoor zorgt dat deze vordering niet kan worden aanvaard. De bescherming uit de geschonden norm speelt niet ten behoeve van andere tandartsen, doch enkel ten behoeve van de patiënten. De belangen van de groep tandartsen vallen aldus niet binnen het beschermingsbereik van de geschonden norm: "*dat weliswaar de uitoefening van het beroep van tandarts waarvoor de wet een toelating vordert, zonder een zodanige toelating in strijd is met het wettelijk voorschrift van art. 436 Sr, doch dit voorschrift niet strekt om de belangen van de bevoegde beoefenaren van het beroep te beschermen; dat de bedoelde wettelijke bepaling niet anders beoogt, dan het publiek, dat zich tot de beoefenaar van het beroep wendt, te beveiligen tegen ondeskundige beroepsuitoefening; dat derhalve de omstandigheid, dat Dorenbos in strijd met art. 436 Sr heeft gehandeld, niet meebrengt, dat hij tegenover Beukers c.s. onrechtmatig heeft gehandeld*".
- 70.** De Hoge Raad vond echter ook dat het te kort door de bocht was om te stellen dat in casu geen onrechtmatige daad jegens de groep tandartsen gepleegd was. De handelingen van de onbevoegde tandarts zijn in strijd met een ongeschreven norm en op die manier toch te kwalificeren als onrechtmatige daad. Het Hof gaf aldus volgende nuances "*Overwegende dat, gelet op het bovenoverwogene betreffende de bijzondere betekenis, welke in het licht van de gegeven wettelijke regeling kan worden toegekend aan het belang van de bevoegde tandartsen bij het uitblijven van een wetsovertreding als waaraan Dorenbos zich te dezen schuldig maakt,*

¹⁰⁸ G.H. LANKHORST, *De relativiteit van de onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer 1992, 69.

¹⁰⁹ HR (NL) 17 januari 1958, 'Beukers c.s./Dorenbos' NJ 1961, 568.

de voormelde feiten en omstandigheden voldoende grond kunnen geven om te oordelen dat de gestelde handelwijze van Dorenbos onrechtmatig is tegenover Beukers c.s. wegens strijd met een ongeschreven verkeersnorm, welke hen tegen zodanige mededinging van een onbevoegde beschermt" en "dat hieruit volgt, dat, al moge hier niet sprake zijn van een wettelijk erkend subjectief recht, toch door de regeling in de betreffende wet gegeven voor hem die de bevoegdheid tot de uitoefening van het beroep van tandarts heeft verworven een bijzonder, in het maatschappelijk verkeer te respecteren, belang kan ontstaan bij de naleving van de voorschriften betreffende de toelating tot het beroep door een ander" en tot slot "of, gelet op de betekenis die de overtreding van de betrokken wetsbepaling heeft in het gegeven samenstel van feiten dat tot de benadeling leidt, en gelet mede op de bijzondere omstandigheden die het geval kenmerken, aan dengeen die zich aan de wetsovertreding schuldig maakt, met het oog op de voor hem voorzienbare gevolgen van zijn handelwijze voor anderen, wier belangen daardoor worden aangetast, door die anderen van zijn met de wet strijdig handelen als te hunnen opzichte maatschappelijk onbehoorlijk een verwijt kan worden gemaakt". Dit arrest wordt gekenmerkt door de aanvaarding van de 'correctie Langemeijer', die reeds werd besproken in *supra* 61. De procureur- generaal in kwestie, Langemeijer, kwam met deze correctie teneinde de negatieve gevolgen van een te strikte toepassing van de relativiteitsvereiste te beperken, hetgeen hij ook uitvoering toelichtte in zijn conclusie.

2.4.3 Taxi bus¹¹⁰

- 71.** Een meisje van vijf jaar oud wordt door een achteruitrijdende taxibus aangereden. Ze was aan het fietsen bij haar thuis, wanneer het busje haar raakte en over haar hoofd reed. De moeder van het meisje liep naar buiten om haar dochttertje helpen. Helaas was het meisje zo ernstig gewond dat wanneer de moeder haar hoofdje wou draaien, de inhoud van haar schedel in haar handen terecht komt. Deze uitermate traumatische ervaring had verregaande gevolgen voor de moeder in kwestie. Ze liep hierdoor een ernstig geestelijk letsel op, waardoor ze het ongeval steeds herbeleeft (een zogenaamde posttraumatische stressstoornis). De vrouw was van mening dat deze schade vergoed moest worden door de verzekeraar van de bestuurder van het busje. In de strikte zin had deze chauffeur echter niet rechtstreeks onrechtmatig gehandeld ten opzichte van de moeder, dus zou door een gebrek aan relativiteit, geen schadevergoeding aan de moeder toegekend kunnen worden voor haar geestelijk letsel. Om deze reden werd de vordering van de moeder ook door de rechtbank afgewezen, waarna ze in hoger beroep ging. Hier werd haar vordering wel toegewezen en dit door een toch wel speciale verwoording van het hof, die ook werd overgenomen wanneer de zaak voor de Hoge Raad werd gebracht: "*Indien iemand door overtreding van een veiligheids- of verkeersnorm een ernstig ongeval veroorzaakt, handelt hij in een geval als hier bedoeld niet alleen onrechtmatig jegens degene die dientengevolge is gedood of gekwetst, maar ook jegens degene bij wie door het waarnemen van het ongeval of door de directe confrontatie met de ernstige gevolgen ervan, een hevige emotionele schok wordt teweeggebracht, waaruit geestelijk letsel voortvloeit, hetgeen zich met name zal kunnen voordoen indien iemand tot wie de aldus getroffen in een nauwe affectieve relatie staat, bij het*

---

¹¹⁰ HR (NL) 22 februari 2002, 'Taxibus- arrest', NJ 2002, 240, noot J. B. M. VRANKEN; E.F.D. ENGELHARD, 'Visie op (de rechtspraak over) de Taxibuscriteria conform recente klinische inzichten', VRA 2008/ 1, 20-46.

ongeval is gedood of gewond". Op deze manier wordt de relativiteit van de norm uitgebreid tot personen die getraumatiseerd raken door het ongeval van een ander, de zogenaamde 'shock schade'.

- 72.** Om aan die shock schade te voldoen spelen wel een aantal voorwaarden. Ten eerste moet er een directe confrontatie zijn met de ernstige gevolgen van een ongeval of het ongeval zelf. De persoon in kwestie moet evenwel niet rechtstreeks in aanraking komen met de schadeverwekkende gebeurtenis. Volgens de Hoge Raad is het: *"Voldoende (is) dat een rechtstreeks verband bestaat tussen het gevaarzettend handelen enerzijds en het geestelijk letsel dat een derde door de confrontatie met de gevolgen van dit handelen oploopt anderzijds. Deze confrontatie kan ook plaatsvinden (kort) nadat de gebeurtenis die tot de dood of verwonding van een ander heeft geleid, heeft plaatsgevonden."* Door deze confrontatie ondergaat de eiser dan een grote emotionele shock, bovendien moet deze persoon hierdoor aan een geestelijk letsel leiden, hetgeen enkel het geval kan zijn bij een in de psychiatrie erkend ziektebeeld. Tot slot zal aan reeds vermelde voorwaarden eerder voldaan zijn *"indien sprake is van een nauwe (affectieve) band met degene die door het ongeval is gedood of gewond geraakt"*.

2.4.4 Duwbak Linda¹¹¹

- 73.** Een 'duwbak¹¹²' met de naam Linda van ongeveer 30 jaar oud, kapseisde in 1993 ten gevolge van versleten bodemplaten. Kort voordien werd voor deze duwbak nog een veiligheidscertificaat met een geldigheid van 7 jaar toegekend. De keuring voor de afgifte van dit certificaat gebeurde door een expertisebureau aangewezen door de Nederlandse Staat. Door het kapseizen van Linda ontstond ook schade aan andere vaartuigen. De benadeelde, eigenaar van een beschadigd vaartuig, wou zijn schade vergoed zien en spreekt hiervoor de Staat aan, omdat ze een certificaat had (laten) afgegeven in strijd met de eigen regelgeving. Volgens de Hoge Raad is de Staat hier echter niet aansprakelijk. De keuring is wel degelijk slecht uitgevoerd en aldus onrechtmatig, maar de vraag naar zorgvuldigheid die aan de scheepskeuring moet worden gesteld, wilt niet de individuele vermogensbelangen van derden die schade lijden beschermen. Door dit gebrek aan relativiteit wordt de aansprakelijkheid van de Staat in casu afgewezen.
- 74.** Dit arrest toont aan dat ook bij een eventuele aansprakelijkheid van de overheid rekening gehouden moet worden met de relativiteitsvereiste. Bovendien past de Hoge Raad sinds dit arrest een standaardformulering toe bij de beoordeling van de relativiteitsvereiste: *"Bij de beantwoording van de vraag of voldaan is aan het in art. 6:163 BW neergelegde vereiste dat de geschonden norm strekt tot bescherming tegen de schade zoals de benadeelde die heeft geleden, komt het aan op het doel en de strekking van de geschonden norm, aan de hand waarvan moet worden onderzocht tot welke personen en tot welke schade en welke wijzen van ontstaan van schade de daarmee beoogde bescherming zich uitstrekt."* In de rechtsleer wordt echter geopperd

---

¹¹¹ HR (NL) 7 mei 2004, 'Duwbak Linda', NJ 2006, 281, noot J. HIJMA.

¹¹² Bakvormig, voor lading bestemd vaartuig, zonder eigen beweegkracht (eventueel met stuurmotor), dat voor de voortbeweging geduwd wordt door een duwboot of een motorschip (<https://www.woorden.org/woord/duwbak>)

dat deze formulering veel te algemeen is en aldus geen garantie geeft op eenduidige antwoorden in de praktijk.¹¹³

2.4.5 Io vivat zeilweekend ¹¹⁴

- 75.** Een studentenvereniging, Io Vivat Nostrorum Sanitas genaamd, ging in 1995 op zeilweekend. Tijdens deze uitstap explodeerde een losstaande gasfles in de kajuit van een van de motorboten, waardoor één van de leden van de vereniging ernstige brandwonden opliep. Deze losstaande gasfles was ten val gekomen door onzorgvuldig gedrag van de studenten. Ze hadden met meer dan toegelaten was plaatsgenomen op een van de boten, om deze dan hevig heen en weer te laten schommelen. Toen de motor uitviel is het slachtoffer naar de kajuit gegaan, waar de explosie plaatsvond. De student die hierdoor zwaargewond raakte, vorderde een schadevergoeding ten behoeve van de vereniging. Volgens hem lag het gebrek aan toezicht door de vereniging aan de oorzaak van zijn schade. Het is echter zo dat de eiser in kwestie zelf mee verantwoordelijk was voor de organisatie en dus ook het toezicht. Hij was dus zelf verantwoordelijk voor het gebrek aan toezicht, wat dus wilt zeggen dat hij zelf de norm geschonden had waarop hij zich wou beroepen voor bescherming. In beroep oordeelde het hof dat, voor zover er al sprake zou zijn geweest van onvoldoende toezicht door de vereniging, de aldus geschonden norm niet strekt ter bescherming van eiser nu deze zich als mede-organisator van het zeilweekend ook niet naar die norm heeft gedragen. Aldus het hof: *“Het hof stelt voorop dat in een geval als het onderhavige geen al te hoge eisen mogen worden gesteld aan het toezicht en de aard daarvan op de activiteiten van de [studenten]vereniging. Daarbij speelt mee dat de organisatie van de vereniging (...) en de commissie (...) berust bij de leden van de vereniging, zodat het de leden zelf zijn die verantwoordelijk zijn voor de organisatie van de activiteiten en het toezicht daarop. Zulks brengt mee dat op de deelnemers aan de activiteiten van de vereniging een grote mate van eigen verantwoordelijkheid rust.”* En ook: *“Onder de hiervoor genoemde omstandigheden kan De Groot Io Vivat niet een gebrek aan toezicht verwijten, daar hij immers als deelnemer aan het zeilweekend en varende op een motorboot als commissielid (...) zelf niet heeft gedaan wat hij Io Vivat verwijt te hebben nagelaten: het houden van toezicht tijdens de vaartocht. (...)”*. Deze gedachtegang wordt ook door de Hoge Raad geconfirmeerd: *“dat het hof van oordeel is dat (...) de aldus geschonden norm niet strekt tot bescherming van De Groot nu deze zich als (mede)organisator van het zeilweekende zelf ook niet naar die norm gedragen heeft. Dit oordeel geeft niet blijk van een onjuiste rechtsopvatting”*
- 76.** Bij het beoordelen van het beschermingsbereik van de eventueel geschonden norm moet dus ook gekeken worden naar de eigen schuld. Er wordt met andere woorden niet enkel gekeken in wiens belang een rechtsnorm werd ingevoerd, maar ook naar de eventuele eigen schuld in de totstandkoming van de schade.

---

¹¹³ A.J. VERHEIJ, 'De Hoge Raad en de relativiteit, voorstel voor een hanteerbare toets', *NTBR* 2014/12, 99-103; R. HERMANS, *De relativiteitsleer: het juiste instrumentarium ter beperking van de aansprakelijkheid?*, onuitg. masterthesis rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134486>, 38.

¹¹⁴ HR (NL) 23 februari 2007, 'Io vivat zeilweekend', *NJ* 2008, 492, noot J.B.M. VRANKEN; T. HARTLIEF, e.a., *Verbindenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 72.

2.4.6 Het Alphen aan den Rijn arrest ¹¹⁵

- 77.** Dat de beoordeling van de relativiteitsvereiste nog steeds een actueel thema is, komt naar voor in dit laatste arrest. In 2011 opende een gewapend individu het vuur in het winkelcentrum 'de Ridderhof' aan de Alphen aan den Rijn. Bij het schietincident, waarbij zes mensen gedood en zeventien verwond werden, maakte de schutter gebruik van drie vuurwapens. Een aantal jaar voordien (2005) had hij reeds verlof gevraagd voor het voorhanden hebben van een vuurwapen. Deze eerste aanvraag werd, op basis van een antecedentenonderzoek, geweigerd. Nadien is de schutter opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis na een zelfmoordpoging. Deze opname werd verlengd wegens ernstige vermoedens dat de schutter een onmiddellijk dreigend gevaar vormde wegens een stoornis in zijn geestesvermogen. In 2008 vroeg hij voor de tweede maal verlof voor het voorhanden hebben van een vuurwapen. Het tweede antecedentenonderzoek maakte geen melding van een aantal essentiële elementen uit het verleden van de schutter, zoals zijn opname in het psychiatrisch ziekenhuis en er werd aan de schutter verlof gegeven voor het voorhanden hebben en het vervoeren van het in de bijlage bij dat verlof genoemde pistool en bijbehorende munitie. De nabestaanden, overlevende slachtoffers en andere betrokkenen stelden na de schietpartij een procedure in teneinde een schadevergoeding te krijgen van de politie, met andere woorden 'de Staat', op basis van het feit dat er onterecht verlof werd verleend aan de schutter voor het voorhanden hebben van een vuurwapen. Als aan hem geen vergunning verleend zou zijn, zou het schietincident niet plaatsgevonden hebben. Volgens de argumentatie van de politie heeft de Wet wapens en munitie echter slechts tot doel om het maatschappelijk belang van een veilige samenleving te dienen en in algemene zin de veiligheid van burgers en de samenleving te bevorderen. De rechtbank ging hiermee akkoord en wees de vordering van de slachtoffers af. In hoger beroep werd dit vonnis hervormd, door te zeggen dat de politie wel aansprakelijk was voor de schade. De wet in kwestie heeft inderdaad de bescherming van de veiligheid van de samenleving tot doel, maar daar stopt het volgens het hof niet. De Wet wapens en munitie heeft namelijk ook tot doel te voorkomen dat individuele burgers het slachtoffer worden van onverantwoord vuurwapenbezit. In de geschiedenis van deze wet is namelijk terug te vinden dat de wetgever met het verlofstelsel wou voorkomen dat 'misdadigers, zieken van geest en kinderen' legaal aan een wapen zouden kunnen komen en daarmee een misdrijf of zelfmoord zouden kunnen plegen. Het oordeel van de Hoge Raad, kende eenzelfde resultaat en stelde dus dat in deze zaak wel aan de relativiteitsvereiste was voldaan. De politie werd dus aansprakelijk gesteld voor de schade voortvloeiend uit het schietincident.

2.5 Wat is de weerslag van een erkenning en toepassing van de relativiteitsvereiste?

- 78.** Het feit dat deze leer wettelijk verankerd is en over het algemeen aanvaard wordt in de Nederlandse rechtsleer wil niet zeggen dat er geen kritiek op geuit wordt of dat geen pogingen gedaan worden om deze leer links te laten liggen. Deze bedenking werd ook gemaakt door SAMOY

---

¹¹⁵ HR (NL) 20 september 2019 'Alphen aan den Rijn', ECLI:NL:HR:2019:1409; HOGE RAAD, *Politie aansprakelijk voor schade schietpartij Alphen aan den Rijn*, <https://www.hogeraad.nl/actueel/nieuwsoverzicht/2019/september/politie-aansprakelijk-schade-schietpartij-alphen-den-rijn/>.

in het rondetafelgesprek over de hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: "Ik zie wél dat men in Nederland, waar men het wel heeft, eigenlijk ook opschuift om er zo veel mogelijk aan te ontsnappen."¹¹⁶ Zo wordt er door een (kleinere) groep van critici gewezen op het feit dat een onrechtmatige daad net daarin verschilt van een inbreuk op een contract, daar zij uit haar aard een onrechtmatigheid is die ten opzichte van iedereen geldt.¹¹⁷ Met andere woorden, een contract wordt gesloten tussen partijen, als een schending volgt van een van deze verplichtingen zal dit een relatieve onrechtmatigheid tussen de partijen uitmaken. Ze heeft enkel gevolgen voor de partijen die betrokken waren bij die overeenkomst. Daartegenover staan de wettelijke plichten, die technisch gezien voor eenieder gelden. Een inbreuk op deze bepalingen zou daarom niet relatief maar absoluut onrechtmatig zijn.¹¹⁸ Deze kritiek kan aan de kant geschoven worden door te kijken naar een voorbeeld van een inbreuk op een subjectief recht. Het is niet omdat hierdoor de rechten van persoon A zijn aangetast, dat persoon B ook een vordering tot aansprakelijkheid kan invoeren op deze grond. Het is uiteraard wel mogelijk om een vordering te baseren op een van de twee andere onrechtmatigheidsgronden, het bestaan van de relativiteitsvereiste staat hieraan niet in de weg.

- 79.** Daarnaast zou het toepassen van een relativiteitsvereiste naar Nederlands recht ook als overbodig gezien kunnen worden, gelet op het feit dat ze de leer van theorie van de toerekening naar redelijkheid (art. 6.98 BW) volgen voor het oorzakelijk verband. Ter herinnering, deze visie zorgt ervoor dat enkel de schade die in zodanig verband staat met de gebeurtenis waarop de aansprakelijkheid van de schadeverwekker rust, rekening houdend met de aard van zijn aansprakelijkheid en de toerekenbaarheid van de schade, vergoed kan worden. Er moet met andere woorden een causaal verband zijn tussen de schadeverwekkende gebeurtenis en de schade, als er geen verband is zal er geen schadevergoeding verschuldigd zijn.¹¹⁹ Volgens deze groep tegenstanders kan met behulp van de causaliteit aldus eenzelfde resultaat verkregen worden als door middel van de relativiteitsvereiste. De vraag is hier of deze bepaling voldoende is om de relativiteitsvereiste overbodig te maken, daar zij enkel betrekking lijkt te hebben op de omvang van de aansprakelijkheid, en niet op de vestiging van deze laatste. In een situatie waarin de relativiteitsvereiste niet zou spelen zou elke onrechtmatige daad een aanleiding kunnen zijn voor de vergoeding van de door deze daad veroorzaakte schade, zoals ook in België het geval is, zolang deze toerekening redelijk is. In de Nederlandse rechtsleer vindt men dit echter te verregaand en is er nood om een extra eis toe te voegen, zijnde de relativiteit tussen de onrechtmatigheid en de schade.¹²⁰ Ook de rechtspraak van de Hoge Raad heeft het bestaan van beide figuren (theorie van de toerekening naar redelijkheid en relativiteitsvereiste) naast elkaar bevestigd door eerst na te gaan of door de overtreden bepaling de benadeelde beschermd werd

¹¹⁶ C. BORUCKI, 'Verslag van het Rondetafelgesprek over de hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht', *TPR* 2022 afl. 3, (1099) 119.

¹¹⁷ HR (NL) 28 februari 1929, NJ 1929, 912, noot G. J. SCHOLTEN; HR (NL) 24 januari 1930, 'Vonk/ De Overijsselsche', NJ 1930, 299, noot E.M. MEIJERS; M. VAN OVERBEEK, *Het relativiteitsvereiste: Een oorzaak van problemen of een oplossing voor problemen*, onuitg. scriptie master rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=133938>, 12 en T. HARTLIEF, e.a., *Verbindenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 20.

¹¹⁸ HR (NL) 24 januari 1930, 'Vonk/ De Overijsselsche', NJ 1930, 299, noot E.M. MEIJERS; R. HERMANS, *De relativiteitsleer: het juiste instrumentarium ter beperking van de aansprakelijkheid?*, onuitg. masterthesis rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134486>, 29-30.

¹¹⁹ A. WOLFSBERGEN, *Onrechtmatige daad*, Leiden, Universitaire Pers Leiden, 1946, 96.

¹²⁰ B.M. Telders, 'Het verband tusschen onrechtmatigheid en schade bij art. 1401 B.W.', *Verzamelde geschriften, deel VI, Den Haag, Nijhoff, 1949*, 170.

en nadien te kijken of deze schade in alle redelijkheid aan de schadeverwekker toegerekend kon worden.¹²¹

- 80.** Er zou ook geopperd kunnen worden dat de bijkomende toets aan het zogenaamde ongeschreven recht bij een inbreuk op een recht of een schending van een wettelijke plicht ervoor zorgt dat steeds aan de relativiteitsvereiste steeds voldaan zal zijn. Het ongeschreven recht zal namelijk van geval tot geval aangepast worden en op die manier normaal gezien steeds voldoen aan de vereiste dat de geschonden norm de bescherming van de benadeelde tot doel had.¹²²
- 81.** Bovendien is het niet evident om steeds voor elke bepaling te achterhalen wat het doel en de strekking van een bepaalde norm is, wanneer de onrechtmatigheidsgrond een schending van een wettelijke plicht betreft.¹²³ De Nederlandse wetgever had hier ook bij stil gestaan, zo blijkt uit de parlementaire geschiedenis van artikel 6:163 BW: *“De moeilijkheid is nl. dat, indien in een bijzondere wet een verplichting wordt omschreven, de wetgever slechts zelden uitdrukkelijk aangeeft, in hoeverre degenen die ten gevolge van een schending van die verplichting schade lijden, aan dat wetsvoorschrift in verband met de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent onrechtmatige daad een aanspraak op schadevergoeding ontlelen. Om die reden zou een regel volgens welke aan een benadeelde bij een wetsovertreding alleen een aanspraak op schadevergoeding toekomt indien positief zou blijken dat zulks de strekking van het overtreden wetsvoorschrift was, in de rechtspraak grote bezwaren opleveren. Vandaar dat het ontwerp bepaalt dat in het algemeen de benadeelde die voorzienbare schade heeft geleden ten gevolge ener overtreding van een wettelijke plicht, aan die overtreding een aanspraak op vergoeding van zijn schade ontleent, tenzij, negatief, blijkt dat het overtreden wetsvoorschrift niet die strekking heeft.”* en *“Uit de formulering van het eerste lid van het onderhavige artikel volgt, dat het ontwerp ervan uitgaat, dat indien men bij overtreding van een norm een onrechtmatige daad jegens een ander pleegt, deze norm in het algemeen die ander beschermt tegen alle schade welke bij het plegen van de daad met voldoende graad van waarschijnlijkheid als gevolg van de overtreding te voorzien was. Als een uitzondering op deze hoofdregel noemt het ontwerp de mogelijkheid, dat degene jegens wie de onrechtmatige daad is gepleegd niet van al zijn voorzienbare schadevergoeding kan vorderen, omdat de geschonden norm niet strekt tot bescherming tegen de soort schade die hij heeft geleden of tegen schade, veroorzaakt op de wijze waarop dit in concreto is geschied. Bij onduidelijkheid van de strekking van de geschonden norm op dit punt geldt mitsdien de hoofdregel. Op deze wijze wordt het praktische bezwaar ondervangen, dat vaak tegen de zogenaamde ‘Schutznormtheorie’ wordt genoemd, nl. dat het meermalen zeer bezwaarlijk of ondoenlijk is om uit te maken tegen welke schade een norm bescherming beoogt te bieden”*.

¹²¹ HR (NL) 19 juli 2019, ECLI:NL:HR:2019:1278.

¹²² A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk recht, Verbintenissenrecht*, III, Deventer, Kluwer 2006, 97-113.

¹²³ P.W. DEN HOLLANDER, 'Relativiteit en de verhouding van de rechter tot de wetgever', in: T. BARKHUYSEN, W. DEN OUDEN, M.K.G. TJEPKEMA (eds.) *Coulant compenseren? Over overheidsaansprakelijkheid en rechtspolitiek*, Deventer, Kluwer 2012, 297-326; A.J. VERHEIJ, 'De Hoge Raad en de relativiteit, voorstel voor een hanteerbare toets', *NTBR* 2014, 12; T. HARTLIEF, 'Leven in een claimcultuur: wie is er bang voor Amerikaanse toestanden?', *NJB* 2005, afl. 16, 830-834; C. TE RONDE, 'Relativiteitsvereiste als rem op aansprakelijkheid: "de nieuwe betekenis" van art. 6:163 BW', *PIV-Bulletin* oktober 2007; L. DI BELLA, 'De relativiteit van de onrechtmatige overheidsdaad', *AV&S* 2013, 2 en G.E. VAN MAANEN, 'Relativiteit. Het geheime wapen van de rechter', *Ars Aequi* februari, 201.

Uit deze passages in de parlementaire geschiedenis, in samenhang gelezen met de negatieve formulering van art. 6:163 BW (*Geen verplichting... bestaat, ...*), wordt afgeleid dat de wetgever de bedoeling had om te werken met een 'Ja, tenzij' visie¹²⁴. Volgens deze beoordeling zou het bestaan van de relativiteit aangenomen worden, tenzij uit het strekkingsonderzoek blijkt dat dit niet het geval is. Hieruit kunnen we opmaken dat bij twijfel of onduidelijkheid over het beschermingsbereik er niet meteen van uit mag worden gegaan dat de relativiteit ontbreekt en aldus de vordering afgewezen moet worden.¹²⁵ Dit lijkt ook de beste oplossing wanneer we rekening houden met de moeilijkheid om voor elke norm de strekking en het doel te achterhalen. Als elke keer wanneer geen eenduidig antwoord gegeven kan worden op deze vraag, geconcludeerd zou moeten worden dat de vordering afgewezen moet worden wegens gebrek aan relativiteit, zou het praktisch onmogelijk worden om nog een vordering in te stellen. De rechtspraak lijkt zich hier ook van bewust te zijn en neemt het afwezig zijn van de relativiteit nog niet altijd als reden om de vordering af te wijzen, zoals gezien in de bovenstaande analyse van de rechtspraak. Bijvoorbeeld in het Tandartsenarrest (*supra* nrs.69-70) en Taxi bus arrest (*supra* nrs.71-72) werd toch een schadevergoeding toegekend, ondanks het afwezig zijn van de relativiteit. Sterker nog, in beide zaken werd net verdergegaan door een constructie te ontwikkelen waardoor de vergoeding, ondanks het niet voldoen van deze vereiste, toch toegekend kon worden. Opvallend is dat nadien, met name in het Duwbak Linda arrest (*supra* nrs.73-74), er weer eerder strikt wordt omgegaan met de vraag wie beschermd wordt door een welbepaalde rechtsnorm.¹²⁶ De Hoge Raad lijkt hier af te stappen van die 'Ja, tenzij' visie, deels vanuit de overweging dat hierdoor het aansprakelijk beperkend karakter van de relativiteitsvereiste praktisch zonder betekenis wordt. Het steeds weigeren van de relativiteit zou een vordering tot aansprakelijkheid praktisch onmogelijk maken, maar daar tegenover staat het feit dat het steeds aannemen van de relativiteit de bestaansredenen van deze figuur ontnemt.¹²⁷ Het antwoord op de vraag wat met de relativiteit in geval van onduidelijkheid van het beschermingsbereik is daarmee evenwel niet opgelost. Er worden verschillende pistes geopperd als oplossing voor dit vraagstuk in de rechtsleer. Zo is er de visie van DEN HOLLANDER die meent dat enkel in geval van positieve aanwijzingen, de rechter mag aannemen dat de geschonden norm strekt tot bescherming tegen de geleden schade.¹²⁸ Daarnaast heeft ook DI BELLA hierover uitspraken gedaan, waarin ze van oordeel dat is de rechter niet al te snel moet aannemen dat niet is voldaan aan het relativiteitsvereiste, een gebrek aan positieve aanwijzingen is niet

---

¹²⁴ R. MEIJER, 'De relativiteit van wettelijke normen en de toepassing van de vereisten van causaliteit, relativiteit en toerekening bij de onrechtmatige overheidsdaad. Bespreking van de proefschriften van mr. P.W. den Hollander en mr. L. Di Bella', *MvV* 2017, afl. 1, (7) 12.

¹²⁵ HR (NL) 10 november 2006, *NJ* 2008, 491; G.H. LANKHORST, *De relativiteit van de onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer, 1992, 148; R. MEIJER, 'Het relativiteitsvereiste: terug van nooit weggeweest. Over relativiteit in het algemeen en bij vernietigende overheidsbesluiten in het bijzonder', *MvV* 2008, afl. 2, 23; B. M. TELDERS, *Het verband tussen onrechtmatigheid en schade bij art. 1401 BW*, in: *Verzamelde geschriften, deel VI*, Den Haag, Nijhoff, 1949, 106 en M. VAN OVERBEEK, *Het relativiteitsvereiste: Een oorzaak van problemen of een oplossing voor problemen*, onuitg. scriptie master rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=133938>, 22.

¹²⁶ L. DI BELLA, *De toepassing van de vereisten van causaliteit, relativiteit en toerekening bij de onrechtmatige overheidsdaad*, Deventer, Kluwer, 2014, 126-133.

¹²⁷ R. HERMANS, *De relativiteitsleer: het juiste instrumentarium ter beperking van de aansprakelijkheid?*, onuitg. masterthesis rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134486>, 53.

¹²⁸ P.W. DEN HOLLANDER, *De relativiteit van wettelijke normen (diss. Leiden)*, Den Haag, Boom Juridisch, 2016, 112-123 en R. MEIJER, 'De relativiteit van wettelijke normen en de toepassing van de vereisten van causaliteit, relativiteit en toerekening bij de onrechtmatige overheidsdaad. Bespreking van de proefschriften van mr. P.W. den Hollander en mr. L. Di Bella', *MvV* 2017, afl. 1, (7) 12.

voldoende om de relativiteit af te wijzen.¹²⁹ In een arrest van 2010¹³⁰ heeft ook de Hoge Raad een poging gedaan om tot een antwoord in deze kwestie te komen. In dit geval was er geen uitsluitel te vinden over het beschermingsbereik via de geijkte methodes (onder andere onderzoek naar de parlementaire geschiedenis van de wet). Om deze reden werd de relativiteit en aldus de aansprakelijkheid aangenomen op basis van een redelijkheidstoets. Wat waren de elementen voor en tegen het aannemen van aansprakelijkheid, en welke van deze wogen het zwaarste door?¹³¹

- 82.** Ook het reeds besproken vonnis van de Hoge Raad van 9 september 2019, als antwoord op een uitspraak van de rechtbank van Den Haag op 4 februari 2015, over de schietpartij in het winkelcentrum De Ridderhof aan Alphen aan de Rijn op 9 april 2011, heeft ervoor gezorgd dat de toepassing en het nut van de relativiteitsvereiste in vraag werden gesteld. Zoals reeds duidelijk werd in bovenstaande analyse, hadden slachtoffers en nabestaanden de Politie (ofwel de Staat) aangesproken voor hun aansprakelijkheid in verband met de verlening van een wapenvergunning aan de dader van de schietpartij. De rechtbank in eerste aanleg ging akkoord dat de politie in strijd met de wet had gehandeld, gelet op het feit dat er aanwijzingen waren in het verleden van de dader om een vergunning niet toe te staan. Doch kon de politie volgens diezelfde rechtbank niet aansprakelijk gesteld worden, door de relativiteitsvereiste, aldus werd de vordering afgewezen. Dit zorgde voor veel commotie in de Nederlandse rechtsleer, waar de ene na de andere auteur zijn ongenoegen uitte over de gevolgen van deze toepassing van de leer. Er werd dan ook luidop de vraag gesteld wat dan het doel was van deze regelgeving (de wet wapens en munitie) als niet de bescherming van de burger tegen de schadelijke gevolgen van gebruik van vuurwapens door personen niet bekwaam zijn. Opnieuw was de redenering van de rechtbank te vinden in de vrees voor een overdreven aantal vorderingen tot schadevergoedingen ten opzichte van organen van de overheid. GIESEN stelt in zijn uiteenzetting echter dat *“de overheid zelf het in haar macht heeft om die stortvloed aan claims (als de vrees daarvoor feitelijk al gerechtvaardigd is) te voorkomen door de vergunningverlening nauwkeurig en adequaat, op grond van alle beschikbare en relevante informatie, aan te pakken en zo incidenten als in Alphen aan de Rijn te voorkomen.”*¹³² Als de lijn uit deze uitspraak zou worden doorgezet, zou dit mijns inziens tot gevolg hebben dat het doel van de relativiteitsvereiste voorbij gestreefd wordt, want op deze manier gaat het niet meer om het vergoeden van de schade van het slachtoffer, maar om het vermijden van schadeclaims, hetgeen uiteraard niet de bedoeling kan zijn. Er zijn wel personen in de rechtsleer die net het vermijden van overdreven aansprakelijkheidsvorderingen als een aantrekking zien.¹³³ Opgemerkt moet worden dat in haar arrest, de Hoge Raad deze bekommernissen ter harte lijkt genomen te hebben, daar zij de vordering uiteindelijk wel toekent, zoals ook is gebleken uit de analyse in *supra* nr.77.

---

¹²⁹ L. DI BELLA, *De toepassing van de vereisten van causaliteit, relativiteit en toerekening bij de onrechtmatige overheidsdaad*, Deventer, Kluwer, 2014, 133-134 en *Ibid*.

¹³⁰ HR (NL) 8 oktober 2010, 'Hangmat-arrest', *NJ* 2011/465; ECLI:NL:HR:2010:BM609.

¹³¹ R. HERMANS, *De relativiteitsleer: het juiste instrumentarium ter beperking van de aansprakelijkheid?*, onuitg masterthesis rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134486>, 53-54.

¹³² K.L. MAES, 'Het hoger beroep inzake het schietincident in Alphen aan den Rijn: hoe gerechtigheid zegevierde, en de geest in de fles bleef', *TVP* 2018/3, (75), 82.

¹³³ W.C.L. VAN DER GRINTEN, 'Onrechtmatige daad en schade I', *NJB* 1939/8, 159-168 en W.C.L. VAN DER GRINTEN, 'Onrechtmatige daad en schade II', *NJB* 1939/9, 179-189.

83. Tot slot mag ook niet de fout gemaakt worden om zich blind te staren op het beperkende karakter van de relativiteitsvereiste. Het kan inderdaad zo zijn dat het beschermingsbereik van een wettelijke plicht zich niet leent tot de situatie die voorhanden is. Maar dit is niet de enige onrechtmatigheidsgrond in het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht. Zo kan men proberen om alsnog via de schending van hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt (m.a.w. de schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm) tot een vergoeding van de schade te komen. Uiteindelijk zal het eindresultaat voor een vordering ingesteld voor de Belgische hoven en rechtbanken en voor de Nederlandse, grotendeels tot hetzelfde resultaat leiden.¹³⁴

---

¹³⁴ C. BORUCKI, 'Verslag van het Rondetafelgesprek over de hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht', *TPR* 2022 afl. 3, (1099) 1119.

3 Evaluatie Belgisch recht ten opzichte van Nederlands recht.

3.1 Reden van vergelijking

- 84.** Vooraleer beide rechtsstelsels tegenover elkaar geplaatst kunnen worden, is het van belang om stil te staan bij de keuze voor een vergelijking met Nederland. Zo heeft het ten eerste weinig relevantie om twee rechtsstelsels die mijlenver van elkaar liggen met elkaar te vergelijken. Als extra voordeel voor deze analyse is op te merken dat dankzij de gemeenschappelijke taal een grondigere rechtsvergelijking kan gebeuren. Uiteraard dient hier vermeld te worden dat de Belgische rechtsleer en rechtspraak niet louter Nederlandstalig is, doch ook gebruik werd gemaakt van Franstalige bronnen. Bovendien is het interessant om erbij stil te staan dat het Nederlands en Belgisch rechtssysteem wel dezelfde ontstaansgrond zijnde het Frans recht, als basis hebben, maar dat doorheen de loop der jaren andere keuzes gemaakt zijn, waardoor men tot een ander resultaat in het aansprakelijkheidsrecht gekomen is. Om deze laatste sub-onderzoeksvraag te beantwoorden, wordt daarom eerst de geschiedenis van beide stelsels besproken om zo een beter idee te krijgen bij de motieven om deze a priori beperking van de relativiteitsvereiste in te voeren of juist niet. Niet enkel op vlak van ontstaansgeschiedenis liggen België en Nederland dicht bij elkaar. Ook wanneer we naar de toekomst kijken, in het bijzonder naar de vraag of er een eengemaakt Europees burgerlijk wetboek moet gemaakt worden, is het niet onlogisch om beide stelsels naast elkaar te leggen voor een vergelijking.

3.1.1 Geschiedenis aansprakelijkheidsrecht België en Nederland

- 85.** Bij de onafhankelijkheid van België in 1830 was het Franse recht reeds ingeburgerd. In 1795, bij de annexatie van de toenmalige 'Zuidelijke Nederlanden' (België) werden al Franse wetten zoals het Burgerlijk Wetboek uit 1804 ingevoerd. Na het einde van de Franse overheersing in 1815 behoorde de Zuidelijke Nederlanden weer toe aan het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, met vijftien jaar later de onafhankelijkheid. Het recht dat toen gehanteerd werd was, ondanks de periode onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, nog steeds Frans terwijl het Nederlandse recht een minieme afdrak heeft nagelaten in België, zijnde met de wetten betreffende erfpacht en opstal. Ook na 1830 bleef het Belgische recht zwaar onder Franse invloed staan. De kernelementen uit het oud Burgerlijk Wetboek dat sinds 2014 hervormd wordt, waren nog steeds gebaseerd op de 'Code Civil' uit 1804, met hier en daar toevoegingen en aanpassingen aan een modernere tijdgeest. Wat echter nooit werd aangepast was de afwezigheid van de relativiteitsvereiste. In het Franse recht is deze figuur niet terug te vinden en de Belgische wetgever is dit elan tot op de dag van vandaag blijven volgen (*supra* nrs. 17 en 38).¹³⁵
- 86.** Ook het Nederlandse verbintenissenrecht kent haar oorsprong in de Code Civil uit 1804, maar heeft doorheen de jaren de Franse beïnvloeding achter zich gelaten. In de plaats daarvan kwam meer inwerking vanuit het Duitse recht.¹³⁶ Zo werd ook in dit Duits recht de inspiratie gehaald voor de invoering van de relativiteitsvereiste. Het is namelijk zo dat het oorspronkelijke artikel met betrekking tot aansprakelijkheidsrecht hier geen melding van maakte. In artikel 1401 oud

¹³⁵ D. HEIRBAUT en M. STORME, "De Belgische rechtstraditie: van een lang zoeken naar onafhankelijkheid naar een verlangen naar afhankelijkheid?," *TPR* 2008, (979) 979.

¹³⁶ J. SMITS en S. STIJNS, *Remedies In Het Belgisch En Nederlands Contractenrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2000,5.

Nederlands Burgerlijk Wetboek was te lezen: "Elke onrechtmatige daad, waardoor aan een ander schade wordt toegebracht, stelt degenen door wiens schuld die schade veroorzaakt is in verplichting om dezelve te vergoeden"¹³⁷. Er werd geen gewag gemaakt van een verband tussen de geschonden norm en de schade. Er was met andere woorden sprake van een absolute onrechtmatigheid, een leer waar bepaalde de tegenstanders van de relativiteitsvereiste nog steeds voor pleiten (*supra* nr.78) en hetgeen nog steeds van toepassing is in België. De kritiek op deze zienswijze groeide echter naarmate er meer normen bijkwamen, er was steeds vaker wel een causaal verband tussen de onrechtmatige daad en de geleden schade, maar de samenhang tussen de geschonden norm en de schade ontbrak.¹³⁸

- 87.** Een van de voorvechters van het invoeren van een relatieve onrechtmatigheid was VAN GELEIN VITRINGA, die van oordeel was dat een absolute onrechtmatigheid een te ruime kring van gerechtigden met zich meebracht.¹³⁹ In zijn uiteenzetting naar aanleiding van de Raalter-weg zaak uit 1917¹⁴⁰, stelde hij dat het niet optimaal was dat elke schending van een objectief recht gekoppeld wordt aan een schadevergoeding: "Slechts aan dien ander, wiens bescherming de wet beoogt, niet aan een ieder die door de overtreding schade geleden heeft, komt de vordering tot vergoeding toe, die dit artikel geeft. Dat zal ook bij toepassing van art. 1401 B.W. moeten gelden, wil men niet komen tot aannemelijke resultaten"¹⁴¹. Hij kon zich meer vinden in de "Schutznormtheorie" uit Duitsland, waarop hierna nog verder wordt ingegaan. Ook in de rechtspraak kwam de vraag naar een relativisering van de onrechtmatigheid aan bod, niet toevallig in een zaak waarin voornoemde VAN GELEIN VITRINGA zetelde als raadsheer. In de zaak van het "Onteigeningsarrest"¹⁴² was nagelaten om het plan van het werk ter inzage te leggen, hetgeen een schending van de inzageplicht uit de Onteigeningswet¹⁴³ inhield. De persoon wiens grond hierdoor onteigend werd, wou van deze bepaling gebruik maken door te stellen dat hij schade leed omdat de terreinen gedurende de onteigening niet verkoopbaar waren. Hier oordeelde de Hoge Raad echter dat art. 12 Onteigeningswet niet tot doel heeft om de eigenaar te beschermen tegen nadelen die voortvloeien uit de aanwijzing ter onteigening, waardoor er dus geen schadevergoeding toegekend kon worden. Er werd ook geopperd dat bij absolute onrechtmatigheid ruimte wordt gegeven om misbruik te maken van het recht¹⁴⁴, ook op deze bedenking wordt in *infra* nr. 97 nog verder ingegaan.
- 88.** Een eerste duidelijke verwoording van de relatieve onrechtmatigheid, kwam van VAN DER GRINTEN in 1939¹⁴⁵: "Dat voor een actie uit onrechtmatige daad nodig is dat de daad ten opzichte

---

¹³⁷ Art. 1401 oud BW (NL).

¹³⁸ M. VAN OVERBEEK, *Het relativiteitsvereiste: Een oorzaak van problemen of een oplossing voor problemen*, onuitg. scriptie master rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=133938>, 11 en A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *De verbintenis uit de wet*, 6-IV, Deventer, Kluwer, 2019, 129.

¹³⁹ J. VAN GELEIN VITRINGA, 'Openbaarheid van den weg en Burgerlijk Recht', *Rechtsgeleerd Magazijn* 1919, 29.

¹⁴⁰ HR (NL) 30 maart 1917, 'Raalter weg', *NJ* 1917, 502.

¹⁴¹ J. VAN GELEIN VITRINGA, 'Openbaarheid van den weg en Burgerlijk Recht', *Rechtsgeleerd Magazijn* 1919, 29.

¹⁴² HR (NL) 25 mei 1928, 'Onteigeningsarrest', *NJ* 1928, 1688.

¹⁴³ Art. 12 Wet van 28 augustus 1851, regelende de onteigening ten algemeenen nutte (vervallen per 1 juli 2005).

¹⁴⁴ G.H. Lankhorst, *De relativiteit van de onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer 1992, 18.

¹⁴⁵ W.C.L. VAN DER GRINTEN, 'Onrechtmatige daad en schade I', *NJB* 1939/8, 159-168; W.C.L. VAN DER GRINTEN, 'Onrechtmatige daad en schade II', *NJB* 1939/9, 179-189. en M. VAN OVERBEEK, *Het relativiteitsvereiste: Een oorzaak van problemen of een oplossing voor problemen*, onuitg. scriptie master rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=133938>, 18.

van de benadeelde onrechtmatig was; Dat de daad ten opzichte van iemand onrechtmatig is, indien de overtreden norm zijn getroffen belang beschermt." Bij de inwerkingtreding van het nieuw Burgerlijk Wetboek in 1992 werden deze bedenkingen vanuit de rechtspraak en rechtsleer ter harte genomen en werd de normbestemmingsleer gecodificeerd. De tweedeling geformuleerd door VAN DER GRINTEN kan ook teruggevonden worden in de Parlementaire Geschiedenis van artikel 6:163 BW: *"In de woorden 'tot bescherming tegen de schade zoals de benadeelde die heeft geleden' ligt opgesloten dat de vordering moet worden afgewezen, zowel wanneer de geschonden norm niet ter bescherming van de eiser strekt (persoonlijk beschermingsbereik), als wanneer de soort van de schade en de wijze waarop de schade is ontstaan buiten het bereik van die bescherming vallen (zakelijk beschermingsbereik)".*¹⁴⁶

- 89.** Zoals al aangehaald werd de inspiratie voor de relativiteitsvereiste gehaald uit het Duitse rechtsstelsel, waar de 'Schutznorm- theorie' voor een beperking van de aansprakelijkheid zorgt. In het Duitse Burgerlijke wetboek is deze theorie terug te vinden in § 823 lid 2¹⁴⁷: *"Die gleiche Verpflichtung trifft denjenigen, welcher gegen ein den Schutz eines anderen bezweckendes Gesetz verstösst. Ist nach dem Inhalte des Gesetzes ein Verstoss gegen dieses auch ohne Verschulden möglich, so tritt die Ersatzpflicht nur im Falle des Verschuldens ein."* De wettelijke plicht is pas geschonden wanneer het 'slachtoffer' van de daad ook werkelijk door deze wettelijke plicht beschermd wordt.¹⁴⁸ Als verschil met het Duits recht is te op te merken dat er slechts gekeken wordt naar de relativiteit in geval van een doen of nalaten in strijd met de wettelijke plicht. In Nederland speelt de normbestemmingsleer voor elk van de drie onrechtmatigheidsgronden, zoals ook reeds werd aangehaald in *supra* 56.

3.1.2 Toekomst: een eengemaakt Europees aansprakelijkheidsrecht?

- 90.** Ook wanneer we naar de toekomst kijken kan het interessant zijn om beide stelsels met elkaar te vergelijken. Het idee om een eenvormig Europees burgerlijk recht te ontwikkelen speelt namelijk al een tijd. Op vlak van aansprakelijkheidsrecht komen dan vooral de Principles of European Tort Law¹⁴⁹ en Draft Common Frame of Reference¹⁵⁰ in beeld.¹⁵¹ In titel 1 van PETL staat: *"A person to whom damage to another is legally attributed is liable to compensate that damage."*¹⁵² De daaropvolgende titel 'General Conditions of Liability' geeft de algemene voorwaarden voor aansprakelijkheid, met in art. 2:102 een overzicht van de belangen die beschermd worden. Uit artikel 3:201 blijkt dan dat de aansprakelijkheid onder andere

¹⁴⁶ R. HERMANS, *De relativiteitsleer: het juiste instrumentarium ter beperking van de aansprakelijkheid?*, onuitg masterthesis rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134486>, 21-25.

¹⁴⁷ Art. § 823 lid 2 BW (DL).

¹⁴⁸ J. VAN GELEIN VITRINGA, 'Openbaarheid van den weg en Burgerlijk Recht', *Rechtsgeleerd Magazijn* 1919, 29 en J.M. MILO, *Het rechtsvergelijkende argument in de ontwikkeling van het Nederlandse vermogensrecht 1838-1940: aansprakelijkheid voor zaken, artikel 2014, publiek domein en de relativiteit van de onrechtmatige daad*, Antwerpen, Intersentia 1997, 161.

¹⁴⁹ EUROPEAN GROUP ON TORT LAW, *Principles of European Tort Law*, Wenen, Springer, 2005, 282p (hierna: PETL).

¹⁵⁰ STUDY GROUP ON A EUROPEAN CIVIL CODE en RESEARCH GROUP ON EC PRIVATE LAW (ACQUIS GROUP), *Draft Common Frame of Reference*, Munchen, sellier. european law publishers GmbH, 2009, 650p (hierna: DCFR).

¹⁵¹ T. HARTLIEF, e.a., *Verbintenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 16.

¹⁵² Art. 1:101 PETL.

afhankelijk is van de voorzienbaarheid van de schade en ook het relativiteitsverband¹⁵³ tussen de geschonden norm en de geleden schade.¹⁵⁴ De toepassing van de relativiteitsvereiste wordt zo ook op Europees niveau aanvaard als een manier om de aansprakelijkheid te temperen. Er wordt dus een nadruk gelegd op het beschermingsbereik van de geschonden norm in verhouding tot de geleden schade.¹⁵⁵

- 91.** Daarnaast is er nog de Draft Common Frame of Reference, als antwoord op het door de Europese Commissie gelanceerde 'Actieplan inzake een coherenter Europees verbintenissenrecht'.¹⁵⁶ Het doel van dit actieplan was het creëren van een 'gemeenschappelijk referentiekader' (a common frame of reference), met gemeenschappelijke beginselen en termen op het gebied van het Europees verbintenissenrecht.¹⁵⁷ De DCFR is geen gezaghebbende rechtsbron, maar kan wel gezien worden als een richtlijn voor de wetgevende instanties. De DCFR bestaat in totaal uit 10 boeken met in Boek VI getiteld 'Non-contractual liability arising out of damage caused to another', de bepalingen van toepassing op de onrechtmatige daad. Dit boek start met de 'basic rule' in art. 1:101 (1): "*A person who suffers legally relevant damage has a right to reparation from a person who caused the damage intentionally or negligently or is otherwise accountable for the causation of the damage.*"¹⁵⁸
- 92.** Rekening houdend met deze ontwikkelingen op Europees niveau is het opvallend dat er bij de hervorming van het Belgische Burgerlijk wetboek niet werd gekozen voor een invoering van een relativiteitsvereiste. De toenemende Europeanisering zou hiervoor ook gediend kunnen hebben als ratio legis. Daartegenover kan gesteld worden dat beide projecten geen dwingende rechtsbron zijn en voornamelijk voortkomen uit academische denktanks, waardoor de inhoud ervan niet afdwingbaar is.¹⁵⁹

3.2 Kan de toepassing van de normbestemmingsleer een meerwaarde vormen in het Belgische aansprakelijkheidsrecht?

- 93.** Zoals reeds duidelijk werd in de loop van dit onderzoek zijn er zowel voor- als tegenstanders van een begrenzing van de aansprakelijkheid door middel van de relativiteitstoets. En hoewel de relativiteitsvereiste reeds jaar en dag in de Nederlandse rechtsleer, rechtspraak en ook wetgeving is ingebed, blijkt het in de praktijk geen sinecure om het beschermingsbereik van de geschreven normen vast te stellen. Dit heeft vooral te maken met hetgeen reeds in *supra* nr. 81, werd vermeld: bij het uitvaardigen van wetten en normen wordt er zelden tot nooit rekening gehouden met de relativiteitstoets, waardoor het beschermingsbereik niet eenvoudig vast te stellen is.¹⁶⁰

---

¹⁵³ Art. 3: 201 PETL en P.C.J. TAVERNIER en J.A. VAN DER WEIDE, *De maatman in het onrechtmatige daadsrecht: onderzoek naar enkele regels van soft law*, *Bw-Krant Jaarboek 2008* 24, (119) 121.

¹⁵⁴ P.W. DEN HOLLANDER, 'Tort law and the violation of statutory provisions', in: V. SAGAERT, M.E. STORME en E. TERRY (eds.), *The Draft Common Frame of Reference: national and comparative perspectives*, Antwerpen, Intersentia 2012, 241-260.

¹⁵⁵ R. HERMANS, *De relativiteitsleer: het juiste instrumentarium ter beperking van de aansprakelijkheid?*, onuitg masterthesis rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134486>, 50.

¹⁵⁶ COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement en de Raad van 12 februari 2003, *PbEU* 2003, C 63/1.

¹⁵⁷ *Ibid.*

¹⁵⁸ Art. 1:101 DCFR.

¹⁵⁹ M. HAENTJENS en P.W. DEN HOLLANDER, 'Europees aansprakelijkheidsrecht door de voorkeur: de aangescherpte verordening inzake ratingbureaus', *WPNR* 2013, 6985.

¹⁶⁰ A.J. Verheij, 'De Hoge Raad en de relativiteit, voorstel voor een hanteerbare toets', *NTBR* 2014/12, 97 en 103 en R. HERMANS, *De relativiteitsleer: het juiste instrumentarium ter beperking van de aansprakelijkheid?*, onuitg masterthesis rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134486>, 47.

Ook de standaardformulering voor de beoordeling van de relativiteitsvereiste uit Duwbak Linda (*supra* nrs. 73-74¹⁶¹) biedt wegens haar te algemene en vage formulering, niet voldoende soelaas. Er zijn auteurs die ervoor pleiten om de aansprakelijkheid op een andere, meer eenduidige manier, te begrenzen. Een aantal van deze alternatieven worden in wat volgt bestudeerd om te bepalen of ze zowel naar Nederlands als naar Belgisch recht ingevoegd zouden moeten worden.

- 94.** Als eerste optie wordt de zogenaamde leer Demogue/Besier uit Nederland besproken.¹⁶² Deze visie stelt dat als de schade hetzelfde zou zijn als er rechtmatig gehandeld was, dat er geen aansprakelijkheid zal zijn. Er wordt met andere woorden gekeken naar het causaal verband tussen onrechtmatigheid van de gedraging en de geleden schade.¹⁶³ Het voorbeeld dat hiervoor klassiek wordt aangehaald is als volgt: stel een persoon rijdt zonder rijbewijs op de openbare weg en raakt een paaltje. Dan volgt de vraag uit de leer Demogue/Besier: had de schade ook rechtmatig veroorzaakt kunnen worden?¹⁶⁴ Dus is de vraag, wat moet 'weggedacht' worden, het rijden op zich of het rijden zonder rijbewijs als onrechtmatige daad? Als we verder gaan in de eerste hypothese zou er niet gereden zijn, dus zou er ook geen schade toegebracht zijn: het verband tussen beide gebeurtenissen staat aldus vast. In de tweede piste zou de schade echter wel zijn ingetreden, ook al was de norm niet geschonden, er is dus geen causaal verband tussen de onrechtmatigheid en de geleden schade.¹⁶⁵ Deze leer zorgt dus wel degelijk voor een inperking van de aansprakelijkheid, maar er wordt aangevoerd dat deze te ver gaat.¹⁶⁶ Bovendien waren van in het begin weinig voorstanders te vinden voor deze visie, waardoor zijn effecten niet verder zijn uitgewerkt of omgezet naar de praktijk, hetgeen ertoe leidt dat dit geen volwaardig alternatief kan zijn voor de relativiteitsvereiste.
- 95.** Ook het volgende alternatief bevindt zich in het leerstuk van het oorzakelijk verband, meer specifiek in de theorie van de adequate oorzaak.¹⁶⁷ Zoals reeds kort werd vermeld in *supra* nr. 64 is bij deze leer de schade slechts toerekenbaar wanneer deze het normale of redelijkerwijze te verwachten gevolg is van de onrechtmatige daad. Schade die ontstaat uit een toevallige samenloop van omstandigheden, die normalerwijze niet zou voortvloeien uit de gestelde handelingen, kan niet vergoed worden.¹⁶⁸ De ruime selectiemogelijkheid voor de benadeelde die

---

¹⁶¹ "Bij de beantwoording van de vraag of voldaan is aan het in art. 6:163 BW neergelegde vereiste dat de geschonden norm strekt tot bescherming tegen de schade zoals de benadeelde die heeft geleden, komt het aan op het doel en de strekking van de geschonden norm, aan de hand waarvan moet worden onderzocht tot welke personen en tot welke schade en welke wijzen van ontstaan van schade de daarmee beoogde bescherming zich uitstrekt."

¹⁶² Ontwikkeld door A-G Besier in de conclusie van HR (NL) 25 mei 1928, 'Onteigeningsarrest', NJ 1928, 1688.

¹⁶³ R. HERMANS, *De relativiteitsleer: het juiste instrumentarium ter beperking van de aansprakelijkheid?*, onuitg masterthesis rechten Universiteit Tilburg, 2014, http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134486_48; .S.

HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht, 6, Verbintenissenrecht, IV*, Deventer, Kluwer, 2011, 136 en D. VERVOORT, "Het relativiteitsvereiste in het aansprakelijkheidsrecht: één zwaluw maakt de lente nog niet", *TBH* 2015, (729) 735.

¹⁶⁴ P.W. DEN HOLLANDER, 'Relativiteit, causaliteit en toerekening van schade Bespreking van het proefschrift van mr. D.A. van der Kooij', *MvV* 2020, nummer 1, (20) 27.

¹⁶⁵ D.A VAN DER KOOIJ, *Relativiteit, causaliteit en toerekening van schade: Een onderzoek naar de grenzen van contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid (Recht en Praktijk nr. CA21)*, Deventer, Kluwer, 2019, 208.

¹⁶⁶ *Ibid.*, 320-321; P.W. DEN HOLLANDER, 'Relativiteit, causaliteit en toerekening van schade Bespreking van het proefschrift van mr. D.A. van der Kooij', *MvV* 2020, nummer 1, 20-30 en D. VERVOORT, "Het relativiteitsvereiste in het aansprakelijkheidsrecht: één zwaluw maakt de lente nog niet", *TBH* 2015, (729) 735.

¹⁶⁷ D. VERVOORT, "Het relativiteitsvereiste in het aansprakelijkheidsrecht: één zwaluw maakt de lente nog niet", *TBH* 2015, (729) 735.

¹⁶⁸ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 770 en E. DE SMET, *Worden opeenvolgende in concreto noodzakelijke voorwaarden voor schade altijd als equivalente oorzaak beschouwd?*, onuitg masterproef rechten UGent, 2015, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/410/RUG01-002213410_2015_0001_AC.pdf, 50.

ontstaat uit de in België toegepast equivalentieleer, wordt op deze manier aanzienlijk verkleind. Op deze manier zou het toepassen van de leer van de adequate oorzaak dus wel degelijk voor een beperking van de aansprakelijkheid kunnen zorgen. Anderzijds zal dit niet in elk geval tot een optimaal resultaat leiden.¹⁶⁹ Bovendien heeft het Nederlandse recht deze leer in het kader van het oorzakelijk verband reeds in de jaren 70 achterwege gelaten, ten voordele van de leer van de toerekening naar redelijkheid, *supra* nr. 64. Het lijkt dan ook niet opportuun om deze stappen terug te zetten, met als louter doel de relativiteitsvereiste buiten spel te zetten.

96. Bovenstaande alternatieven worden in zekere mate samengebracht in de visie van VAN DER KOOIJ. Hij zet een model uiteen, bestaande uit vier stappen:

- Twee ingangsvoorwaarden:
  - Is de schadevergoedingsremedie aan de geschonden verplichting gekoppeld?¹⁷⁰ Er wordt dan nagegaan of de geschonden afkomstig is uit een specifieke rechtsverhouding, waardoor deze enkel door specifieke benadeelden ingeroepen kan worden (conform de denkwijze van bij contractuele aansprakelijkheid)
  - Heeft de aansprakelijkheidscheppende gebeurtenis de schade veroorzaakt?¹⁷¹ De reeds aangehaalde 'condicio sine qua non test' (*supra* nr. 21) wordt toegepast om het antwoord op deze vraag te vinden.
- Bestaat er voldoende normatief verband tussen de aansprakelijkheidscheppende gebeurtenis en de schade?¹⁷²
  - Grens I: Beantwoordt de schade aan het doel van de geschonden norm? Als het antwoord op deze vraag positief is, zal het normatief verband vaststaan.¹⁷³ Opvallend is hier dat in deze grens er duidelijk tekenen van de relativiteitsvereiste terug te vinden zijn. Zo zijn twee van de elementen die in de relativiteitstoets aan bod komen de volgende: valt de schade die geleden is en de wijze waarop die is ontstaan onder het beschermingsbereik van de norm? (*supra* nr. 55).¹⁷⁴ Ook hier heeft een niet eenduidig antwoord niet tot gevolg dat de vordering zou afgewezen worden (*supra* nr. 81) maar in tegenstelling tot hetgeen nu het geval is worden er wel verder handvatten aangereikt om de kwestie te beslechten. Bij onduidelijkheid over het beschermingsbereik worden de volgende grenzen getoetst om zo te achterhalen of de vordering tot schadevergoeding in dat geval kan worden toegekend.
  - Grens II: Was er een rechtmatig alternatief aanwezig, met andere woorden een situatie waarin de schade zich ook had voorgedaan wanneer er rechtmatig gehandeld was? Als het antwoord hier affirmatief is, zal de schade niet vergoed worden.¹⁷⁵ Hier zien we duidelijk de invloed van de leer Demogue-Besier uit *supra* nr.94 terugkomen.

---

¹⁶⁹ D. VERVOORT, "Het relativiteitsvereiste in het aansprakelijkheidsrecht: één zwaluw maakt de lente nog niet", *TBH* 2015, (729) 734.

¹⁷⁰ D.A VAN DER KOOIJ, *Relativiteit, causaliteit en toerekening van schade: Een onderzoek naar de grenzen van contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid (Recht en Praktijk nr. CA21)*, Deventer, Kluwer, 2019, 161.

¹⁷¹ *Ibid.*, 187.

¹⁷² *Ibid.*, 221-256.

¹⁷³ *Ibid.*, 257-294.

¹⁷⁴ T. HARTLIEF, e.a., *Verbintenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 24-25.

¹⁷⁵ D.A VAN DER KOOIJ, *Relativiteit, causaliteit en toerekening van schade: Een onderzoek naar de grenzen van contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid (Recht en Praktijk nr. CA21)*, Deventer, Kluwer, 2019, 295-324.

- Grens III: Wordt door de gedraging een ongeschreven zorgvuldigheidsnorm geschonden? Als aan de bovenstaande grenzen niet voldaan is en geen norm van ongeschreven recht werd geschonden, zal het normatief verband onvoldoende zijn om enige vorm van aansprakelijkheid vast te stellen.¹⁷⁶
- Grens IV: Is de schade de verwezenlijking van een niet-vergroot risico? Het kan zeer goed zijn dat een handeling gekwalificeerd wordt als een *condicio sine qua non*, maar dat deze de kans dat dit risico zich verwezenlijkte niet heeft vergroot. In zulk geval zal een vergoeding van de schade ook niet aan de orde zijn.¹⁷⁷ Dit principe doet denken aan de leer van de toerekening naar redelijkheid, *supra* nr. 64, waarbij de rechter zal oordelen of het aan de hand van de aard van de aansprakelijkheid en de aard van de schade redelijk is om de schade aan de betrokkene toe te rekenen. Nog correcter zou het zijn om hier te verwijzen naar de adequatieleer, die ook reeds kort werd aangehaald (*supra* nr. 64). Opvallend is ook dat net deze leer in de jaren 70 werd verlaten door het Nederlandse recht, terwijl het nu wordt aangehaald als een onderdeel van een model om de relativiteitsvereiste overbodig te maken. Er wordt hoe dan ook duidelijk een duidelijk ander pad ingeslagen dan in het Belgische recht met de equivalentieleer (*supra* nr.21).
- Nadere begrenzing van de aansprakelijkheid. Dit zal in de eerste plaats gebeuren wanneer een andere verhaalsregeling zou worden tegengewerkt indien dit zou nagelaten worden. Daarnaast kan ook het feit dat de eiser/benadeelde zelf de norm in kwestie heeft geschonden meegenomen worden in de beoordeling van een eventuele beperking. In deze laatste begrenzingsmogelijkheid zien we de denkwijze uit het *Io Vivat*- arrest, *supra* nrs. 75-76 terugkomen.¹⁷⁸
- Bijzondere verruiming van de aansprakelijkheid. Deze verruiming zal plaatsvinden in geval van verplaatste schade. VAN DER KOOIJ verwoordt het als volgt: "*Soms lijdt iemand ten gevolge van een aansprakelijkheidscheppende gebeurtenis schade, is niet duidelijk of diegene aanspraak heeft op vergoeding daarvan, maar is wél duidelijk dat als ten gevolge van dezelfde gebeurtenis dezelfde schade door een ander zou zijn geleden, de laedens de door die ander geleden schade dan zou dienen te vergoeden*". En ook hier zou een vergelijking gemaakt worden met de analyse van de rechtspraak, met name de toekenning van de 'schok schade' in het *Taxibus*- arrest, *supra* nrs. 71-72. Maar ook in geval van opzet of bewuste roekeloosheid van de aangesproken partij zal de aansprakelijkheid volgens dit model verruimd worden.¹⁷⁹

Mijns inziens biedt deze leer een goed alternatief voor de relativiteitsvereiste. Een van haar voornaamste bestaansredenen, namelijk het tegengaan van een te ruime kring van gerechtigden, *supra* nr. 87, wordt hiermee ingewilligd, zonder de verregaande gevolgen die nu bestaan onder de relativiteitsvereiste. Het feit dat ook rekening gehouden wordt met bedenkingen uit de rechtspraak, die zich van tijd tot tijd soepel heeft opgesteld teneinde alsnog een vordering te kunnen toekennen, is wat mij betreft ook een positief aspect van deze leer. Ook de bedenkingen die in het kader van andere alternatieven worden gemaakt, lijken bij deze visie in acht te zijn genomen, waardoor zij al met al een volwaardig alternatief zou kunnen vormen.

---

¹⁷⁶ *Ibid.*, 325-342.

¹⁷⁷ *Ibid.*, 343-354.

¹⁷⁸ *Ibid.*, 361-382.

¹⁷⁹ *Ibid.*, 383-514.

- 97.** Zoals reeds kort werd aangehaald, *supra* nr. 87, was er in Nederlandse rechtspraak in het begin van de vorige eeuw bezwaar tegen de zogenaamde 'absolute onrechtmatigheid'. Er werd door LANKHORST aangehaald dat deze manier van omgaan met de onrechtmatigheid de deur zou openzetten voor rechtsmisbruik.¹⁸⁰ Als antwoord op deze (en andere bedenkingen) werd dan de relativiteitsvereiste ontwikkeld, als een vertaling van de wens om onrechtmatigheden op een redelijke en billijke manier te beoordelen. Een persoon die schade heeft geleden beschikt in principe over een subjectief recht om deze schade vergoed te zien. Het kan echter zijn dat de uitoefening van dat recht wordt uitgeoefend op een wijze die kennelijk (marginale toetsing) de grenzen te buiten gaat van de normale uitoefening door een voorzichtig en redelijk persoon in dezelfde omstandigheden geplaatst (zorgvuldigheidsnorm)¹⁸¹. In een geval waarin er dus wel degelijk schade geleden is, maar de fout gezocht wordt in een schending van een rechtsnorm die absoluut niks te maken heeft met het voorliggende geval, zou er geopperd kunnen worden dat de schadelijder misbruik maakt van zijn recht. Vaststaande rechtspraak van het Hof van Cassatie geeft als remedie voor rechtsmisbruik: "*Rechtsmisbruik wordt gesanctioneerd door het opleggen van de normale uitoefening van het recht of in het herstel van de schade die door het misbruik is teweeggebracht. Hierbij kan de rechter matigend optreden. De herleiding van zijn recht tot zijn normale uitoefening kan zover gaan dat de rechter aan de houder van het recht de mogelijkheid ontzegt om zich erop te beroep in de gegeven omstandigheden.*"¹⁸² Op deze manier zou het inroepen van rechtsmisbruik naar Belgisch recht aangehaald kunnen worden als een mogelijkheid om alsnog een vorm van beperking in te roepen.
- 98.** Volgens STORME is er echter ook in het Belgische aansprakelijkheidsrecht wel al een vorm van relativiteit opgenomen, namelijk in de beoordeling van het oorzakelijk verband, door de toepassing van het rechtmatig alternatief. Hij is dan ook van mening dat het aansprakelijkheidsrecht niet kan bestaan zonder matiging.¹⁸³ Zoals reeds vermeld in *supra* nr. 21, zorgt de equivalentieleer ervoor dat elke fout, die ervoor gezorgd heeft dat de schade zich heeft voorgedaan, zoals in concreto het geval is, een evenwaardige oorzaak van de schade. Een manier om de noodzakelijkheid van de fout na te gaan is de theorie van het rechtmatig alternatief. In deze hypothetische denkoefening wordt enkel de foutieve handeling vervangen door hetgeen in dat geval een rechtmatig gedrag zou uitgemaakt hebben. Als de schade zich dan nog steeds had voorgedaan, kan er geen oorzakelijk verband getrokken worden tussen de handeling en de schade en aldus geen aansprakelijkheidsvordering toegekend worden op deze grond.¹⁸⁴
- 99.** Er gaan in België ook stemmen op om wel degelijk alsnog een beperking op te nemen, maar dit eerder onder een algemene matigingsbepaling, aldus een matiging op vlak van oorzakelijk verband en op vlak van schade.¹⁸⁵ Dit zou verantwoord kunnen worden gelet op de recente

---

¹⁸⁰ G.H. Lankhorst, *De relativiteit van de onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer 1992, 18.

¹⁸¹ Cass. 10 september 1971, Pas., 1972, I, 28, A.C., 1972.

¹⁸² Cass 19 december 2019, AR C. 19.027.N; Cass. 23 mei 2019, AR nr. C.2016.0474.F; Cass. 7 september 2020, AR nr. C.19.0034.N-C.19. 0118.N en Cass. 8 februari 2021, AR nr. S.20.0009.N en.

¹⁸³ C. BORUCKI, 'Verslag van het Rondetafelgesprek over de hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht', *TPR* 2022 afl. 3, (1099) 1116.

¹⁸⁴ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 778-779.

¹⁸⁵ C. BORUCKI, 'Verslag van het Rondetafelgesprek over de hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht', *TPR* 2022 afl. 3, (1099) 1119 en 1121.

invoering van een matiging van de aansprakelijkheid van bestuurders van rechtspersonen¹⁸⁶, “*met als een van de argumenten dat dat vanuit sociaal oogmerk nodig was om die personen te beschermen tegen het geruïneerd zijn door een gewone vergissing*”.¹⁸⁷ KRUIHOF heeft toen gesteld dat de achterliggende gedachte hiervoor niet per se fout is, maar dat dit zou moeten leiden tot een algemene matiging van de aansprakelijkheid, “*want het is niet zo dat de bestuurders van rechtspersonen nu meteen de sociaal kwetsbaarste groep in onze samenleving vormen*”. Volgens hem gaat de invoering van specifieke matigingen voor specifieke personen er op termijn toe leiden dat het Grondwettelijk Hof zich hierover zal uitspreken in het kader van een eventuele schending van het gelijkheidsbeginsel.¹⁸⁸ Ook hier zou de vrees voor rechtsonzekerheid een reden kunnen zijn om deze algemene matigingsbevoegdheid niet in te voeren.¹⁸⁹

100. Tot slot kunnen we ons ook de vraag stellen naar de ware impact van deze theorie. In eerste instantie lijkt zij een slachtoffervriendelijk systeem in de weg te staan door haar sterke begrenzing van de aansprakelijkheid. Maar wanneer we de evolutie van de toepassing van de relativiteitsvereiste in rechtspraak en rechtsleer van naderbij bekijken, wordt het duidelijk dat dit niet meteen het geval is. Er zijn doorheen de jaren heel wat nuances en verfijningen toegevoegd aan de normbestemmingsleer in Nederland. De correctie Langemeijer bijvoorbeeld zorgt ervoor dat het ontbreken van relativiteit niet volstaat om een vordering af te wijzen, in het geval er toch sprake is van een onrechtmatige daad. Het feit dat er wordt gehandeld in strijd met een wettelijke norm (die op zichzelf niet strekt tot bescherming van de persoon in kwestie) zal in dat geval meegenomen worden in de invulling van een eventuele schending van hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer, *supra* nr. 61 en 70. De kloof tussen het Belgische en Nederlandse aansprakelijkheidsrecht leek in eerste instantie groter dan ze uiteindelijk is, dankzij verfijningen zoals deze.

---

¹⁸⁶ Art. 2:57 WVV.

¹⁸⁷ C. BORUCKI, ‘Verslag van het Rondetafelgesprek over de hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht’, *TPR* 2022 afl. 3, (1099) 1119.

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ JAFFERALI: “*Er zijn al veel discussies geweest over de opportuniteit om de proportionaliteitstoets te hanteren bij het verlies van een kans. Iedere keer dat ik met collega’s in het buitenland spreek, heb ik het gevoel dat andere collega’s vinden dat wij al een te brede beoordelingsmarge aan de rechter geven. (...) Als we nu een algemene matigingsbevoegdheid aan de rechter geven voor alle schadegevallen, krijg ik het gevoel dat dit een zeer grote rechtsonzekerheid zou scheppen.*” in *Ibid.*, 1121.

Conclusie

- 101.** Het doel van deze scriptie was om te achterhalen of bij de hervorming van het Burgerlijk Wetboek en in het bijzonder het aansprakelijkheidsrecht een kans gemist was door de relativiteitsvereiste niet op te nemen als een a priori beperking. Bij de start van het onderzoek speelde de idee dat het Nederlandse recht het bij het juiste eind had door deze relativiteitsstoets wel toe te passen.
- 102.** Alvorens een antwoord te bieden op de hoofdvraag van dit werk, is eerst uiteengezet hoe het Belgische aansprakelijkheidsrecht de dag vandaag vormgegeven wordt en hoe dit zal veranderen naar aanleiding van de recente hervormingen. Er werd een analyse gevoerd naar de Belgische rechtspraak waarin de relativiteitsleer ter sprake kwam, om te concluderen dat de hoven en rechtbanken in ons land deze theorie consistent afwijzen (met een aantal uitzonderingen: Cassatie 22 augustus 1940, rechtbank van eerste aanleg Brussel 25 mei 1951, rechtbank van eerste aanleg Kortrijk 13 februari 2013 en hof van beroep Gent 4 februari 2021). Ook in de rechtsleer was op te merken dat, ondanks enkele voordelen zoals het beperken van de toestroom aan vorderingen op gebied van aansprakelijkheid, deze figuur weinig tot geen voorstanders kende. Tot slot werd ook het hervormingsproject van het Belgische aansprakelijkheidsrecht van naderbij bestudeerd om ook hier tot de vaststelling te komen dat aan de 'aquilische relativiteit' nagenoeg geen aandacht werd besteed.
- 103.** Vervolgens is het Nederlandse kader met betrekking tot de relativiteitsleer beschreven. Als eerste is uiteengezet is dat de relativiteitsleer bij alle drie de onrechtmatigheidscategorieën (een inbreuk op een recht, een doen of nalaten in strijd met een wettelijke plicht en een doen of nalaten in strijd met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt) van toepassing is en nadien werd ook de Nederlandse rechtspraak geanalyseerd. Hierin werd duidelijk dat sinds de erkenning van de normbestemmingsleer in 1928, de harde kantjes er doorheen de tijd zijn afgevlind. Als opvallendste nuance werd de Correctie Langemeijer opgemerkt, waarbij het ontbreken van een verband tussen de geschonden norm en de geleden schade niet meer afdoende was om de vordering af te wijzen wegens gebrek aan relativiteit. Zoals reeds vermeld was aan de start van dit stuk de notie dat er wel degelijk een interessante figuur was overgeslagen bij de hervorming van het aansprakelijkheidsrecht. Tijdens de research werd echter duidelijk dat ook deze figuur niet zonder gebreken is en dat menig auteurs in Nederland hun kritieken hierop geuit hebben. De bezwaren waren uiteenlopend en ik kon mij vinden in een aantal van hun bekommernissen. Vooral de moeilijke en tijdrovende bezigheid om het beschermingsbereik van de geschonden norm te moeten achterhalen was mijns inziens het grootste argument tegen de toepassing van de relativiteitsvereiste. Ook het feit dat het voornaamste doel van deze leer het vermijden van aansprakelijkheidsvorderingen is, strookt naar mijn gevoel niet met de verwachtingen in een moderne verzorgingsstaat. De dag van vandaag mogen we toch aannemen dat wanneer een ander ons schade toebrengt, we hiervoor vergoed zullen worden.
- 104.** Het is een feit dat naar Belgisch recht er een zeer slachtoffergezind systeem speelt, met quasi als enige begrenzing de noodzaak van een oorzakelijk verband. De keuze voor de equivalentieleer zorgt ervoor dat ook deze begrenzing niet zeer strikt is. Het feit dat deze lijn wordt verdergezet in het recente wetsvoorstel, en hier ook niet wordt meegegaan in huidige Europese inzichten,

heeft mijns inziens niet per se een negatieve impact. Want wanneer we de relativiteitsvereiste verder bestuderen, valt het op dat ook deze niet meer zo strikt wordt toegepast, waardoor er als het ware dezelfde resultaten bereikt worden in Nederlandse uitspraken als het geval is naar Belgisch recht. Bovendien blijkt na een doorlichting van een aantal andere figuren dat de relativiteitsvereiste niet de enige mogelijkheid is om een overdreven poel aan gerechtigden voor een schadevergoeding te voorkomen. Vooral de visie van VAN DER KOOIJ biedt een regeling die voor een evenwicht tussen het volledig afschaffen en het (te) streng toepassen van de normbestemmingsleer lijkt te zorgen. Het toevoegen van een relativiteitsvereiste in het nieuwe Burgerlijk Wetboek zou mijns inziens dan ook geen echte meerwaarde gevormd hebben.

4 Bibliografie

4.1 Wetgeving

4.1.1 België

- Art. 1382 oud BW
- Art. 1384 oud BW
- Voorontwerp van wet houdende de invoeging van de bepalingen betreffende buitencontractuele aansprakelijkheid in het Burgerlijk Wetboek- versie van 1 september 2019.
- MvT Voorontwerp van wet houdende de invoeging van de bepalingen betreffende buitencontractuele aansprakelijkheid in het Burgerlijk Wetboek- versie van 1 september 2019.
- Wetsvoorstel (K. GEENS e.a.) houdende invoeging van de bepalingen betreffende buitencontractuele aansprakelijkheid in het Burgerlijk Wetboek, Parl.St. Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001.
- Art. 2:57 WVV
- Art. VI. 95 WER
- Art. VI. 97 eerste lid WER
- Art. VI. 100, 13 ° WER
- Art. 5 §1 Wet van 4 augustus 1996 betreffende het welzijn van de werknemers bij de uitvoering van hun werk.

4.1.2 Nederland

- Art. 93 GW.
- Art. 6:98 BW.
- Art. 1401 oud BW.
- Art. 6:162 BW.
- Art. 6:163 BW.
- Art. 12 Wet van 28 augustus 1851, regelende de onteigening ten algemeenen nutte (vervallen per 1 juli 2005).

4.1.3 Duitsland

- Art. § 823 lid 2 BW.

4.2 Rechtspraak

4.2.1 België

- Cassatie 22 augustus 1940, *Pas.* 1940, I, 205.
- Cassatie 31 januari 1944, *Pas.* 1944, 178.
- Cassatie 18 november 1963, *Pas.* 1964, I, 288.
- Cassatie 10 april 1970, *Pas.* 1970, I, 682
- Cassatie 10 september 1971 *Pas.*, 1972, I, 28, A.C., 1972.
- Cassatie 22 september 1988, *Pas.* 1989, 83.

- Cassatie 3 oktober 1994, *AR C.93.0243.F*
- Cassatie 20 januari 2000, *RW 2001-02, 631.*
- Cassatie 25 maart 2010, *Arr.Cass. 2010,920.*
- Cassatie 10 april 2014, *AR C. 11.0796. N.*
- Cassatie 14 november 2014, *C.13.0441.N.*
- Cassatie 9 februari 2017, *Arr. Cass. 2017, 348.*
- Cassatie 23 mei 2019, *AR nr. C.2016.0474.F*
- Cassatie 19 december 2019, *AR C. 19.027.N*
- Cassatie 7 september 2020, *AR nr. C.19.0034.N-C.19.0118. N.*
- Cassatie 8 februari 2021, *AR nr. S.20.0009.N*
- Cassatie 13 januari 2022, *C.21.0345.N.*
- Gent 14 januari 2014, *TBH 2015/7, p. 727-729.*
- Rb. Brussel 25 mei 1951, *RGAR 1952, nr. 5.033.*
- Rb. Kortrijk 13 februari 2013, *TBH 2015, afl. 7, 737.*

4.2.2 Nederland

- HR (NL) 10 juni 1910, 'Zutphense juffrouw', *W. 9038.*
- HR (NL) 30 maart 1917, 'Raalter weg', *NJ 1917, 502.*
- HR (NL) 31 januari 1919, 'Lindenbaum/Cohen', *NJ 1919,161.*
- HR (NL) 28 februari 1929, *NJ 1929, 912, noot G. J. SCHOLTEN*
- HR (NL) 25 mei 1928, 'Onteigeningsarrest', *NJ 1928, 1688.*
- HR (NL) 24 januari 1930, 'Vonk/ De Overijsselsche', *NJ 1930, 299, noot E.M. MEIJERS*
- HR (NL) 17 januari 1958, 'Beukers c.s./Dorenbos' *NJ 1961, 568.*
- HR 20 maart 1970, *NJ 1970, 251.*
- HR (NL) 9 januari 1987, *ECLI:NL: PHR:1987:AG5500, NJ 1987, 928, noot E.A. VAN DER ALKEMA.*
- HR (NL) 30 september 1994, *NJ 1996, 196, noot C.J.H. BRUNNER*
- HR (NL) 22 februari 2002, 'Taxibus- arrest', *NJ 2002, 240, noot J. B. M. VRANKEN*
- HR (NL) 12 maart 2004, *NJ 2009, 549, noot P.B. HUGENHOLTZ*
- HR (NL) 7 mei 2004, 'Duwbak Linda', *NJ 2006, 281, noot J. HIJMA.*
- HR (NL) 14 oktober 2005, *NJ 2007, 270.*
- HR (NL) 10 november 2006, 'Astrazenca/Menzis', *NJ 2008, 491, noot. J.B.M. VRANKEN*
- HR (NL) 23 februari 2007, 'Io vivat zeilweekend', *NJ 2008, 492, noot J.B.M. VRANKEN*
- HR (NL) 8 oktober 2010, 'Hangmat-arrest', *NJ 2011/465; ECLI:NL:HR:2010:BM609.*
- HR (NL) 19 juli 2019, *ECLI:NL:HR:2019:1278.*
- HR (NL) 20 september 2019, 'Alphen aan den Rijn', *ECLI:NL:HR:2019:1409.*

4.3 Rechtsleer

4.3.1 België

- AUVRAY, F., "Hervorming van het aansprakelijkheidsrecht Bedenkingen omtrent het foutbegrip in het hervormingsproject: discussies waar ik graag bij was geweest", *TPR* 2021, afl. 1, 87.
- BOCKEN, H., 'Toerekening van aansprakelijkheid op grond van de equivalentieleer', in *Buitencontractuele aansprakelijkheid, Reeks Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2007, 215-244.
- BOCKEN, H., "Nog iets over inbreuk op recht?" in H. COUSY, E. DIRIX, S. STIJNS, J. STUYCK en D. VAN GERVEN (eds.), *Liber amicorum Walter Van Gerven*, Deurne, Kluwer, 2000, 183, nr. 13.
- BOCKEN, H., BOONE, I., en KRUITHOF, M., Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. *Het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, XIII, 270 p.
- BOCKEN, H., DUBUISSON, B., JOCQUÉ, G., SCHAMPS, G., VANSWEEVELT, T., DELVOIE, J. en ZAMMITTO, B., *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure, 2019, XV, 151p.
- BOCKEN, H., en BOONE, I., "Feitelijke en juridische causaliteit vallen in feite samen in het Belgische recht", *TPR*, 2002, p.1634, nr. 7.
- BORUCKI, C., 'Verslag van het Rondetafelgesprek over de hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht', *TPR* 2022 afl. 3, 1099.
- CORNELIS, L., *Beginselen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Maklu, 1989, XII, 744 p.
- DALCQ, R.O., "Appréciation de la faute en cas de violation d'une obligation déterminée", *RCJB* 1990, 209.
- DALCQ, R.O., *Traité de la responsabilité civile*, II, *Les Nouvelles*, Brussel, Larcier, 1962, 822p.
- DE COCQUEAU DES MOTTES, B., HENRY, P., LANGENAKEN, E., MARCHETTI, R., MONTERO, E., PAPART, T., WÉRY, P. en WILDEMEERSCH J., *Droit de la responsabilité*, Anthemis, 2009, 320p.
- DEGRANDE, E., Het schadebegrip in het voorontwerp van nieuw Burgerlijk Wetboek: much ado about nothing?, onuitg. masterproef rechten UGent, 2019, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/862/921/RUG01-002862921_2020_0001_AC.pdf, 96p.
- DIRIX, E., *Het begrip schade*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 150p.
- DUBUISSON, B., "Faute, illégalité et erreur d'interprétation en droit de la responsabilité civile", *RCJB* 2001, 37.
- FAGNART, J., L. "Chronique de jurisprudence. La responsabilité aquilienne (1955- 1967)", *JT* 1969, 275, nr. 42.
- FAGNART, J.L., *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, XVI, 366 p.
- GLANSDORFF, F., "Les présomptions de responsabilité n'existent-t-elles qu'en faveur des victimes?", *Mélanges R.O. DALCQ*, Brussel, Larcier, 1994, 227.

- GROTIUS-POTHIER UNIVERSITY RESEARCH GROUP in comparative law (ed.), Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter, *TBBR* 2020.
- HEIRBAUT, D., en STORME, M., "De Belgische rechtstraditie: van een lang zoeken naar onafhankelijkheid naar een verlangen naar afhankelijkheid?," *TPR* 2008, 979.
- KRUIHOF, M., (ed.), *Inzichten in actueel aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 241-272.
- KRUIHOF, M., "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in M. KRUIHOF (ed.), *Inzichten in actueel aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 139-208.
- KRUIHOF, R., "Aansprakelijkheid voor andermans daad: kritische bedenkingen bij enkele ontwikkelingen", *RW* 1979,1399.
- LIMPENS, J., "La théorie de la relativité aquilienne en droit comparé" in LIBRAIRIE DALLOZ (ed.), *Mélanges offerts à René Savatier*, Parijs, Librairie Dalloz, 1965, 575.
- MILO, J.M., *Het rechtsvergelijkende argument in de ontwikkeling van het Nederlandse vermogensrecht 1838-1940: aansprakelijkheid voor zaken, artikel 2014, publiek domein en de relativiteit van de onrechtmatige daad*, Antwerpen, Intersentia 1997, XVI, 267p.
- MONTERO, E., en GOFFAUX, B., "La référence au paradigme du 'bon père de famille' en responsabilité extracontractuelle", *For.Ass.* 2014, 1.
- MUYLLE M., "En wat als 'supernanny' te laat komt. Actualia inzake de aansprakelijkheid van ouders voor minderjarige kinderen" in X., *Aansprakelijkheids- en Verzekeringsrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 88.
- PHILIPPE, D., "La théorie de la relativité aquilienne" in X (ed.), *Mélanges R.O. Dalcq: responsabilités et assurances*, Brussel, Larcier, 1994, 467.
- RONSE, J., "La notion du dommage: lésion d'intérêt.", *RCJB* 1957, 107.
- SAMOY, I., 'Het Belgische hervormingsproject aansprakelijkheidsrecht: de dagen van het iconische artikel 1382 en de gendergevoelige bonus pater familias lijken geteld...', *NTBR* 2018/29, 7.
- SAMOY, I., "Zuivere economische schade: hoe de pleinvrees overwinnen", *TBH* 2013, (1039) 1041.
- SCHOLLAERT, V., "Is de inbreuk op een recht absoluut of relatief onrechtmatig?," *NjW* 2021, afl. 445, 514.
- SMITS, J., en STIJNS, S., *Remedies In Het Belgisch en Nederlands Contractenrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 393p.
- SOMERS, S., *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten: Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, XXXII, 788 p.
- SPEYBROUCK, J., *Recht. Principes en praktijk*, Academia Press, Gent, 2007, 250p.
- TANGHE, J., *Sporen van de toerekening naar redelijkheid in het aansprakelijkheidsrecht: Belgisch en Nederlands recht vergeleken, ontuig. masterproef rechten*, UGent, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/443/RUG01-002213443_2015_0001_AC.pdf , VI, 103p.
- THUNIS, X., "Théorie générale de la faute", in J.L. FAGNART (ed.), *Responsabilités. Traité théorique et pratique*, Mechelen, Kluwer, 2001, 14.

- THUNIS, X., "Théorie de la faute civile. Volume 1. La faute civile, un concept polymorphe" in J. FAGNART (ed.), *Responsabilités. Traité théorique et pratique*, Luik, Kluwer, 2017, 6.
- VAN NUIJS, S.R.L., 'Relativiteit ten aanzien van de onrechtmatige daad. Vergelijkend onderzoek van het Nederlands en Belgisch recht aangaande aansprakelijkheidsbeperking via een relativiteitsvereiste', *RW* 1980-81, 618.
- VAN OEVELEN, A., WISSINK, M. en MEIJER, R., 'Staatsaansprakelijkheid wegens schending van het Europese gemeenschapsrecht in België en Nederland', *TPR* 2008, afl. 1, 77.
- VANDENBERGHE, H., VAN QUICKENBORNE, M., en HAMELINK, P., "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad (1964-1978)", *TPR* 1980, 1139.
- VANDENBERGHE, H., VAN QUICKENBORNE, M., GEELEN, K., en DE COSTER, S., "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad (1979-1984)", *TPR* 1987, 1266.
- VANDENBERGHE, H., "Overzicht van de rechtspraak (2000-2008). Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad.", *TPR* 2010, 1749.
- VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B., *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, XXXI, 935p.
- VERCRUYSSSE, R., *Subjectivering van de zorgvuldigheidnorm in het kader van buitencontractuele aansprakelijkheid: Een analyse van de Belgische rechtspraak*, onuitg. masterproef rechten UGent, 2014, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/163/053/RUG01-002163053_2014_0001_AC.pdf, 98p.
- VERVOORT, D., "Het relativiteitsvereiste in het aansprakelijkheidsrecht: één zwaluw maakt de lente nog niet", *TBH* 2015, 729-736
- WYNANT, L., "De aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad." in S. STIJNS en H. VANDENBERGHE (eds.), *Verbintenissenrecht. Themis vormingsonderdeel 5*, Brugge, die Keure, 2001, 81.

4.3.2 Nederland

- BLOEMBERGEN, A.R., *Schadevergoeding bij onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer, 1965, XVI, 459p.
- BOONEKAMP, R.J.B., "Artikel 98-99; Causaal verband", in X., *Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2014, 11.
- DEN HOLLANDER, P.W., De bijzondere positie van de overheid in het aansprakelijkheidsrecht in zes zaken in X (ed.), *Overzicht van Nederlandse rechtsontwikkelingen burgerlijk recht 2007-2011*, *TPR* 2013, afl. 2, 1121-1467, 2013, afl. 2, 1404.
- DEN HOLLANDER, P.W., 'Relativiteit en de verhouding van de rechter tot de wetgever', in: T. BARKHUYSEN, W. DEN OUDEN, M.K.G. TJEPKEMA (eds.) *Coulant compenseren? Over overheidsaansprakelijkheid en rechtspolitiek*, Deventer, Kluwer 2012, 297-326.
- DEN HOLLANDER, P.W., *De relativiteit van wettelijke normen* (diss. Leiden), Den Haag, Boom Juridisch, 2016, 356p.
- DI BELLA, L., 'De relativiteit van de onrechtmatige overheidsdaad', *AV&S* 2013,2.
- DI BELLA, L., *De toepassing van de vereisten van causaliteit, relativiteit en toerekening bij de onrechtmatige overheidsdaad*, Deventer, Kluwer, 2014, 250p.

- ENGELHARD, E.F.D., 'Visie op (de rechtspraak over) de Taxibuscriteria conform recente klinische inzichten', *VRA* 2008/ 1, 20.
- HARTKAMP, A.S., en SIEBURGH, C.H., *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk recht*, Verbintenissenrecht, III, Deventer, Kluwer 2006,97-113.
- HARTKAMP, A., en SIEBURGH, C., *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht*, IV/6, Deventer, Kluwer, 2015, 568p.
- HARTKAMP, A.S., en SIEBURGH, C.H., *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht*, VI/1, Deventer, Kluwer, 2012,1096p.
- HARTKAMP, A.S., en SIEBURGH, C.H., *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht*, VI/4, Deventer, Kluwer, 2011, 768p.
- HARTLIEF, T., 'Leven in een claimcultuur: wie is er bang voor Amerikaanse toestanden?', *NJB* 2005, afl. 16, 830.
- HARTLIEF, T., 'Overheidsaansprakelijkheid op de weegschaal, enkele opmerkingen naar aanleiding van de afscheidsrede van H. Ph. J.A.M. Hennekens', *O&A* 2002, 19.
- HARTLIEF, T., KEIRSE, A. L. M., LINDENBERGH, S. D., en VRIESENDORP, R.D., *Verbintenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, 556p.
- HERMANS, R., De relativiteitsleer: het juiste instrumentarium ter beperking van de aansprakelijkheid?, onuitg masterthesis rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134486>,59p.
- JANSEN, C. H. M., *Onrechtmatige daad: algemene bepalingen*, Deventer, Kluwer, 1996, 100p.
- JANSEN, K., *Onrechtmatige daad algemeen – Schadevergoeding in X* (ed.), *Overzicht van Nederlandse rechtspraak burgerlijk recht 2002-2006*, *TPR* 2008, afl. 2, 643.
- LANKHORST, G.H., *De relativiteit van de onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer 1992, XI, 291p.
- LINDENBERGH, S.D., Alles is betrekkelijk: over de relatie tussen normschending en sanctie in het aansprakelijkheidsrecht (oratie EUR), Den Haag, Boom Juridisch, 2007, 32 p.
- LINDENBERGH, S.D., "De betrekkelijkheid van de geschonden norm een verweer dat dwingt tot keuzes", *TPR* 2008, 909.
- MAES, K.L., 'Het hoger beroep inzake het schietincident in Alphen aan den Rijn: hoe gerechtigheid zegevierde, en de geest in de fles bleef', *TVP* 2018/3, 75.
- MEIJER, R., 'Het relativiteitsvereiste: terug van nooit weggeweest. Over relativiteit in het algemeen en bij vernietigende overheidsbesluiten in het bijzonder', *MvV* 2008, afl. 2, 23.
- MEIJER, R., 'De relativiteit van wettelijke normen en de toepassing van de vereisten van causaliteit, relativiteit en toerekening bij de onrechtmatige overheidsdaad. Bespreking van de proefschriften van mr. P.W. den Hollander en mr. L. Di Bella', *MvV* 2017, afl. 1, 7.
- TAVERNIER, P.C.J., en VAN DER WEIDE, J.A., 'De maatman in het onrechtmatige daadsrecht: onderzoek naar enkele regels van soft law', *Bw-Krant Jaarboek* 2008 24, 119.
- TE RONDE, C., 'Relativiteitsvereiste als rem op aansprakelijkheid: "de nieuwe betekenis" van art. 6:163 BW', *PIV-Bulletin* oktober 2007.
- TELDERS, B. M., *Het verband tusschen onrechtmatigheid en schade bij art. 1401 BW*, *Verzamelde geschriften*, deel VI, Den Haag, Nijhoff, 1949, 106.
- VAN DEN BERGE, L., "Rechtmatig tegenover den een, onrechtmatig tegenover den ander", *RM Themis* 2017, 43.

- VAN DER GRINTEN, W.C.L., 'Onrechtmatige daad en schade I', *NJB* 1939/8, 159-168
- VAN DER GRINTEN, W.C.L., 'Onrechtmatige daad en schade II', *NJB* 1939/9, 179-189.
- VAN DER KOOIJ, D.A., *Relativiteit, causaliteit en toerekening van schade: Een onderzoek naar de grenzen van contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid* (Recht en Praktijk nr. CA21), Deventer, Kluwer, 2019, 591p.
- VAN DUNNÉ, J.M., *Verbintenissenrecht in ontwikkeling: op de grenzen van geldend en wordend recht*, Deventer, Kluwer, 1986, 265p.
- VAN GELEIN VITRINGA, J., 'Openbaarheid van den weg en Burgerlijk Recht', *Rechtsgeleerd Magazijn* 1919, 29.
- VAN MAANEN, G. E., 'Relativiteit. Het geheime wapen van de rechter', *Ars Aequi* februari, 201.
- VAN OVERBEEK, M., *Het relativiteitsvereiste: Een oorzaak van problemen of een oplossing voor problemen*, onuitg. scriptie master rechten Universiteit Tilburg, 2014, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=133938> , 185p.
- VAN SCHELLEN, J., *Toerekening naar redelijkheid naar huidig en komend recht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 191p.
- VAN ZEBEN, C. J., DU PON, J. W., en OLT Hof, M., *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijk wetboek, VI, Algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 1981, XI, 1108p.
- VERHEIJ, A. J., *Onrechtmatige daad in Monografieën Privaatrecht*, Deventer, Kluwer, 2019, 312.
- VERHEIJ, A.J., 'De Hoge Raad en de relativiteit, voorstel voor een hanteerbare toets', *NTBR* 2014/23, 99.
- WOLFSBERGEN, A., *Onrechtmatige daad*, Leiden, Universitaire Pers Leiden, 1946, X, 304p.

4.3.3 Internationaal

- DEN HOLLANDER, P.W., 'Tort law and the violation of statutory provisions', in: SAGAERT, V., STORME, M.E., en TERRY, E., (eds.), *The Draft Common Frame of Reference: national and comparative perspectives*, Antwerpen, Intersentia 2012, 241-260.
- HAENTJENS, M. en DEN HOLLANDER, P.W., 'Europees aansprakelijkheidsrecht door de voordeur: de aangescherpte verordening inzake ratingbureaus', *WPNR* 2013, 6985.
- SCHELTEMA, M.W., "Relativiteit in het DCFR", *NTBR* 2011, 48.

4.4 Overige bronnen

- COMMISSIE, Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement en de Raad van 12 februari 2003, PbEU 2003, C 63/1.
- EUROPEAN GROUP ON TORT LAW, *Principles of European Tort Law*, Wenen, Springer, 2005, 282p.
- FOD JUSTITIE, Hervorming Burgerlijk Wetboek, geraadpleegd op 10 mei 2023, <https://justitie.belgium.be/nl/bwcc>.
- GEENS, K., Burgerlijk Wetboek – Verbintenissenrecht, geraadpleegd op 10 mei 2023, <https://www.koengeens.be/policy/burgerlijk-wetboek-verbintenissenrecht>.

- HOGE RAAD, Politie aansprakelijk voor schade schietpartij Alphen aan den Rijn, <https://www.hogeraad.nl/actueel/nieuwsoverzicht/2019/september/politie-aansprakelijk-schade-schietpartij-alphen-den-rijn/>, geraadpleegd op 6 mei 2023.
- KU LEUVEN, Hervorming Verbintenissenrecht, geraadpleegd op 10 mei 2023, <https://www.law.kuleuven.be/verbintenissenrecht/hervorming-verbintenissenrecht>.
- STUDY GROUP ON A EUROPEAN CIVIL CODE en RESEARCH GROUP ON EC PRIVATE LAW (ACQUIS GROUP), Draft Common Frame of Reference, Munchen, sellier. european law publishers GmbH, 2009, 650p.